

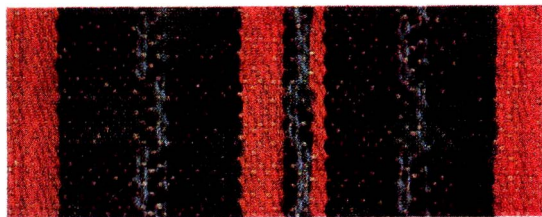
FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1961

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

GÄSENE HÄRAD
TYGPROVER: 1 livstykke,
2—3 kjolrandning.

1 B A C A D A C A B

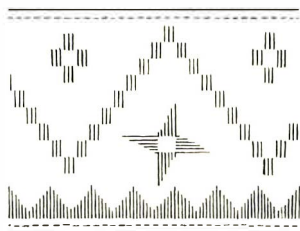
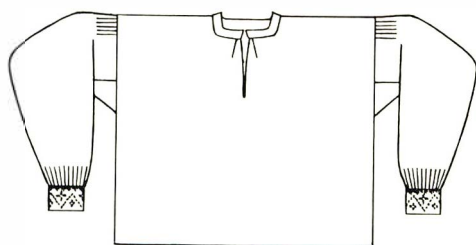
2

3

GÄSENE HÄRAD KVINNODRÄKT.

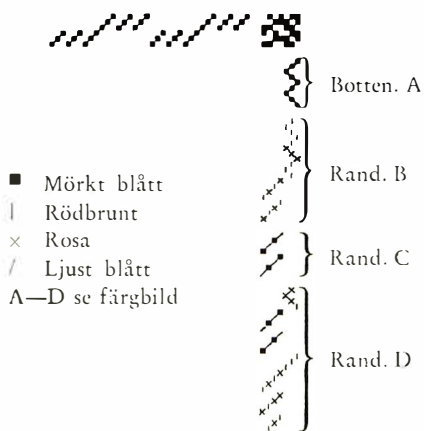
Skjorta, ärmbroderi.

Huvudbonad: styv bindmössa av ljusblått sidan broderad med tambursöm. Foder av bomullstyg. Stycke av broderad tyll.

Skjorta: vitt linne med fyrkantig halsringning och 1,5 cm bred linning samt ett veck på varje sida om sprundet. Sprundet sys med smal fäll och avslutas med en stoppad hålsöm. Ärmen sys med ärmspjäll och veckas upptill, 5 veck åt varje sida, på insidan fästade med stjälkstygn 4 cm från sömmen. Ärmen veckad nedtill mot en 5,5 cm bred manschett broderad med plattsöm. Vecken tillsydda på insidan med en rad stjälkstygn 2 cm från manschetten. Knapphål för manschettknappar.

Livstykke: randigt ylletyg i blått och rött. Sys åtsittande med vardera 2 fram-, sido- och bakstycken. Sidostyckenas nedtill avrundade hörn och bakstyckenas flikar hopsydda. I sidorna infällda flikar för skörtvidden. På vardera framstycket 6 snörhål tränasade med rött ullgarn. Livstycket broderat med mönster i kedjestygn sydda med lingarn omkring särskilda med efterstygn gjorda avsyningar för "ben" eller fjädrar. Foder av grov linnelärft.

Kjol: randigt ylletyg i rött, blått, grönt och vitt. Raxskuren, vidd c:a 3 m, längd 15 cm från golvet i strumplästen. Motveck mitt bak samt, bakåt lagda veck med 1 cm mellanrum.

Solvnota till livstykke.

Ett c:a 12 cm slätt parti mitt fram. Knäppning fram med hake och hyska c:a 10 cm från mitten. Linning och skoning av ett c:a 3 cm brett handvävt band.

Förkläde: tryckt, småblommigt bomullstyg i färg som passar till dräkten. Rynkad mot en 1,5 cm linning som knytes. Längd 10 cm från kjolkanten.

Halskläde: siden eller tunt ylle, mönstrad ljus botten.

Strumpor: stickad av vitt bomulls- eller ullgarn.

Skor: enkla pumps med låg eller halvhög klack med eller utan spänne.

Smycken: av silver kan bäras; ett mindre spänne i skjortans halslinning, ett något större i halsklädet; länknappar i manschetterna.

Vävinstruktion: Livstykke: varp oblekt lingarn 35/2, inslag ullgarn 1/8, sked 80/10 1 tråd i solv och rör. Rapport 6,5 cm.

Kjol: Oliksidig kypert med inslagseffekt, varp bomullsgarn 20/2, inslag ullgarn 1/8, sked 50/10 1 tråd i solv och 2 trådar i rör. Rapport 26,8 cm.

Original i Borås museum: skjorta BM:2224, livstykke modell BM 2227, tyg efter täcke BM 1+424, kjol BM 2226.

FRÅN BORÅS
OCH
DE SJU HÄRADERNA
1961

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1961

ÅRGÅNG 16

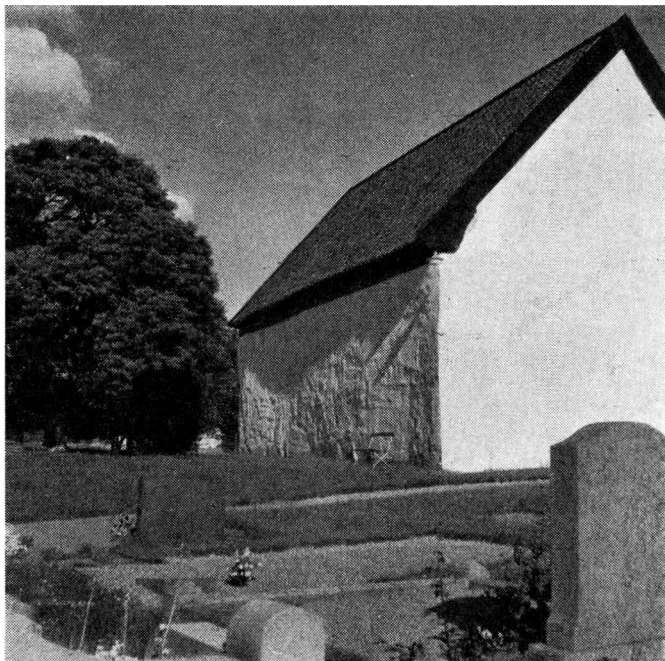
KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
INGEGÄRD VALLIN

Författarna äro ensamt ansvariga
för innehållet i sina uppsatser.

AB Tryckericentralen i Borås
1961

Vesene kyrka med norr- och västsidan utan dörr- och fönsteröppningar. Foto 1958.
Åreport vid samma kyrka uppsatt till ett bröllop 1943.

Sankt Olov, träskulptur från 1200-talet. Har tillhört Öra kyrka.

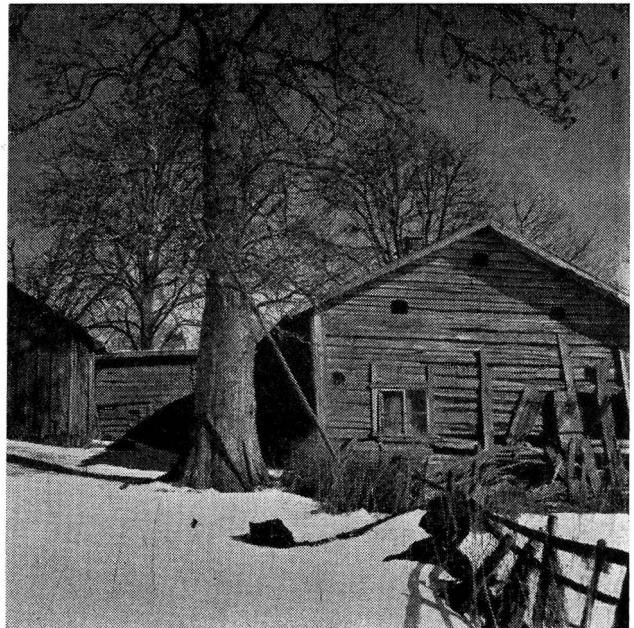
Aldre bild av Asklanda gamla prästgård. Numera i privat ägo.

Järnåldersgravfält, Molla. Foto 1956.

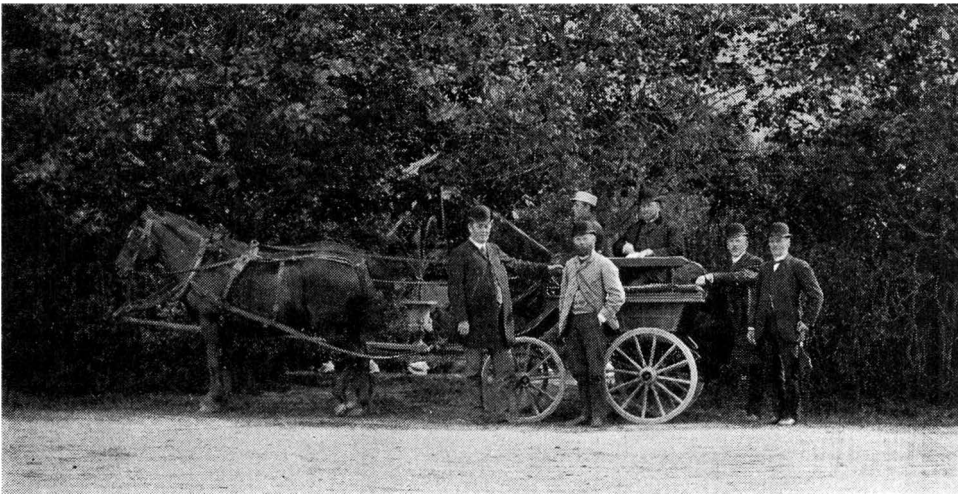
Kyrkebol, Ornunga. Här startades J. H. Jonssons affär 1879.

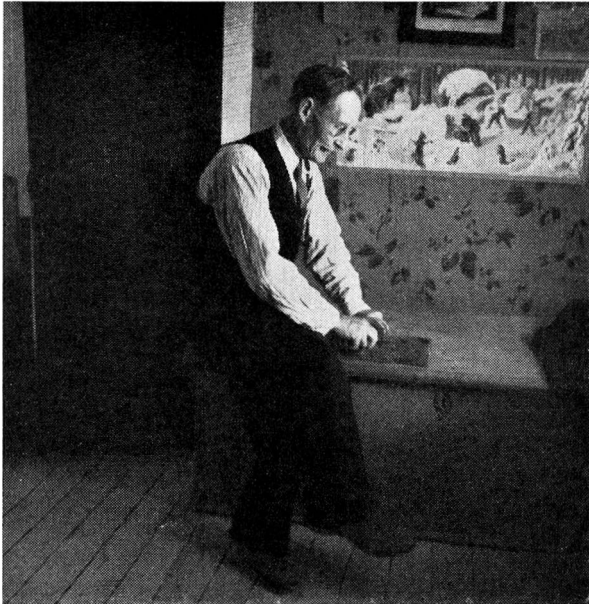
Manbyggnad och uthus på
Hägna gamla gästgivaregård,
nu öde. Foto 1955 och 1956.

Mörlanda gästgivaregård, numera borta. Här låg Gäsene härads marknadsplats.

Gäsene härads vägnämnd 1894.

Karl Andersson i Molla mal kaffe.
Foto 1950.

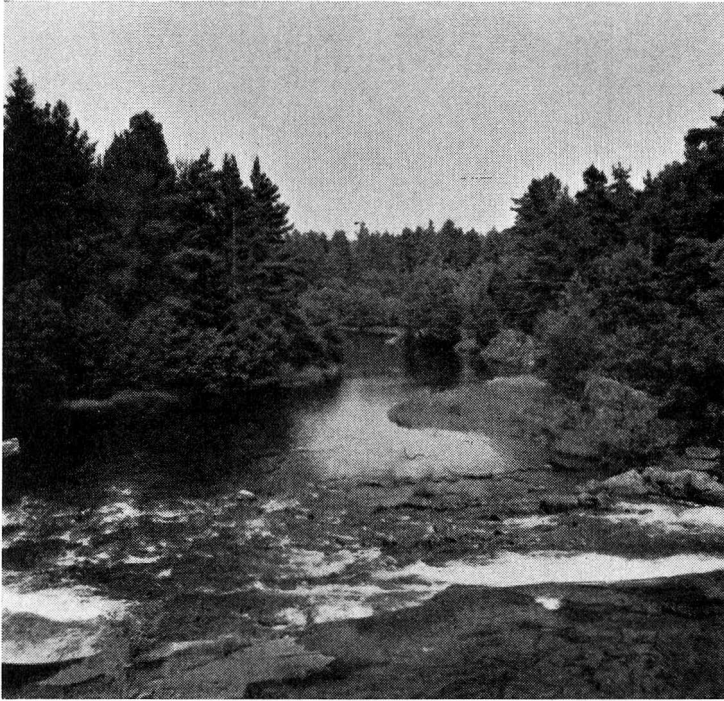
Interiör. Södra Stockholmsbacken, Närunga. Gammalt foto.

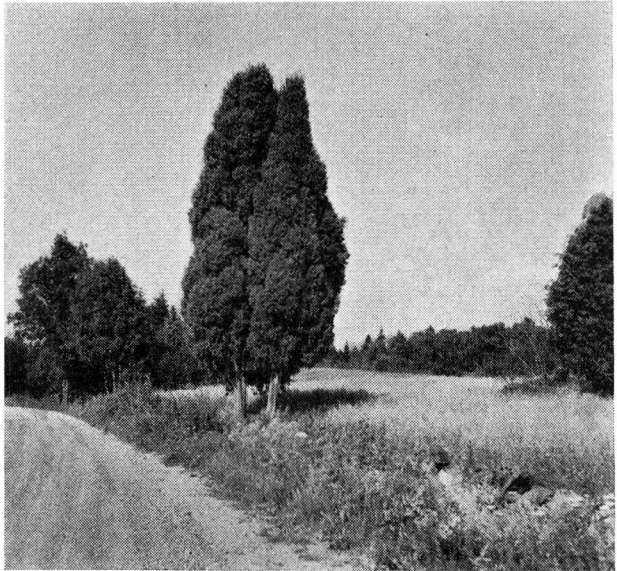
Oscar Johansson, Lillegården,
Ljur, torkar lin över lingraven.
Foto 1945.

Arbetsbild från Fåglaviks glasbruk, 1950-talet.

Säveån vid Häradsvad, på gränsen mellan Gäsene och Kullings härad. Foto 1960.

Enar vid vägen till Eriksbergs kyrka. Foto 1960.

MEDELTIDSKYRKAN I ERIKSBERG

AV

HARALD WIDEEN

Det nordligaste av de Sju häraderna är Gäsene. Det är Svältornas huvudområde, och det var före de stora utdikningarnas tid rikt på mossar och ängsmarker. Här uppträda också tre av landskapets större floder, nämligen Lidan, Nossan och Sävån. Med sina talrika och till omfånget ganska små socknar liknar det vissa i våra dagar mera uppodlade och tätare befolkade delar av Västergötland, och detta låter oss förstå, att Gäsene härad i äldre tider vad beträffar befolkningens täthet och odlingens struktur ej stått huvudbygden efter.

Det kulturskede, då en sådan överensstämmelse mellan Gäsene härad och odlingens klassiska huvudbygder på t. ex. Falan tydligt förelegat, är den äldre medeltiden — 1000-talets slut och 1100-talets början — d. v. s. den tid, då den kristna kyrkans sockenindelning genomfördes i våra bygder, och då de första kyrkorna, stavkyrkorna, restes. Socknarnas numerär och omfång måste direkt ha svarat mot behovet och kan sålunda i främsta rummet sägas illustrera folk-täthetsfenomen inom medeltidens Skara stift.

Situationen i detta hänseende var givetvis inte ny, när katolska kyrkan organiserades i Västergötlands bygder. Den motsvarade förhållandena under forntidens senare århundraden. Om den förkristna tidens befolkningstäthet upplysa fornlämningarna, d. v. s. gravhögar, runstenar och föremålsfynd. Men förekomsten av sådana i skilda bygder är beroende på senare tiders framfart genom mer eller mindre intensiv röjning och nyodling. Gentemot fornlämningarna te sig för denskull sådana företeelser som sockennät och medeltidskyrkor som förhållandevis pålitligare källor till vår äldre bebyggelsehistoria.

Eriksbergs medeltidskyrka har ett karakteristiskt läge på ett backkrön. Den omgivande kyrkogården har varit begravningsplats i 800 år. (Foto 1924 av Gustaf Ewald).

En förutsättning för hela studiet av de gamla västgötakyrkornas historiska vittnesbörd är ju kännedom om deras ålder. Man får ett särskilt starkt intryck av detta, när man kommer till en sådan byggnad som Eriksbergs gamla kyrka. Trots att flera liknande kyrkor möter i danska och sydsvenska biskopsdömen, är det ej svårt att förstå, att Gäsene härads äldsta stenkyrkor, sådana som Asklanda och Mjäldrunga, byggts för mycket länge sedan och för en annan kristen kult än vår. Med sin stränga och frappanta artikulering av skilda byggnadsled: torn samt långhus, kor och absid, vapenhus och sakristia — vart och ett under eget tak men tillhopa utgörande en enhet — bilda de en sorts motsvarigheter till det uråldriga byggnadsskicket på de timrade bondgårdarna, det som nu kan studeras nästan

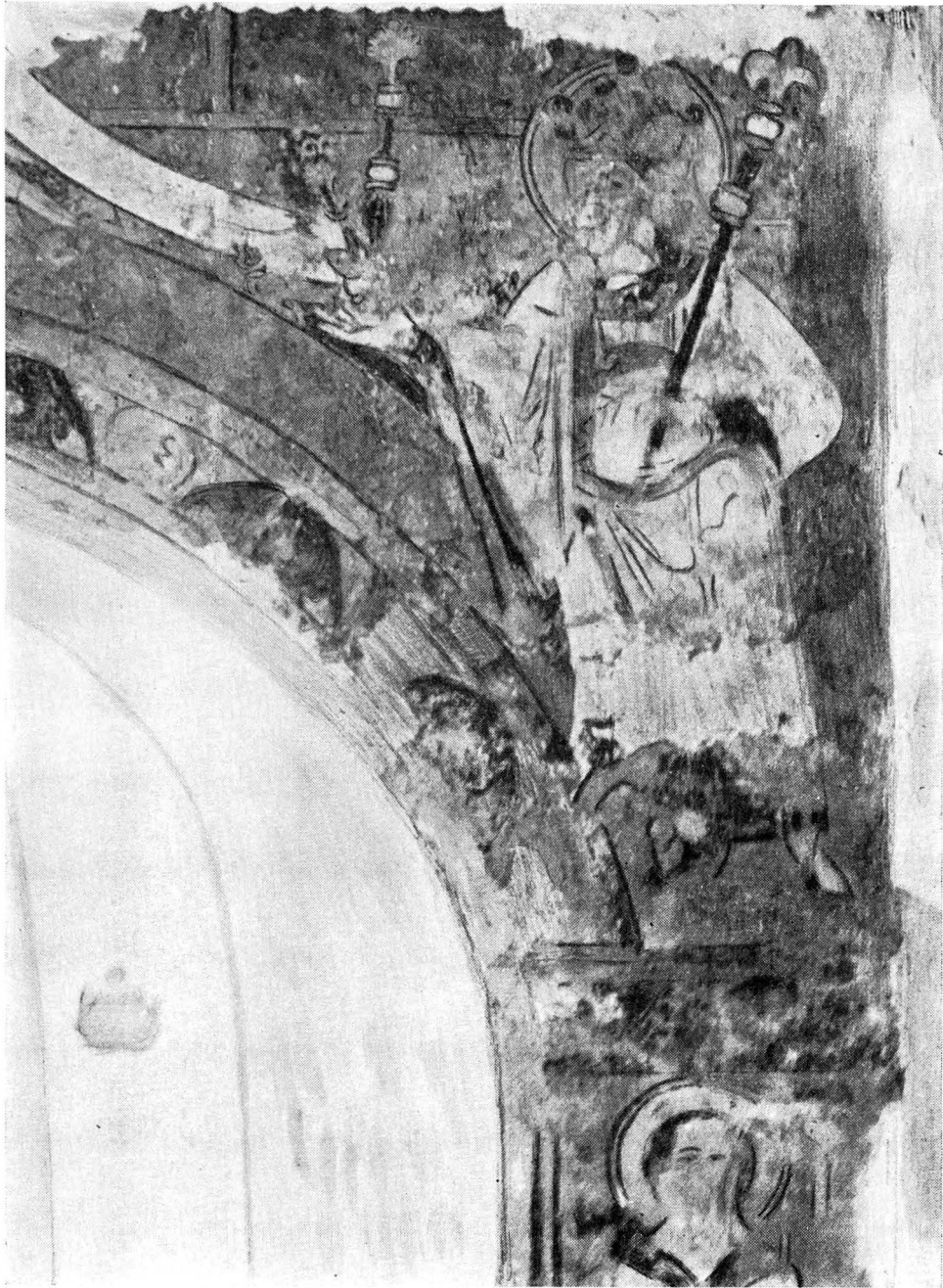
enbart på friluftsmuseerna. *Ett rum — ett hus*, det var principen. För att få rummen bredvid varandra fick man s. a. s. bygga ihop olika hus. Den äldre medeltidens ”romanska” kyrkobyggnadsskick emanerar (liksom konsten att hugga sten, tillverka murbruk och foga väggar) från Södern, och har man sett dess äldre, välvda och absidförsedda kyrkor, förstår man utan vidare, att våra små stentempel av Eriksbergs typ måste vara från vår kyrkas internationella skede, från den katolska tiden — medeltiden.

Den största byggnadsdelen i en sådan kyrka, långhuset, var församlingens hus. Den mindre delen öster därom var platsen för altaret och de heliga tingen, relikerna. Här uppehöll sig prästen. På många av de romanska sockenkyrkorna avslutas koret åt öster med en halvrund, kurliknande utbyggnad med halv valvkupa och eget yttertak. Det är absiden, och där uppställdes i finare kyrkor en tronstol eller tribun såsom plats för en biskop eller annan kyrkofurste. Många romanska kyrkor, som äro av samma ålder som absidkyrkorna, ha aldrig haft någon absid. I Eriksberg, liksom i t. ex. Våmb, står det murade medeltidsaltaret i absiden, vilken alltså fungerar som kor. Detta visar, att absiden på de mindre kyrkorna är att uppfatta som blott en arkitektonisk relik. På liknande sätt förhåller det sig med de romanska stentorn, som i flera fall stå uppmurade vid 1100-talskyrkornas västra ände, i vissa fall tillagda obetydligt senare än kyrkan i övrigt. Varför ha vissa socknar kostat på sig lyxen av ett sådant torn, då de flesta socknar — och däribland Eriksberg — nöjt sig med att hänga kyrkklockorna i en trästapel? Bruket av större klockor — en stor- och en lillklocka — är ju välbelagt från 1100-talet. Om skarabiskopen Bengt den gode (verksam mot slutet av nämnda århundrade) berättar den till Äldre Västgöotalagen fogade biskopskrönikan bl. a. att ”han gav båda klockorna till Eriksberg”. Men att för klockornas skull bygga ett stentorn på kyrkan hade man ingen anledning. Dessa torn visa sig aldrig vara konstruerade såsom klocktorn eller campaniler i verklig mening. De äro direkt anslutna till kyrkorna — ej fristående — och de sakna verkliga ljud-

I äldsta tid var både kyrkorna och dopfuntarna av trä. Eriksbergs 1100-talsfunt, som är utformad i sandsten, liknar en ho eller så, sammanhållen av två runtom löpande band.

Till bilden på högersidan: På ett äldre fotografi framträder ganska tydligt det parti av kyrkans ursprungliga väggmålning, som upptager väggfältet bakom predikstolen: en helgonkung med spira i handen, en bred, ornamental bärd, som följer triumfbågens kant samt nedtill en framåtvänd helgonbild.

öppningar i murkrönet. Något undantag finnes väl, men i regel inskränka sig de övre murgenombrytningarna till små, dekorativa ljusöppningar eller ventilationsgluggar. Fritt kunna klockor ej ha hängt på dessa torn, det framgår av samtida avbildningar av romanska kyrkor. En populär uppfattning är den att de romanska kyrktornen utgjort försvarsverk. Den kan emellertid icke biträdas, då tornen ej varit möjliga att försvara. De sakna befästningskonstruktioner.

Den romanska sockenkyrkans viktigaste och oundgängliga byggnadsdelar — koret och långhuset — äro däremot ställda utom diskussionen, vad beträffar deras ursprungliga funktion och betydelse. I sin murstomme äro de mångenstädes förunderligt väl bevarade. Det är konservatismen, fattigdomen och säkert också sparsamheten som låtit så många nu 800-åriga västgötakyrkor gå tämligen oförändrade genom seklen. För stora delar av Sverige innebar den senare medeltiden, gotikens skede, ett ekonomiskt uppsving, vartill vi i Västergötland ej hade någon motsvarighet. Våra romanska kyrkor blevo fördenskull icke så allmänt ombyggda, välvda, målade och nyinredda i senmedeltidens stil som kyrkorna i vissa andra stift. Vi fingo ett kyrkligt kulturresevat, som knappast förrän under 1800-talets senare hälft behöfde falla offer för en omfattande kyrklig nydaningsiver. Mycket likartade te sig de äldsta västgötakyrkorna i sin primitiva arkitektoniska avfattning, sin enkla inredning och sina prydnadsföremål. Men önskar man återkalla intrycket av en sådan kyrka i dess ursprungliga skick och anda, har man att skala bort vad senare århundraden, särskilt 1600-talet, tillagt och förändrat och i deras ställe sätta andra element, både i helheter och detaljer.

*

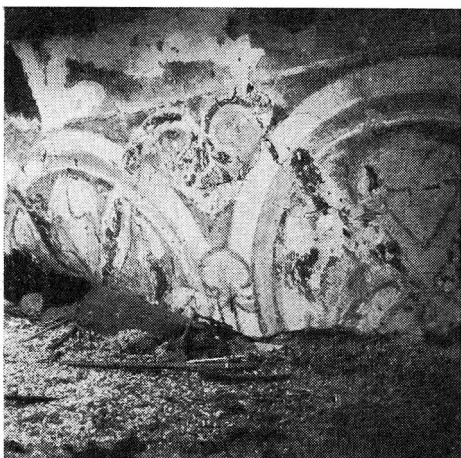
Eriksbergs gamla kyrka har, sedan den övergavs på 1800-talet, med berömvärd pietet underhållits och restaurerats. Men någon byggnadshistorisk undersökning har den ej underkastats, och fördenskull vet man ej med bestämdhet vare sig vad det är för stenmaterial i murarna eller om långhuset, såsom någon forskare förmodat, är tillbyggt åt väster. Så vitt jag förstår — och jag dömer härvid delvis ef-

ter studium av äldre fotografier — vill det särskilt starka skäl till att tro på en tillbyggnad av långhuset, och jag antager tills vidare, att murverket i hela kyrkan (frånsett de sekundärt tillagda vapenhusen) är homogent och ursprungligt. Det synes huvudsakligen bestå av stora sandstenskvadrer i regelrätta skift och med hörnkedjor av väl lagt, finhugget material. På ursprunglig plats sitter långhusets rundbågiga sydportal, vilken är mycket hög och smal, med yttre omfattning av slåthuggen sandsten. Som de romanska målningsfragmenten på murarnas insidor visa, är väggarnas höjd ursprunglig, och vi få tänka oss, att de från början stått oputsade eller blott slammade. Takstolen är enkel och sannolikt den ursprungliga. Takbeläggningen kan ha utgjorts av halm, säv eller trä. Alla fönster äro sentida, men nordsidan bevarar med sina hela, slutna murytor åtskilligt av 1100-talskyrkans slutna uppsyn.

Steg man in i en sådan kyrka innan den omdanats till gudstjänst-rum för lutheraner — något som försiggick på 1500-talets slut och under 1600-talet — befann man sig stå i en mörk och ganska tom sal, vilken saknade innertak och vari ett dunkelt ljus silade in genom absidfönstret i öster, bakom huvudaltaret och ett par, högt sittande fönster på södra sidan. Det exakta läget av dessa är ännu okänt. Fasta åhörarebänkar och predikstol saknades — de kom med den predikande lutherdomen — och likaså orgelläktaren i kyrkans västra del. Dess barriär daterar sig i likhet med de bevarade äldre bänkskärmar från 1600-talet.

Under medeltiden var kyrkans västra ända dopfuntens plats. Eriksbergs gamla dopfunt, som hamnat på museum i Stockholm men återbördats, är synbarligen jämnårig med stenkyrkan. Den är ganska liten och utgör en originell kombination av funt och underlag, utmejslade i var sitt sandstensblock.

Märklig är denna gamla rumsbildning genom de bevarade resterna av romansk kalkmålning på väggarna. När kyrkan övergivits år 1885, ramlade putsen lätt av väggarna, och av intresse för saken hjälpte man tydligen till med förfallet, varigenom på korbågsväg-

På kyrkvinden ses också den ursprungliga väggmålningen, vilken avskilts från interiören av det senare tillkomna innertaket.

Detalj av relikvinskrinets rika dekor. Apostelbilder i drivet arbete, omgivna av bårder med ingraverade ornament och latinsk skrift.

gen och den angränsande delen av södra långhusmuren en sammanhängande komposition blottades och fotograferades. Ovanför det nuvarande innertaket, som förmodas vara tillkommet på 1700-talet, finns på murkrönets insida en dekor, som sammanhänger med den i kyrkan synliga. Som en restaureringsåtgärd överkalkades dessa målningar i ödekyrkan än en gång, varigenom de, när man 1947 beslutat frampreparera och konservera dem, befunno sig i betydligt sämre skick än tidigare.

Vad man nu ser på korbågsväggen är alltså nedre delen av en stor målningskomposition i bysantiniserande 1100-talsstil. Mitt över korbågen ses en cirkelrund medaljong med en framåtvänd bröstbild av en ängel, som utför en välsignande gest. Ängelns dubbla, smala vingpar syns på medaljongens sidor. I vardera hörnsvickeln åt norr och söder ses helfigurer av stående, glorieförsedda och krönta helgon. Det högra, som är ganska väl synligt på ett äldre fotografi, tycks vara en konung med liljekrönt spira i vänster hand och något liknande attribut i den framsträckta högra handen. Under honom ses i ett rek-

tangulärt fält överdelen av ett annat helgon med gloria. Den angränsande delen av södra väggen visar en komposition med sittande figurer i horisontal gruppering. Korbågens kant markeras av två breda, ornamentala bårder, vilket visar att denna bågöppning har ursprunglig vidd. Givetvis har den under medeltiden omfattat ett korskrank och kanske en triumfkorsanordning, vilket tillsammans utgjorde avgränsning mellan långhus och kor.

Triumfbågens inre yta sammanfaller med korets tunnvalv, och här fortsätter den romanska murdekoren, närmast med en bård av akanthus-rankor alldeles motsvarande den ovan långhustaket dolda. Korets valvmålning, som är uppdelad genom ett ramverk av breda linjer, innehåller dels en "Nådstol", dels helgonfigurer i rader. En senare målningsdekor av liknande slag har utförts över den romanska. Över huvud taget störes intrycket av de gamla målningsfragmenten av samröret med överliggande kalkmålningsspår. De förläna hela dekoren ett rokokoaaktigt, rosafärgat skimmer.

De för vårt stift ovanligt omfattande romanska målningsresterna i Eriksbergs kyrka ge denna en rangställning bland samtida västgötakyrkor. Vad dateringen beträffar, framstår det som sannolikt, att väggmålningarna tillkommit strax efter det själva kyrkan uppmurats, d. v. s. vid 1100-talets mitt eller under seklets senare hälft. 1135 är absidkyrkan i Forsby daterad, och vid 1100-talets slut skänkte biskopen Eriksberg kyrkklockor. Den stora mängden av romanska sockenkyrkor i Skara stift tillkomma av säkra tecken att döma under en koncentrerad, hektisk period av stenkyrkobygge under 1100-talet. Egendomligt är i själva verket att så litet av romanska muralmålningar på dessa kyrkors absidvalv och väggfält hittills är känt. Tydligt är detta ett område av den kyrkliga konstverksamheten där vi ha åtskilliga nyfynd att förvänta.

Vad Eriksbergs-målningarnas närmare datering beträffar, ha vi att söka stöd genom jämförelser med det ganska stora beståndet av romanska väggmålningar i Danmark, vilket också omsorgsfullt beskrivits och tidsbestämts. En jämförelse med detta material visar, att

Eriksbergs-målningarna i den mån deras ornamentsmotiv och figurstil nu kan bedömas, snarast synas ha utförts omkring år 1200 eller vid 1200-talets början. De skulle i så fall ha tillkommit senare än kyrkan, fullkomnande dess utstyrel.

Vi ha i vår skildring av kyrkans romanska tid närmast oss det allra heligaste, altarplatsen med relikerna. Det ursprungliga huvudaltaret är bevarat, murat av sandsten mot den ovanligt tjocka absidväggen. Absiden är mycket grund och nästan lika bred som koret. Någon rymd bakom altaret uppkommer sålunda icke i denna kyrka, men i gengäld har byggmästaren skapat en perspektivisk effekt genom att låta den djupa fönsternischen stiga i små trappsteg från altarbordet mot dageröppningen. Altarskivan har i mitten en fyrkantig fördjupning, en relikgömma. Vilken helgonrelik denna gömma innehållit, vet man ej, men förmodligen bar hela kyrkan namn efter det helgon, vars relik förvarats i huvudaltaret.

I denna miljö hör kyrkans främsta i behåll varande kultföremål, Eriksbergs-skrinet, hemma. Detta gyllene relikskrin, tillverkat på 1100-talet och förvarat i kyrkan även sedan den katolska tiden löpt ut, såldes under det senare 1800-talet till Statens historiska museum, där skrinet utgör en stor attraktion. Det är snickrat av ekbräder och har i botten en lucka, varigenom relikerna instoppats. Nu är det tomt. Skrinets hela yta är klädd med driven och förgylld kopparplåt; takkammen, nockarna och benen äro gjutna och ciselerade. Ett krönande kors, som suttit mitt på takkammen, saknas. De fastnitade beslagsbårderna ha ingraverad ornamentik och latinsk skrift, som framhävts genom ifyllning med svart. Inskrifterna omtala, vilka helgonrelik skrinet innehållit, och de 12 mansfigurer i glrior, som avbildas på långsidorna, äro apostlar. På ena gaveln avbildas en stående biskop i full ornat. Jag observerar, att han saknar gloria. Han är alltså ej ett helgon, och man kan förmoda, att det är skrinets donator, skarabiskopen. Bengt den gode gav, som vi vet, Eriksberg båda klockorna. Gav han också kyrkan det heliga skrinet?

Det är känt, att den svenske kungen under äldre medeltiden ägt

Det förgyllda relikskrinet kan dateras till 1100-talet och har form av ett hus med dubbla takfall. Det har uddig takkam, odjurshuvuden till gavelnockar och, egendomligt nog, djurfötter. De latinska inskrifterna berättar, att skrinet innehållit relikier: "Av svetteduken, som var lagd kring Jesu Kristi huvud i graven. Av huvudet . . . (ett stycke saknas). Av den helige Pancratius. Av den helige Vincentii blod. Av de heliga biskoparna Melanus och Nobius. Av den heliga Sabina och relikier av de heliga jungfrur. Av den helige Andreas aposteln och av det heliga korsct, Clemens, Leder (?)."

gods i Eriksbergs socken, och om konung Knut Eriksson berättas i Aldre Västgöotalagens kungalängd att han ”lät sitt liv i Eriksberg i Gäsene. Och han ligger i Varnhem”. Kanske är det möjligt, att Eriksbergs gamla kyrka i någon mån haft karaktär av kungsgårdskyrka och att dess byggande och prydnad befordrats av kungligheten. Men jag vill ifrågasätta om något i denna kyrka är av så extrem natur, att man nödgas tillgripa särskilda förklaringsgrunder. Ovanligt stor eller dyrbar var byggnaden ej. Målningar motsvarande Eriksbergs komma att hittas i andra sockenkyrkor. Biskopen är känd som denna och flera samtida kyrkors donator; det borde varit överflödigt, om kungen gynnade den! Snarast kan man förvånas en smula över att en svensk konung ”lät sitt liv i Eriksberg i Gäsene”. Men denna förvåning hänger törhända samman med en ofullständig kännedom om det numera ganska undangömda Gäsene härads betydelse i äldre tider — en sak som jag försökt belysa i inledningen till denna skrift.

Illustrationerna till denna artikel återgå, om ej annat angives, på fotografier tillhöriga Antikvariskt Topografiska Arkivet, Stockholm.

UPPBÅDSFANOR FRÅN GÄSENE HÄRAD

AV

GUDRUN EKSTRAND

Begreppet karolinsk enkelhet torde sällan vara så välfunnet och riktigt som i samband med de bevarade uppbådsfanorna från det svenska stormaktsväldets sista skede. Det var i en ödesmättad tid efter tragedien i Poltava som de civila myndigheterna fick i uppdrag att organisera ett folkuppbåd för att trygga Norge-gränsen. Truppförband ordnades häradsvis. Från Sjuhäradsbygden finns tjugo stycken uppbådsfanor bevarade i Livrustkammarens samlingar — fördelade på sex av de sju häraderna — Bollebygd saknas. Från Gäsene härad finns fem stycken fanor. Älvsborgs län är väl företrätt med tjugosex fanor även om det största materialet kommer från Skaraborgs län med sextio stycken, varav flertalet har Karl XII:s namnchiffer och årtalet 1710. Varje socken hade sin egen fana och det är för Skölvne, Närunga, Eriksbergs, Björke och Ods socknar som Gäsene-fanorna tillverkats.

Det motståndskraftiga och präktiga materialet — linnelärft — som dukarna sytts av, har utgjort förutsättningen för att ett så rikt material kunnat bevaras till vår tid. Det var till 1808 års lantvärn som de dittills i kyrkorna förvarade uppbådsfanorna infördades till kronan. De ansågs dock tydligen icke vara i tillräckligt gott skick för att då kunna tagas i bruk utan överfördes därför till Livrustkammaren.

Vad har man haft för norm att gå efter vid förfärdigandet av 1710-talets uppbådsfanor? Blott för Skånes del är hittills arkivaliskt

Bild 1 och 2. Uppbådsfana för Eriksbergs sockens kompani. Gåsen i vapnet har målats över ett tidigare anbragt K som ursprungligen avsetts för Kullings och ej Gäsene härad. Den i gotik målade inskriften upptar texten: ERICKZBÄRGZ COMPAGNIE samt HIASENNES HÄRADZ WAPEN. (Livrustkammaren inv. nr 319).

material känt och redovisat i Cederströms uppsats i Urd 1919, "Uppbådsfanor från karolinska ofredsår", nämligen genom Magnus Stenbocks den 26/3 1711 daterade brev till Karl XII. Han skriver här att han för varje härad låtit förfärdiga två fanor av "Dvelk" (ett slags grov lärft) och bifogar också ritning. Man följde den typ som vunnit hävd och som fanns att beskåda i kyrkorna.

Uppbådsfanorna från Älvsborgs län kan uppdelas i tre skilda ty-

Bild 3 och 4. Uppbådsfana för ODS GIÄLDZ COMPAGNIE, HIASENNES HÄRADZ WAPEN enligt gotisk inskrift. (Livrustkammaren inv. nr 317).

per. Nämligen en med helt vit duk och dekor av en stor lagerkrans som omsluter Karl XII:s namnchiffer samt häradsvapen, härads- och sockennamn; den typ som Gäsene-fanorna representerar: blå duk med vit eller gul bjälke vari häradsvapnet — en gås — målats inom en sköld i grisaille med tillsats av blekt blå och klart röd färg samt socken- och häradsnamn i gul skrift på ett blått språkband över vapnet samt slutligen en tredje, som är den talrikast företrädda, med

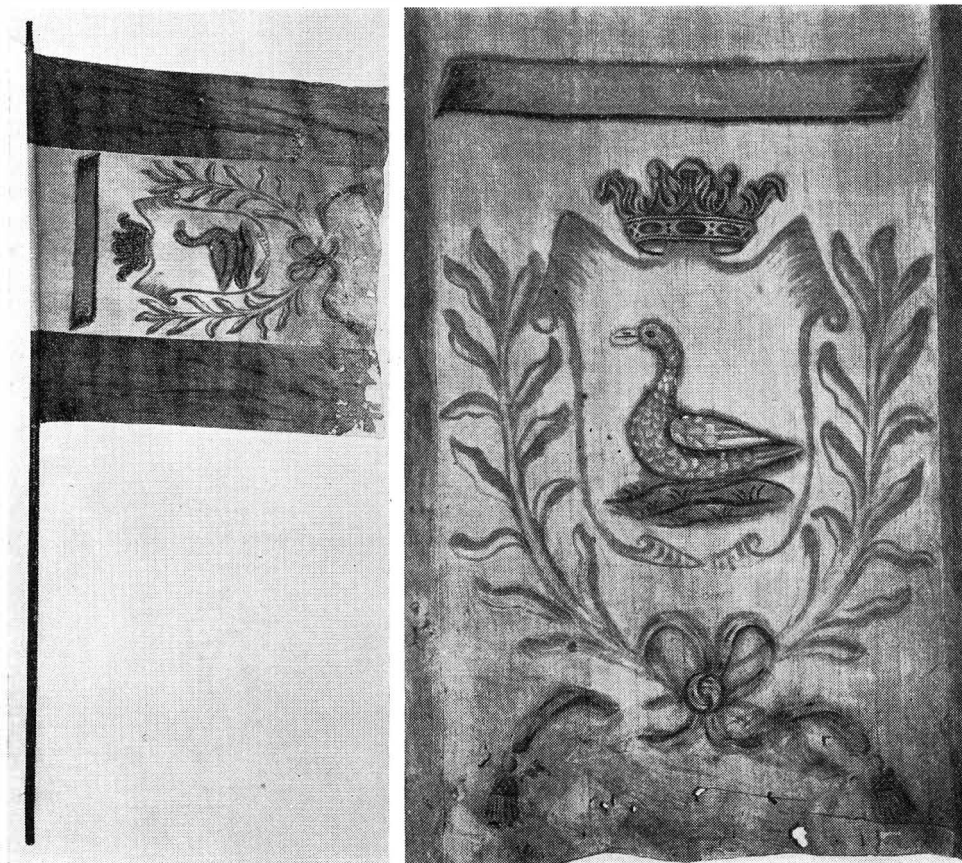

Bild 5 och 6. Helhetsbild och detalj av uppbådsfana från Björke socken, Gäsene härad. Målad inskrift i gotisk stil: BÖRKES GIALDZ COMPAGNIE. (Livrustkammaren inv. nr 316).

helt blå duk med sköld och palmkvistar målade i gult, vitt språkband med härads- och sockennamn i svart.

Av Gäsene-fanorna har tydligen den som bär påskriften ”Ericksbärgz Compagnie” (Lrk. inv. nr 319) ursprungligen i skölden målats med ett K som skymtar fram under det rätta emblemet — gåsen. Den har alltså från början avsetts för någon socken i Kullings härad, Älvsborgs län. Ett annat härad i samma län, som kunde förefalla lig-

Bild 7. Uppbådsfana för Skölvene socken, Gäsene härad, försedd med gotisk inskrift:
SKIÖLFUENE COMPAGNIE och HIÆSENNES HÆRADZ WAPEN.
(Livrustkammaren inv. nr 318).

ga närmare till hands, eftersom det t. o. m. hör till Sjuhäradsbygden, är Kind, som också bär ett K i sitt vapen, kan uteslutas ur denna diskussion. På Kinds bevarade uppbådsfanor har nämligen lagerkran-sen utbytt mot starkt stiliserade palmkvistar, sammanhållna av ett sirligt i öglor knutet band.

Uppbådsfanorna från Gäsene är i stort sett av samma format, c:a 147x126 (maximum 133) cm. De är sydda i tre våder linnelärft, så

att ungefär hälften så breda blå våder omger en inre, ursprungligen gul, numera starkt blekt våd, som bildar en bjälke i mitten. På den blå lärften har stadkanterna vänts mot yttersidorna och de inre sömmarna är fällsömmar. Under tännlikorna har vid fanornas fastsättande vid stängen ett linneband anbragts. En schvungfull, krönt, vapensköld av drygt en halv meters höjd har målats i blått och grått och denna upptar en gås i blått med tillsats av vitt i fjäderskruden. Den största färgeffekten gör numera den röda näbben och bandet som med sin rosett håller samman den spretande lagerkransen eller snarare de två kvistarna.

Till fyra av de fem fanorna är stängerna bevarade. Hela spetsen finns dock inte kvar i något fall; blott de centimeterhöga holkarna av mässing sitter kvar ty bladen saknas. Stängerna är av brunmålad furu, drygt tre meter långa.

Litt.: Stockholm. K. Livrustkammaren. Meddelanden. Nr 2. Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken . . . Förteckning . . . utarb. af R. Cederström, 1900.

TAL TILL SLÄKTEN ODQVIST

13. 8. 1960

AV

FOLKE K. G. ODQVIST

Slakten Odqvist härstammar från Od och närmare bestämt från Sven Persson Odqvist, som tog sig släktnamnet 1783. Man bildade år 1920 en släktförening, som innevarande år 1960 firat sin fyrtioåriga tillvaro med att utge en släktbok. Föreningen, som i övrigt har att förvalta stipendiefonder och verka för släktsammanhållningen, äger en från släktgården Upptorp i Od avstyckad tomt med gårdens gamla manbyggnad, numera inrättad som släktmuseum. Såväl museet som släktboken har bekostats av behjärtade släktmedlemmar, i främsta rummet direktör Torsten Odqvist, Göteborg.

Är det inte något otidsenligt med släktmöten? Vår tid uppvisar så många drag, som går stick i stäv mot dem som var självklara på naturhushållningens tid. Då slöt man sig tillsammans i grupper, klanner, släkter, bundna till produktionsenheterna, som till alldeles övervägande del utgjordes av gårdarna. Detta gällde antingen man var bonde, präst eller adelsman.

Nutilldags är gårdarna bara en av försörjningsmöjligheterna och knappast ens den viktigaste. Folk flyttar till städer och andra tätorter, där de försörjer sig inom produktionsenheter av mångskiftande slag, helt frigjorda från sammanhanget med jorden och med slakten.

Detta är helt visst en utveckling, som har pågått länge, men den har dock i mycket hög grad ägt rum inom den tid av 40 år, som vår släktförening har ägt bestånd. Vartill tjänar då släktsammanhållningen? Ja, bara det förhållandet att så många har mött upp här i dag är ju ett svar så gott som något. Tydligen väntar vi oss något slags behållning, sällskaplig eller annan, av vårt möte. Man behöver för resten bara se sig om i vår krets för att få det intrycket befast, att vi allesammans är variationer på ett givet tema både vad utseende och karaktärsegenskaper beträffar.

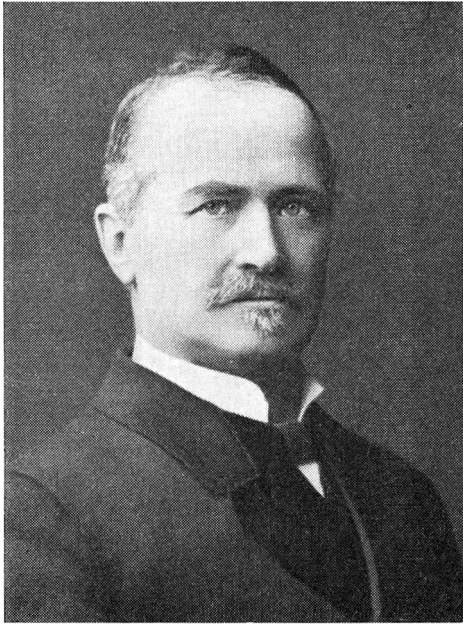

Släkten Odqvists släktmuseum, Upptorp.

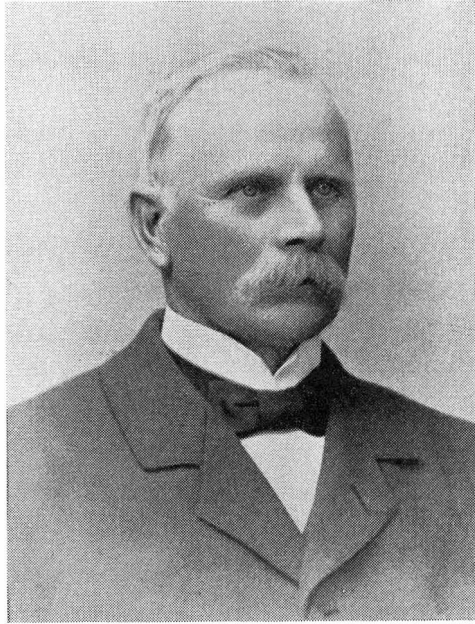
Vi har bland oss och våra i släktboken upptagna förfäder hårdföra lantbrukare och storföretagare som Gustaf på Påtorp och August på Lexberg, men också sega, tålmodiga arbetare i vingården som Carlarna på Upptorp, far och son — bara för att nämna några vid namn. Vi har också bland oss drömmare som Casper på Fenneslunda för att inte nämna många av dem, som tog vägen västerut över havet och som vi vet ännu mindre om än om de andra.

Och ändock måste detta sätt att se blott vara en schematisk uppdelning. Vi besitter alla inom oss något av allt som de hade: företagarens duglighet, bondens seghet och drömmarens fantasi. Proportionerna kan variera, lyckan och framgången här i livet likaså, men den beror ju också på så mycket annat.

Jag har vid tidigare släktemöten fått i uppdrag att söka vidga vår kunskap och kännedom om släkten Odqvist och dess härstamning. Jag antar, att man därvid stillatigande hyst den förhoppningen att

Gustaf Odqvist, riksdagsman, f. 1847, d. 1919.

August Odqvist, f. 1834, d. 1923.

det skulle bli möjligt att härleda vårt ursprung till Olof Skötkonung eller åtminstone Erik den helige.

I det sammanhanget kan jag erinra om en sak. Det är känt, att man i England alltid varit intresserad av att påvisa sin härstamning från Vilhelm Erövraren och hans normanner. A propos Erövraren, så ingick det säkert i hans följe folk, som i dåvarande mannaminne hade rötter i Västergötland. En engelsk heraldiker, L. G. Pine, tog sig för att vetenskapligt undersöka denna fråga ("They came with the Conqueror", London 1954). Det visade sig, att nästan alla Erövrarens och hans följeslagares ätter hade dött ut. Resultatet skulle vara, att knappt någon nu levande engelsman skulle härstamma från normannerna. Detta vore emellertid, som författaren påpekar, ett uppenbart felslut. Går man baklänges, visar det sig vara ungefär lika svårt att visa, att man inte har en droppe normanniskt blod i ådrorna. Niohundra år utgör bortåt trettio generationer, och på den

tiden hinner befolkningen grundligt omblandas t. o. m. i ett så skiktat samhälle som det engelska med dess feodala traditioner. Vad skall då inte på samma tid ha kunnat ske i det demokratiska Sverige med dess mycket snabbare ståndscirkulation. Det torde inte vara lätt för en nu levande svensk — alltså inte heller för en Odqvist — att bevisa, att han inte härstammar från Erik den helige.

Därmed må nu förhålla sig hurusomhelst. Uppdraget att bedriva släktforskning har jag haft och det sätt, varpå jag förvalt det, framgår av den nyutgivna boken "Släkten Odqvist", Stockholm 1960. Det faller i ögonen, att den skiljer sig från sin föregångare av 1944 mindre genom utvidgningen på djupet än på bredden. Jag har sålunda i första hand ställt mig uppgiften att möjligast fullständigt uppteckna avkomlingarna till Sven Persson Odqvist, som efter vad vi nu vet, tog släktnamnet år 1783. Denne Sven Persson d. y. (till åtskillnad från farfadern Sven Persson d. ä.) har i den nu utgivna släktboken 512 avkomlingar fördelade på sex generationer, motsvarande antalet siffror i de nummer, som var och en tilldelats i boken. Härtill kommer minst 200 ingifta personer.

De levandes antal är 194 manliga och 197 kvinnliga. Tar man i betraktande osäkerheten i uppgifterna särskilt för de utomlands bosatta, kan man nog tryggt påstå, att det f. n. lever över 400 avkomlingar till stamfadern Sven Persson Odqvist ungefär lika fördelade på män och kvinnor.

Av de 500 avkomlingarna till Sven Persson Odqvist befinner sig cirka 40 i U.S.A., en icke föraktlig del — 8 procent, en siffra som efter komplettering av äldsta grenen kan komma att stiga till 10 eller 12. Det är klart, att vår kunskap om denna del av släkten med nödvändighet är bristfällig och att den naturliga kontakten, då den icke redan upphört, kommer att upphöra om någon generation, såvida ej något göres åt saken. Utflyttningen ägde rum i andra och tredje samt i någon mån fjärde generationen, började i mitten av 1860-talet och var i huvudsak avslutad före 1900.

En fråga, som man kan ställa sig, är den: Kommer namnet Od-

qvist att leva vidare? Vilka utsikter föreligger för den saken? Det som bestämmer detta, är antalet manliga individer i generationen. Normalt växer detta antal, når ett maximum i någon generation för att därefter avta och slutligen nedgå till noll, varvid man säger, att släkten dött ut på svärdsidan. Uppenbarligen upphör släkten därför icke att ge sitt bidrag till den svenska stammen genom det blod, som de kvinnliga medlemmarna ingjuter i andra släkter. Men låt oss se vad släkttavlorna säger om denna sak.

Som man kan vänta sig är namnet Odqvist klenare representerat i de senare generationerna, relativt andra familjenamn. Detta är ju blott uttryck för det faktum, att flickorna gifter sig vid lägre ålder än pojkarna — även i vår tidsålder. Sålunda finns ännu ingen enda med namnet Odqvist i den sjätte generationen.

Totala antalet med namnet Odqvist är blott 196 — mindre än 40 % av hela antalet — fränsett de ingifta men medräknat de bortgifta. Antalet manliga individer var i andra generationen 9 och är i de tre därpå följande märkligt nog konstant lika med 28. Av den tredje generationen är många redan döda. Av den fjärde generationen befinner sig rätt många ännu i de produktiva åldrarna och antalet manliga Odqvistar i femte generationen har sålunda alla utsikter att ökas ytterligare. Det ser därför ut som om antalet manliga Odqvistar ännu icke blivit stationärt utan kan komma att växa ytterligare. Av de 28 pojkarna i femte generationen är emellertid 4 i U.S.A. Det finns utsikter för att namnet skall kvarleva därute i många år än och t. o. m. komma att proportionsvis öka i förhållande till i Sverige.

Jag lämnar nu släktstatistiken och riktar likmätigt mitt uppdrag blicken bakåt. Låt mig genast från början deklarerera, att inga väsentliga framsteg gjorts utöver dem, som min farbror, överstelöjtnant Vitalis Odqvist ("Gobben") gjorde för 30 år sedan och alltså redan fanns med redovisade i 1944 års upplaga av släktboken.

Gobben Vitalis meddelade emellertid mig vid slutet av sitt långa liv att — enligt en notis i ortspresen — man skulle ha funnit förkomna kyrkböcker från Hällstad. Sedan kom kriget emellan och den

tidskrävande släktforskningen måste uppskjutas. I början av 1950-talet ledde mina efterforskningar till Landsarkivet i Göteborg, där sådana handlingar av äldre datum numera förvaras. Kyrkböckerna i fråga hade återfunnits i en vagnbod hos Erik Johansson, Skattegården i Älmestad, och bär nu i Landsarkivet beteckningen Od C:1. De omfattar kyrkoräkenskaper m. m. i Murum 1646—1699, Ods födelse-, vigsel- och dödsböcker från 1688 och fram genom 1700-talet samt dessutom vissa flyttningslängder. Dessa gamla vördnadsbjudande handlingar utgör just inte någon lättläst lektyr för en lekman, men man kan dock finna ett och annat av intresse ur det som sattes på pränt av forna tiders församlingspräster.

Boken börjar med en av sedermera biskopen i Linköping Anders Rhyzelius (1677—1761) författad redogörelse för Ods äldre historia. Biskopens porträtt hänger för övrigt till vänster i koret i Ods kyrka. Rhyzelius nämner Od som moderförsamling till Molla, Alboga och Öra och omnämner kyrkkärlen, som skänkts av Karl XII 1717. Som bekant satt Sven Persson Odqvists farfar, Sven Persson d. ä. redan då på Upptorp, sedan han gift sig med ägarinnan, änkan Ingrid Olofsdotter, år 1712. Jag citerar biskopen med moderniserad ortografi: ”Att orten varit bebodd före kristendomens införande erfares bland annat av ättehögarna på Ods gårde och av kyrkans namn Od”. Det låter som om han velat hänsyfta på hednaguden Oden. En härledning av namnet Od som jag hört, är den att namnet skulle ha samma rot som vad, d. v. s. skulle hänsyfta på ett vadställe, som funnits nedanför kyrkan. En annan, stammande från arkivrådet L. Bååth, skulle vara den att Od, tidigare stavat Odh, skulle komma av Ordhene = stenig backe, syftande på den omgivande traktens karaktär. Ingendera förklaringen utesluter, att ortens namn skulle komma från heden tid. Den nuvarande kyrkan är från 1200-talet.

Biskopen uppräknar äldre bemärkta prästmän i Ods församling, varibland curatus dr Benedictus Laurentii, nämnd i ett biskopsbrev redan 1394.

Särskilt omtalas dr Håkan Larsson (Haquinius Laurentii), född

Vitalis Odqvist, Överstelöjtnant, f. 1856, d. 1938.

1592 i Örby. Fadern hade varit prost av adlig släkt. Dr Håkan var conrektor i Skara katedralskola 1612, blev kyrkoherde 1612, prost 1633 samt dog 1637. Han gifte sig 1629 med änkan till herr Erici i St. Dala, Tolla eller Tullia, herr Toresdotter (sic.) i Rångedala. Hon gav honom tio barn, varibland biskop Ryhzelius mormor Karin. Dessutom ingick i barnaskaran Erik Håkansson, präst och stamfader för släkten Odhelius samt sönerna Staffan och Jacob, som efter varandra blev kyrkoherdar i Od på 1600-talet och båda dog i lungdot. Med dr Håkan säges vara besläktade dessutom Odelström och Benzeltierna. Om den senare släkten ger Nordisk Familjebok rikligt besked. Den räknar bland sig både ärkebiskopar och äventyrare. En gren av den nämnda släkten Odhelius adlades med namnet Odelstierna. En känd släktmedlem var författaren och partigångaren Anders Odél på 1700-talet. Ur den svårlästa texten citeras: "Herr Håkan var i synnerlig nåd hos R. Gustaf Adolph och drottning Chris-

tina, som honom beföllo. Han flytta och byggde Östra Galtholmen av sågade ekeplankor — bodarna ännu lära stå kvar”. Detta gäller vid mitten av 1700-talet.

Slutligen nämner biskopen sin egen far Olov Anders Rhyzelius, född i Molla Ry 1640, kyrkoherde i Od, död 1714. Karl XII gav honom fullmakt och biskopen i Skara dr Jesper Svedberg begrov honom. Han var gift med Sigrid Håkansdotter. Härmed kan då knappast åsyftas nyssnämnde dr Håkan, då ju dennes dotter enligt nyss anförda uppgift var biskopens mormor. Det kan tilläggas, att biskopens egna barn adlades med namnet Odencrantz.

Sven Persson Odqvist var i sitt andra gifte förmäld med Gunnur Högberg d. y., stammoder för alla nu levande medlemmar av släkten. Gunnurs farmors morfar var hejderidaren Börje Olofson Knös, som med sin familj är avbildad på en tavla i Ods kyrka. Hennes farmors mormor hette också Gunnur och hade till far och farfar kyrkoherdarna Lechander i Lekåsa och Bitterna.

Sammanställer man dessa torftiga uppgifter, förefaller det inte alltför osannolikt att Gunnur och då även vi hennes sentida ätteläggare befinner sig bland dr Håkan Larssons talrika och brokiga avkomma, i gott sällskap med biskopen och de nyssnämnda adelssläkterna. Prästgällen visade i äldre tider en envis och rörande tendens att stanna inom samma släkt.

Men låt oss återgå till kodex Od C:1. I slutet av 1600-talet skrevs Upptorp även som Ubbetorp eller Uppetorp och hyste minst två skattebetalande bönder, som erlade 8 öre i tionde som kyrkomedel. Där nämnes bönderna Anders, Nils och Lars samt slutligen på 1690-talet Bengt, sannolikt den Bengt Håkansson, som var Ingrid Olofsdotters förste man, innan hon gifte sig med vår stamfader Sven Persson d. ä. Det finns också en Håkan i Öster-Od, som kan vara far till Bengt. Ett 50-tal bönder erlade ungefär lika belopp d. v. s. 8 öre men hejderidaren herr Börje Knös en hel riksdaler.

Krigsåren under stora nordiska kriget avspeglar sig också i bokföringen med inflation och restantier.

Börje Olofson Knös med familj. Tavla i Ods kyrka.

Under 1700-talet finns våra stamfäder Sven Persson d. ä. och Per Svensson regelbundet med i räkenskaperna. År 1739 t. ex. får ”Pehr Svensson i Upptorp för han kyrkan hvitmålat” uppbära hela 5 öre. På inkomstsidan för samma år står:

Sven Pehrsson i Uppetorp	8 öre
son Pehr ibidem	6 öre

och strax nedanför

Måns i Ljunga	8 öre
Sven Pehrson ibidem	8 öre

Är det nu fråga om samma Sven Pehrsson i båda fallen? Det förefaller väl troligt, men ingalunda säkert, ty uppenbarligen satt det flera bönder på gårdarna på 1600- och 1700-talet än nutilldags.

Vigselboken upptar för 1712 Sven Persson från Hällstad församling och änkan Ingrid Olofsdotter i Upptorp. Ävenså står där mönsterskrivaren Johan Högberg och Britta Börjesdotter Knös, allt i överensstämmelse med vad vi tidigare vetat.

Johan Högberg d. ä. och Britta Knös var föräldrar till Gunnur Högberg d. ä. f. 1713, gift med skogvaktaren Abraham Josefsson och mor till Johan Högberg d. y., som tydligen tog sin mors namn. Enligt Ods födelsebok fanns det också en yngre syster till Gunnur Högberg den d. ä., nämligen Britta Johansdotter Högberg, döpt år 1716 med bl. a. Knöösar och Rhyzeliusar som faddrar*. Släktsammanhållningen tycks ha varit föredömlig.

Här slutar min korta kommentar till den återfunna kyrkboken. Jag har i det föregående i huvudsak uppehållit mig vid det som är gemensamt för vår heterogena skara, vid det som förenar oss. Men det vore dåraktigt att inte erkänna, att vi är en heterogen församling. Vi utgör faktiskt ett stickprov tvärs igenom det svenska samhället av i dag, sådant detta normalt utvecklats på sex generationer. Att hålla samman oss är ungefär lika lätt eller lika svårt som att hålla i hop hela svenska folket om ett handlingsprogram. Och det är kanske inte så lätt, inte ens om det rör sig om så begränsade uppgifter, som föreligger för slakten Odqvists släktförening. Det kräver av den enskilde hänsyn och förståelse för andras synpunkter. Det innebär, att man tillförsäkrar sig sin egen åsikts- och handlingsfrihet genom att inte alltför mycket inkräkta på andras. Har vi lärt oss detta, då har vår samvaro inom föreningen och här på släktmötet inte varit förgäves. Då har vi lärt oss något gott och värdefullt även för Sverige.

* Stavningen, här återgiven enligt Od C:1, varierar som antytts tidigare. Sålunda finns både Knös och Knöös.

ETT "ATTENTAT" MOT DEN SVENSKA NYKTERHETSRORELSEN

AV

ELIN ODENCRANTS

I en biografi över den gamle göteborgaren och filantropen Oscar Ekman skymtar en situation, som har kallats ett "attentat mot den svenska nykterhetsrörelsen". Detta attentat visar sig vara en ganska intressant tidsbild från 1880-81, alltså för 80 år sedan.

Husbehovsbränningen — d. v. s. att så gott som varje välfrejdad person fick tillverka brännvin mot en viss avgift — hade medfört en oerhörd ökning av tillverkningen efter år 1787 och gav anledning till det nykterhetsarbete, (med Peter Wieselgren som främste ledare), vilket resulterade i 1855 års brännvinslagstiftning. Lagen innehöll avsevärda restriktioner i fråga om tid för tillverkningen, minimikvantitet o. s. v. Redan 1835 hade emellertid en viss sanering inträtt. Detta år räknar man tillverkarna av brännvin i Sverige till 152.000 medan de 1852 var "endast" 35.000; från 1835 utgick skatt på tillverkningen. — År 1829 konsumerades 46 liter per person och år. 1850 hade det minskat till 22 liter och 1856 till 9 liter (sannolikt dåliga skördeår). På 1870-talet hade förbrukningen åter ökat och uppgick till 12 liter, därefter stod konsumtionen tämligen stilla. För att minska antalet tillverkare sattes minimitillverkningen per dag till 300 kannor (en kanna = ung. 2,6 liter), denna säkerhetsmarginal sänktes senare till 200 kannor.

1877 års riksdag tillsatte en kommitté för översyn av brännvinslagen av 1835. I denna kommitté ingick bl. a. Arvid Posse, ledare för det skånska lantmannapartiet, samt ytterligare ett par av detta partis ledamöter. Dessa ansåg att man borde sammanslå tillverk-

nings- och försäljningsskatten, så skulle inkomsten ”räcka till hela försvaret, om det går bra”! Dessutom fanns ju dranken d. v. s. det som är kvar sedan spriten destillerats ut ur den potatis- eller sädesmassa, som utgör råmaterialet. — Enligt nuvarande expertis innehåller dranken en del äggvita och en mycket obetydlig mängd kolhydrat, den verkar emellertid måttligt laxerande, varför gödseln blev riklig.

Inför utredningen greps nykterhetsvännerna av onda aningar, och när förslaget till ny lagstiftning 1880 framlades av kommitterade visade detta sig vara värre än man fruktat. Svenska Nykterhetssällskapet samlades till möte i Jönköping och beslöt att utröna svenska folkets mening i frågan. Den drivande kraften var Sigfrid Wieselgren, då rådman i Göteborg, senare fångvårdschef, och den ekonomiskt stödjande ledamoten var Oscar Ekman, som bekostade tryckningen av den bok, vari svaren senare trycktes. Sällskapets ordförande var Henning Hamilton. Man utsände en skrivelse med huvudpunkterna i lagförslaget till varje kommunalnämnd och kyrkoråd i hela landet, och anhöll om vederbörandes åsikt om förslaget. Skrivelsen hade följande lydelse:

Svenska Nykterhetssällskapets cirkulär till
kyrkoråd och kommunalnämnder.

På grund af vunnen öfvertygelse om den oafvisliga nödvändigheten att än vidare anlita lagstiftningens hjälp för dryckenskapslastens hejdande, anhöll, som bekant, 1877 års riksdag hos Kongl. Maj:t om förslag till sådana ändringar i nu gällande författningar rörande tillverkning och försäljning af bränvin, ”att genom lagstiftningen måtte kunna åstadkommas ett än kraftigare motverkande af rusdryckers missbruk.”

De förslag, som i anledning häraf blifvit af tillsatte komiterade utarbetade, hafva dock genom vissa väsentliga bestämmelser så starkt afvikit från det föresatta syftet, att fosterlandsvännen med största bekymmer motser möjligheten af deras upphöjande till lag. Också

hafva från alla delar af landet derstädes befintliga nykterhetsföreningar enstämmigt och på det kraftigaste uttalat sig emot ifrågasvarande lagförslag, hvilka de ansett innebära de mest hotande faror för vårt lands sedliga och ekonomiska väl; och fyra- till femhundra svenska medborgare af skilda stånd och klasser hafva vid Allmänna Svenska Nykterhetsmötet i Jönköping den 18 och 19 sistlidne Augusti lika enigt instämt i sagde omdöme.

Nämde möte ansåg emellertid äfven stor vigt ligga deruppå, att man inhemtade, hvilken mening kommunernas för vårdande af sedlighet och ordning tillsatte förtroendemän kunde hysa i en angelägenhet, som alltid skall komma att på det allvarsammaste beröra massan af folket och genom sin inverkan på i synnerhet de lägre stälde samhällsklassernas sundhetstillstånd, sedlighet och ekonomi måste blifva af största betydelse för de kommunala förhållandena både på landsbygden och i städerna.

Då nu mötet till Svenska Nykterhetsällskapets Direktion uttalat den önskan, att Direktionen, för vinnande af upplysning i förberörde afseende, måtte till hvarje kommunalnämnd och kyrkoråd i riket aflåta skrifvelse i ärendet samt bringa de inkomna svaren i behörig tid och form till regeringens, riksdagens och allmänhetens kännedom, har Direktionen, som tillfullo inser sakens vigt och är öfvertygad, att I med intresse omfattan densamma, härmed velat hos Eder vördsamast anhålla, det I täcktens, om möjligt, före den 15 instundande November meddela Direktionen, huruvida I ansen vårt folks sanna väl kunna befordras genom sådana ändringar i Brännvinslagarne:

Att rätt till idkande af brännvinsbränning återgifves i tienstvarande läkare;

Att möjlighet beredes till brännvinsbränning å ecklesiastika, civila och militära boställen, så ock å annan kronans jord, som ej med stadgad åborätt besittes;

Att för underlättande och främjande af den mindre jordbrukarens brännvinsbränning minsta dagliga tillverkningsbeloppet nedsattes från 200 k:r till 100 k:r om dygnet;

Att med ändring af nu rådande förhållanden bränvinsförsäljningen under vissa omständigheter göres till ett kommunalt åliggande, hvilket af särskild myndighet handhafves å kommunens vägnar och för allmän räkning;

Att, med undantag af vissa tjänstemän, *en hvar*, blott han eller hon uppfyller vissa allmänna behörighetsvillkor — är myndig, välfrejdad, känd för ordentlighet, försvarligt kunnig i att skriva och räkna, sedan tre år röstberättigad inom kommunen och af gårdegaren bemyndigad att till bränvinsförsäljning begagna åt honom upplåten lokal — varder lagligen berättigad att efter föregående anmälan, med bifogad borgen för möjligen blifvande böter, af Konungens Befallningshavande utbekomma tillståndsbevis för drifvande af bränvinshandel vare sig i minut eller utskänkning.

Stockholm i September 1880.

Å Svenska Nykterhetssällskapetets vägnar:

Henning Hamilton.

C. O. Berg

Man väntade nu med spänning. Skulle folk svara? Och i så fall hur? Ja, nog var det många kyrkoråd och kommuner, som inte lät höra av sig, men svaren inströmmade dock i stora mängder: 2.800 stycken. Resultatet överträffade förväntningarna såväl till antalet som vad beträffar innehållet. Av alla svaren innehöll nämligen endast tre ett oreserverat ja. Bland dessa tre återfinns kommunalnämnden i Södra Björke i Gäsene härad. 73 svar gillade det framlagda förslaget i någon punkt, alla övriga var direkt emot; alltså 99 % emot lagförslaget och 1 % för detsamma.

Svaren kom till $\frac{2}{3}$ från kyrkoråd, varav en tiondel från kyrkostämmor, och till $\frac{1}{3}$ från kommunalnämnder, varav cirka en tiondel besvarats av kommunalstämmor eller stadsfullmäktige. Man kan ju invända att ledamöter av kyrkoråd och kommunalnämnder inte vore rätt forum. Hade man vänt sig till "vanligt folk" alltså ej för-

troendemän hade nog svaren blivit välvilligare mot förslaget. Men 99 % var dock en betryggande majoritet för att man skulle kunna anse det som folkets mening. Och det var ju ansvariga församlingar inom svenska folket, som sade ifrån med sådan kläm.

Alla svaren samlades i en "tungt vägande bok", som fint bunden överlämnades till kungen och i enklare band till riksdagens samtliga ledamöter. Boken omfattar 756 sidor och utgör en ganska intressant läsning. Längden på svaren varierar mellan två tryckrader och fem sidor. Många har nagelfarit alla fem punkterna, de flesta lämnar ett kort och bestämt svar. Många säger sig med förskräckelse minnas husbehovsbränningens tid och anser att förslaget skulle medföra en återgång till de sorgliga förhållanden "då bränvinspannan kokte i varje gård och krog hölls i varje stuga."

Man ser med nöje hur man i en del skrivelser överger vanlig protokollsvenska och tager till starka ord och många utropstecken. Som exempel kan nämnas Vänga kommunalnämnd, som skriver "alla dessa frågor borde besvaras med *nej*, ty om de besvarades med ja och blefve lag, skulle dryckenskapen derigenom blifva främjad. Alltså nej! nej!"

I några fall har ett antal enskilda personer bifogat sin åsikt. Från Virserum socken i Kalmar län kommer sålunda en skrivelse, som avslutas på följande sätt: "vi våga därför uttala den önskan och förhoppning, att de riksdagens ledamöter, för hvilka komiterades förslag angående förändringar i nuvarande bränvinslagar vid blifvande riksdag komma att framläggas, icke måtte antaga detsamma förslaget. Men om, emot all förmodan, motsatsen skulle inträffa, äro vi förvissade, att vår älskade konung, hvilkens lefnadsuppgift det alltid varit och ännu är att befrämja sina undersåtars *väl*, icke skall kunna stadfästa detsamma." Skrivelsen är undertecknad med 207 namn, varav 46 kvinnor. Det är enda stället där överhuvudtaget några kvinnonamn förekommer.

Kyrkorådets ordförande är nästan undantagslöst församlingens präst, som t. ex. prosten Enander i Borås (som också var Borås Stads-

fullmäktiges andre ordförande) och L. J. Mellén i Rångedala. (Det var han som försökte få ha sin mottagning mellan klockan 5 och 7 på morgonen under somrarna, men det gick man inte med på i socknen). Bland kommunalordförandena finner man, särskilt i Skåne och Södermanland, en rad storgodsägare.

Ofta har alla ledamöterna i kyrkoråd eller kommunalnämnder satt sina namn under skrivelserna.

Resultatet av enkäten blev i stort följande:

Ja, till cirkulärets frågor i dess helhet, summa tre stycken.

Ja till någon enskild punkt, vanligen gällde detta punkt 4 (brännvinsförsäljningen skulle bli ett kommunalt åliggande). Man fann däri en möjlighet, dels till ett slags "lokalt veto", dels ogillade man att kanske en grannkommun — eller stad — skulle förtjäna på de egna sockenbornas brännvinsköp.

Nej. Detta finner man i alla variationer och förstärkningar, enkla och temperamentsfulla: enhälligt, kraftigt! Kortast uttrycker sig ordföranden i kommunalnämnden i Ununge: "Undertecknad kan inte godkänna ofvanstående förslag till brännvinslagstiftning." Från Borgsjö kommer det längsta svaret, som är på fem trycksidor.

Nej. Många påpekar att förslaget, som skulle än kraftigare än dåvarande lag motverka missbruket av starka drycker, i stället underlättade detta. "Tvärtom" finner man i omkring 500 svar.

Nej. Man anser att den föreslagna lagen skulle orsaka ett elände över alla gränser, omintetgör den förbättring, som skett efter 1855 års lag. Olyckor av alla slag motses och beskrives.

Nej. Hembränningen med dess för hela landet ruinerande verkan på hälsa och ekonomi och brottslighet skulle åter frodas. Familjerna skulle bli mest lidande.

Nej. Den vinst som lag-kommittéen hoppas på skulle mer än motverkas genom av dryckenskap orsakad arbetsförmåga och arbetslöshet, försämrad hälsa och krafter med ökade kostnader för sjukvård, fångvård och fattigvård.

Nej. Nära 250 har tagit frågeformulärets ord och intygar, att de

”ingalunda anse denna lag kunna befordra vårt folks sanna väl”, och många tacka ”sällskapet” för dess ingripande.

Och hur gick det? Då det var en Kunglig Kommitté, som avgivit förslaget var det som regel regeringens sak att framlägga detta som proposition för riksdagen för eventuellt antagande. Men förslaget kom aldrig till riksdagen. Det ”lades till handlingarna”!

Här följer några citat ur svaren, till största delen valda från Sjuhäradsbygden:

SÖDRA BJÖRKE, Gäsene härad.

Med anledning af från Eder infordrat yttrande från kommunalnämnden i Björke socken, Gäseneds härad af Elfsborgs län, i fråga om uppgjordt förslag till nya bränvinslagar, får nämnden, som jemväl å kommunalstämma denna dag inhemtat de röstberättigades åsigt om berörda förslag, härmed tillkännagifva, att komiterades förslag tyckes vara rättvist. Sverige är ett fritt land och hvarför bör icke den skattedragande folkklassen förunnas öppen frihet att använda sina produkter som den helst behagar. Komitén vill sålunda bereda folket en sådan frihet, som vi anse hafva god åsyftan. Detta torde motsägas, emedan genom bränvin mången bragts i fattigdom och till tiggargastafven — detta är nog sant, men i Björke socken, bestående af 7 1/4 mantal, tillgick så, att på 1830-talet, när man fick begagna sin husbehofsbränning, utgick till fattigunderstöd på ett år endast 1 rdr b:co och ett annat 3, men ej öfver 20 à 30 rdr r:mt. Nu deremot utgår emellan 3 à 400 kronor årligen eller 50 öre pr fyrk, så mycket har nykterheten verkat på denna ort. Så länge man egde begagna sin husbehofsbränning, var ladugården i bättre skick, i synnerhet då brist på foder inträffade, än nu är förhållandet, ty skämd potatis blir till föga eller ingen nytta. När man fick bränna, kunde man med ringa kostnad utfordra svinkreatur till stor fördel, men nu kan detta icke ske utan förlust. Potatis kunde man på den tiden odla i mängd; deremot kan detta för närvarande icke låta sig göra, emedan den genom skada blir till förlust.

Nu har kommunen lemnat sitt omdöme i saken och önskar att det måtte vinna bifall, och hvad beträffar utskänkning, så hvarför bör detta icke förunnas kommunen, till besparande af resor på flera mil, då man för särskilda behof är nödgad att köpa bränvin, dels för sjukdomar, såsom läkemedel och dels för annat behof.

Låt folket bränna, förty derigenom undvikes inköp af spritdrycker från utlandet, och penningar få på det viset bibehållas inom Sverige. Ljung & Björke den 15 Nov. 1880.

Carl Erickson.

Ordförande.

Carl Carlson Gustaf Johanson.

Ledamöter.

TULLTORPS socken, Skåne.

Sedan omnämnda skrifvelse blifvit uppläst och nämnden tagit kändedom om det å komiterade utarbetade förslag, hvilket hufvudsakligen afser, att den mindre landtbru-

karen, vare sig han är sjelfegare eller arrendator, äfven skulle kunna blifva i tillfälle att sjelf förädla sina råprodukter, ansåg nämnden detta väl ej kunna befordra bränvinsupandet.

Hvad åter beträffar komiténs förslag, att bränvinsförsäljningen under vissa omständigheter skulle göras till ett, som orden lyda, kommunalt åliggande, kan nämnden visst icke inse, att detta skulle förorsaka ett större moraliskt förderf inom kommunen, då detta ej har visat sig inom ett par närgränsande kommuner, där bränvinsutminuterung pågått i flera år.

Kommunalnämnden vill alltså i hufvudsak godkänna det af komiterade utarbetade förslaget, då det egentligen afser en mera utvidgad näringsfrihet för den mindre jordbrukaren.

Denna tanke om saken dela alla ledamöterna inom Tulltorps sockens kommunalnämnd.

FOSS, HÅBY OCH SVARTEBORG, Bohuslän.

Här meddelar v. pastorn åsikter, som uttalats inom detta pastorats kyrkoråd: "I Foss uttalades ett allmänt ogillande af sådana förändringar som de ifrågavarande, anseende man, att de återföra oss till den gamla bränvinsbränningens tider. Särskilt ansågs det blifva för samhället högst skadligt i sedligt och ekonomiskt afseende, om landsbygden skulle blifva försedd med utskänkningsställen här och der i byarne. Naturligtvis kunde man ej annat än inse, att detta skulle leda till ofantligt större bränvins- och spritkonsumtion, och dermed äfven till förökad osedlighet, nöd och elände. Likväl uttalades, ehuru blott af en person, den åsigt, som utan tvifvel ligger till grund för hela denna fråga, nemligen de föreslagna ändringarne, att derigenom skulle man slippa att gynna städerna, genom att undandraga dem en del af den inkomst, dessa hafva av bränvinsförsäljningen.

.....
Håby kyrkoråds ledamöter sade sig väl vilja instämma med Foss, när deras mening blifvit tillkännagifven. Likväl får detta yttrande icke tillräknas något som helst värde eller någon betydelse, alldenstund tydligt var, att sinnesstämningen var temlig odelad för erhållande af sådana fri- och rättigheter, som det föreslagna tyckes lofva landsbygden, och syntes man ingalunda hafva beräknat eller kunna fatta den stora skada och det myckna förderf, som frihandeln med spirituosa skulle hafva med sig, utan blef resultatet, att man ingalunda ville "afsäga sig" de i förslaget lofvade rättigheterna. Att denna de ledande männens åsigt likväl icke är enhällig inom församlingen, äfvensom att den torde hos flera vara föränderlig till det bättre, är dock min öfvertygelse.

I Svarteborg uttalades i likhet med Foss och i än högre grad ett enhälligt och bestämt ogillande af det föreslagna, på samma grunder som angifvits . . ."

KINNA, Marks härad.

Alla i Svenska Nykterhetssällskapets cirkulär omnämnda förslag till förändring i nykterhetslagstiftningen anser kommunalnämnden böra besvaras med ett kraftigt *nej*. Tvärtom bör såväl bränvinstillverkningen som dess försäljning försvåras, och alla rusgifvande drycker genom förhöjd beskattning och tull betydligt fördyras, ty därigenom kan dryckenskapen i någon mån hämmas. Kinna den 18 Okt. 1880.

S. G. Gustafsson.

Ordf. i kommunalnämnden.

BERGHEM, Marks härad.

Kyrkorådet anser att idkande af bränvinsbränning af i tjenst varande läkare skulle blifva olämpligt;

på alla slags boställen minst lämpligt och ej tjenligare på kronojord än å annan jord. att sänkning af dagliga tillverkningsbeloppet skulle genom konkurrens föranleda ökande af bränvinets mängd, men minska vinsten för bränvinsbrännarne, från hvilken vinst i alla fall flertalet af de mindre jordbrukarne blefve uteslutne;

att så stor rättighet kommunerna nu hafva vid medgifvande af bränvinsförsäljning torde bibehållas;

samt att kommun, som vill hindra bränvinsförsäljning inom sitt område, bör i den delen hafva absolut veto.

Utdragets rigtighet bestyrkes af

B. Högrell.
Ordf. i kyrkorådet.

ÖLSREMMA, Kinds härad.

Kommunalnämnden skriver: . . . att undertecknade med förvåning fråga, om dessa af Kongl. Maj:t utsedde komiterade . . . varit af den åsigten, att ondt skall genom ondt fördrifvas; ty undertecknade kunna omöjligen med bästa vilja i verlden anse annat, än att hvarje med sundt förnuft begåfvad och rättänkande menniska skall i dessa förslag se ett fullkomligt lössläpande af bränvinsfloden . . .

HÖSSNA, Redvägs härad.

Kyrkorådet: Efter kort öfverläggning utlät sig kyrkorådet enhälligt, att dylika förslags upphöjande till lag vore att söka utrota ett ondt med att i dess ställe insätta ett värre. Men på så sätt blefve väl folkets sanna väl illa tillgodosedt.

Kommunalnämnd och stämma: Till svar på ärade skrifvelsen angående förslag till ny lag för bränvinsbränning och försäljning, få vi meddela, att vi icke anse behöfligt eller nyttigt, utan tvärtom högst skadligt, att ytterligare utsträcka rättigheten till bränvinsförsäljning . . .

Vi veta ock, att vinstbegärets målsmän till försvar för krogarne hafva det svepskäl, att lönkrogar i stället skulle uppstå och verka skadligt, men manne icke lönkrogarne trifvas bäst i andra krogars närhet, och det är i alla fall upplysningen och bättre vetande, som skola verka det goda, men detta kan icke ske förrän staten föregår med exempel och borttager krogarne. Härvid torde jag få nämna, att vid genaste allmänna landsvägen mellan Jönköping och Ulricehamn under en längre följd af år ej varit några krogar och ej heller veterligen några lönkrogar, men under den tid, som äfven här fanns krogar, var det ock flera lönkrogar; och nog är det lika bra att resa denna väg som någon annan i orten, där krogar finnas, och går lika bra i städerna, blott de stora vinstbegärshindren borttagas . . .

HELGUM, Värmland.

Kyrkorådet, som länge med smärta sett, hurusom bränvinsfloden allt mer och mer håller på att fördränka vårt dyra fosterlands tappra söner, vill såsom sin mening hafva uttalat följande:

Skulle de i skrifvelsen angifna bestämmelser blifva lag, anse vi, att en sådan lag komme att medföra de allra största faror för vårt folks andliga och lekamliga välfärd . . .

Bättre synes det oss fördenskull vara, att all tillverkning och försäljning af bränvin för all framtid upphörde, samt att de summor, som nuvarande bränvinshandtering åt statsverket inbringar, då i stället uttaxerades medelst någon sorts bevillning, öfvertygade, som vi äro, att hvarje sann fosterlandsvän skall med oss anse bemälda bevillning vara ett lustigt ok och en lätt börda.

RÄTTVIK, Dalarna.

Med anledning af komiterades utarbetade förslag till förändrad lagstiftning för bränvins tillverkning och försäljning vill undertecknad fråga: Hvad kan ändamålet vara med en sådan föreslagen lagförändring? Att få mycket bränvin tillverkadt och utsupet, för att derigenom af bränvinet så få mycket större inkomster till staten. Så skulle då åter samma olyckliga system försökas, hvaraf Gustaf III i förra seklet sotade ner sig och som så bedräfligt skadade svenska folket. Mig synes det vara enkla, lätt begripliga sanningar: ju mera det supes, desto mindre blir folkets förmåga att utgöra nödvändiga skatter, och desto större måste skatterna blifva till fattig- och fångvård, så att stor bränvinsafsättning för skattens skull ej heller kan för det allmänna blifva af gagn, men ett ockrande på folkets svaghet i sina följder en stor riksolycka.

Rättvik i Falu län och Vesterås stift den 1 Nov. 1880.

P. Pettersson.
Kontraktsprest.

BOGSTA, Södermanland.

Då till svar å edert meddelande, September detta år, så oändligt mycket vore att säga emot herrar komiterades lagförslag rörande bränvinstillverkning och försäljning i riket, inskränker sig Bogsta kommunalnämnd, att i följande rader uttrycka vår erfarenhet och åsigt om nämnda förslag:

Då bränvin flödar
från alla håll,
det arbet dödar
samt välstånd öder
med hetsigt groll
i Norr och Söder.

På Bogsta sockens kommunalnämnds vägnar:
Carl v. Rosen.
n. v. Ordförande.

NORRA ÅSARP, SMULA, KÖLABY OCH SOLBERGA, Redvägs härad.

. . . Ännu lefver i friskt minne det beklagansvärda tillstånd, som ibland vårt folk egde rum innan vid 1853 och 1854 årens riksdag bränvinslagstiftningen började gå ut äfven derpå, att sedlighet och nykterhet befrämjades genom motarbetande af den på ett fasaväckande sätt tilltagande dryckenskapslasten . . . Det är derföre med förvåning och bekymmer som vi betrakta komiterades förslag till ny lag i nämnda hänseende . . . Mätte Gud bevara vårt folk och vårt land ifrån att se den dag uppgå, då bränvinspannan skulle såsom fordom rinna snart sagt i hvarje gård, prestgård icke ens undantagen!

Måtte vi slippa upplefva åter en sådan tid, då krog vid krog uppstod likt svampar ur jorden, och förtärde den fattige arbetarens sista penning och det nödortfuga brödet för tusentals familjer; — en sådan tid, då krogväsendet och dryckenskapslasten undergräde i alla rigtningar samhällets frid, helse och välstånd.

Ju större de materiella tillgångarna hos oss blifvit och ju mera hos ungdomen och isynnerhet hos de arbetande klasserna sjelfsvåld och frihetslustan tilltagit de senaste åren, desto större fara ligger det deri, att underlätta tillgången på rusgifvande drycker. Det experimentet skall med säkerhet ådraga vårt land i materiellt och moraliskt hänseende obotliga skador.

Men vi vilja icke tro, att de män, som hafva vården om svenska folkets väl sig anförtrodd, skola så illa sköta sitt heliga och magtpåliggande uppdrag.

MALUNG sn, Dalarna. Kyrkoråd och kommunalstämma i förenat sammanträde.

... Förslaget går ut på ej mindre än bildande av krogar och brännerier i hvarje vinkel och vrå af vårt dyra fosterland, och detta skulle, enligt komiterades mening, vara att kraftigare än hittills motverka rusdryckers missbruk! Har någonsin tillfället gjort tjufven, så måtte med största visshet i världen krogen gjort drinkaren... Om rusdrycker enligt komiterades förslag skulle få tillverkas och försälas så fritt och obehindrat, att nära nog en hvar efter behag skulle få idka denna handtering, blefve visserligen frihetens princip till ytterlighet följd, men hvad vore dermed vunnet? Frihet! ja frihet, men en frihet i kedjor, i dryckenskapens hårda kedjor, och en sådan frihet för vårt folk vore föga avundsvärd... ett folks sanna lycka och välfärd måste hvila på moralisk grund... Då kyrkorådet och kommunalnämnden ej vågar eller kan föreskrifva sättet för afvärjande af dessa hotande faror, hemställer dess ledamöter till Svenska Nykterhetsällskapets direktion, som ju i sig upptager medlemmar af svenska riksdagen, om den ej ville genom tillkallade sakkunnige män uppsätta ett motförslag att motionsvis för riksdagen framläggas...

LÄNGASJÖ OCH LJUDER, Småland.

... Det förslag, som ... komiterade utarbetat (se cirkuläret) är en svart parodi på lemnat förtroende och ett kallt hån af mensklighetens och fosterlandets välfärd. Ty då man betänker och begråter allt det ekonomiska och moraliska elände spritdrycken förorsakat, der den ej inskränkes till sitt rätta bruk av medikament, huru kan då någon människa med sina sinnens bruk önska större frihet för densamma, då den snarare borde inskränkas och slutligen i Guds och mensklighetens namn landsförvisas? ... Man bör dock akta sig för, genom hvad medel som helst, föranleda och framkalla kommunismens svarta djup, hvars hemska vågor ju ock kunna hinna vår höga nord och som hemska laviner vältra sig öfver vårt älskade fosterland.

Carl Fred. Rosengren.

Pastoratets pastor och ordf. i dess kyrkoråd.

Från BOLLEBYGD kom ett svar från en enskild, Liborius von Mentzer:

Tacksamt och med vördnad erkännande Svenska Nykterhetsällskapets sträfvan och arbete för vårt folks sedliga utveckling, får jag härmed till besvarande af de frågor, som i mig tillhandakommet cirkulär af nämnda sällskap uppställts, i korthet angifva mina åsigtar i detta för vårt land kanske vitkigaste ämne.

Då på grund af såväl klimatiska förhållanden som äfven, om uttrycket får tillåtas, den instinkt, som ligger hos vårt folk att, om ej behöfva, dock förtära rusdrycker —

ty det historiska faktum kan ej nekas, att svenska folket mer än andra på samma bildningsgrad stående, varit begifvet på dryckenskap — anser jag att förbud mot rusdryckers — här bränvinets — tillverkning eller försäljning hos oss för evigt kommer att stanna inom de fromma önskningsområdena. Bränvinet måste således finnas, så sant icke vårt land skall öfversvämmas av surrogat, för helsen mera skadliga och till sina följder mera olycksbringande än detta — exempelvis förfalskad vin, ty det måste förfalskas, för att kunna säljas till lika pris som bränvin och alkoholhaltigt öl. Rättighet till bränvinsbränning måste således kvarstå, men utan vare sig inskränkning eller utvidgning af de stadganden nu gällande lag i ty fall upptager.

Det är således icke bränvinsbränningen, utan det hos oss rådande sättet för försäljningen, som är farlig. På somliga ställen strömmar bränvinet i väldiga vågor, på andra ställen är det svåråtkomligt — i begge dessa fall alstrar det drinkare. Jag får därför, på samma gång jag med nej besvarar alla öfriga frågor, tillstyrka, att, med ändring af nu rådande förhållanden, bränvinsförsäljningen under vissa omständigheter göres till ett kommunalt åliggande, hvilket af särskild myndighet handhafves å kommunens vägnar och för allmän räkning; dock bör all utskänkning å landet förbjudas eller upphöra och utminuteringslokalen hållas öppen endast tvenne timmar dagligen.

Sista frågan har uppfyllt mig med harm.

Bollebygd & Erikstorp den 1 November 1880.

Liborius von Mentzer.

BORÅS OCH TORPA.

Borås och Torpa församlingars gemensamma kyrkoråd får till svar å ofvanstående fråga vördsamt tillkännagifva, att de här omnämnda ändringsförslagen visserligen synas gå i en riktning motsatt den, hvilken kyrkorådet anser vara önskvärd, men att kyrkorådet, som icke haft tillfälle taga kännedom om de af komiterade uppgjorda förslagen i deras helhet, icke anser lämpligt att om särskilda ur sitt sammanhang utbrutna delar deraf fälla något omdöme.

Borås den 15 Oktober 1880.

A. J. Enander

C. G. Otterberg.

A. S. Svensson.

John Packendorff.

J. Pettersson.

GULLERED, Redvägs härad.

Kyrkorådet i Gullered var sammankalladt att yttra sig öfver Svenska Nykterhets-sällskapets frågor, men som endast tvenne ledamöter voro tillstädes och dessa icke ville yttra sig, kunde något beslut ej fattas, hvarför undertecknad endast för egen del får afgifva ett obetingadt *nej* till samtliga frågorna. Gullered Allhelgonadag 1880.

J. Ekberg.

Komminister v. ordf. i Gullereds kyrkoråd.

TAXINGE, Södermanland.

Inom Taxinge socken finnes ingen, som tillverkar eller försäljer bränvin, och kyrkorådet har den önskan, att samma goda förhållande alltid må fortgå här samt i så många andra kommuner som möjligt. Taxinge den 21 Oktober 1880.

På kyrkorådets vägnar:

C. J. Bergholm.

Kommin., kyrkorådets v. ordf.

DET SENMEDELTIDA SNÄRSBOFYNDET

II

DISKAR

AV

NILS G. WOLLIN

I närmast föregående årgång av årsboken nämndes inledningsvis de senmedeltida tenndiskar, som kom i dagen år 1907, då en bonde plöjde i Snärsbo i Sexdrega socken i Kinds härad. Dessa sex runda tennplattor observeras väl endast flyktigt av de flesta museibesökarna och uppfattas då närmast som kuriosa. Men sättes dessa diskar in i sitt rätta sammanhang, kommer man finna att de utgör en intresseväckande del av matbordets servis, som i Norden kan följas åtminstone från 900-talet och sträcker sig i folklig tradition över mitten av 1800-talet i obruten följd. Under de senaste årtiondena har trädiskar åter kommit till användning. Men de flesta som nyttjar dessa ”smörgåsbrickor”, vanligen av teak, tror, att de är moderna både till form och användning, när de i själva verket tillhör alla våra kulturskeden alltifrån vikingatiden. Räckvidden var internationell. Inom alla sociala skikt förekom den. Materialet skiftade.

I verkligheten är diskens historia ej så enkel, som man gärna föreställer sig, när man ser de eleganta, med koncentriska cirklar prydda trädiskarna från långskeppet från Gokstad vid Sandefjord och som i teckningar reproducerades av N. Nicolaysen 1882 (fig. 1). Under romansk tid och även under början av gotiken låg det på kontinentens matbord strimlor av ituskuret bröd (fig. 2). Stundom återges i miniatyrerna också runda, skurna brödsemlor av vilka en eller annan skiva avskilts. Senare fann man det mera praktiskt att nyttja platta, runda bröd. När detta blivit två dagar gammalt, hade det den lämp-

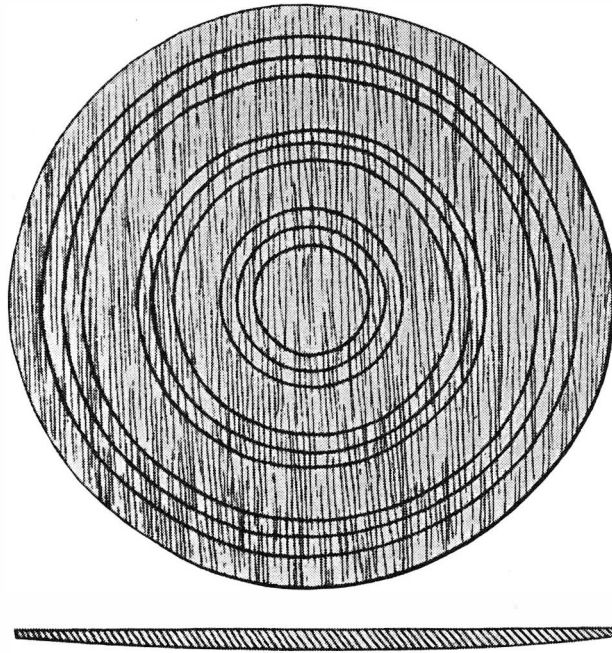

Fig. 1. Trädisk prydd med koncentriska cirklar, sedd uppifrån och sektion. 900-talet. Efter N. Nicolaysen.

ligaste konsistensen för att suga upp det fuktiga i den maträtt som spisades. Helt eller delvis använde man som efterrätt detta av köttsafter och såser uppmjukade bröd. Tidvis och inom vissa högre ståndskretser var det vanligast, att dessa bröddiskar samlades i en korg för att efter måltidens slut generöst skänkas till de fattiga.

Ännu så sent som under 1500-talets början vid Kristian II:s hov i Köpenhamn påbjöds det, att man ej längre såsom tillförne varit brukligt skulle äta av bröddisken utan taga av särskilt tillskuret bröd som serverades. Ett mellanstadium belyses i den bordsbild, där en tjänare skär till ett flertal fyrkantiga bröds-kivor, vilka skulle tjäna som bröddiskar (fig. 3).

Sedan den verkliga bröddisken kommit ur modet inom högre socialgrupper, levde benämningen bröddisk kvar som beteckning på de

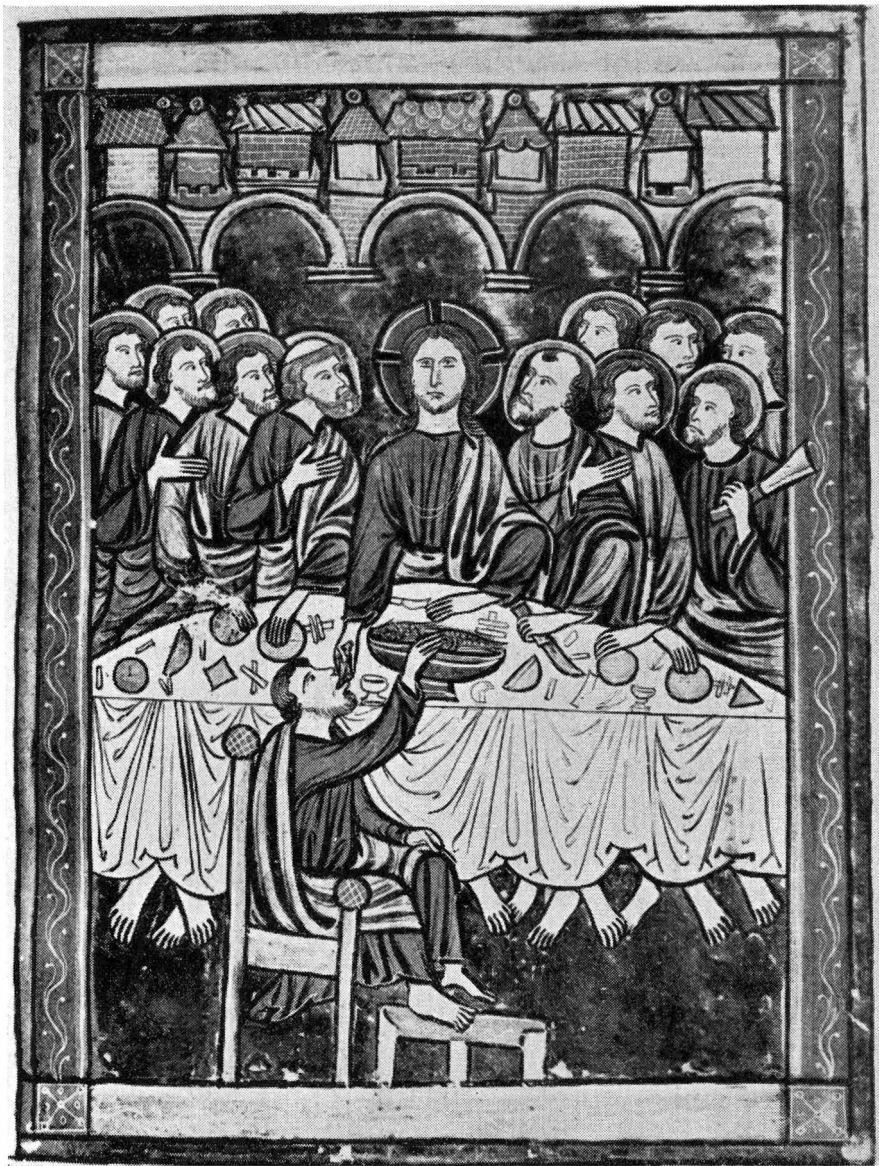

Fig. 2. Nattvarden, miniatur från 1200-talet. Psautier-livre d'heures de Paris. Rouen, Bibl. Municipale, nr 3016. V. Leroquais, Les Psautiers Manuscrits latins etc., Paris 1940—41. Pl. LXXVI. Förutom brödstrimlor ligger ituskurna och hela bröddiskar på bordduken.

mycket vanliga trädiskarna. De äldsta svenska bevarade trädiskar, som jag känner till, är från Lindö gård (gravfynd, möjligen 1000-talet. St. H. M.), från Sigtuna (1000-1100-talet. St. H. M.) och från Lund (enl. Ragnar Blamquists skriftliga meddelande ”knappast mer än ett stycke ner i 1200-talet”). Om dessa diskar hade prefixet bröd- är givetvis ovisst. Disken från Sigtuna är närmast en skärbräda, eller hellre en skärdisk för att använda en medeltida isländsk beteckning. På talrika slott och gårdar i Sverige och Finland fanns emellertid under hela 1500-talet från och med seklets andra fjärdedel bevisligen bröddiskar av trä, vita (omålade) samt bemålade. De förnämsta hade en röd, mättad färg, som är utmärkt bevarad på en disk i Rijksmuseet i Amsterdam, en disk som ingick i bordsutstyrelsen hos Willem Barents nederländska expedition och användes under övervintringen på Novaja Semlja 1596-97. Trädiskarna var omväxlande runda och rektangulära. Även förekom ovala (fig. 4).

Vid sidan av diskar nyttjades tallrikar, som med sina brätten och sitt försänkta mittparti småningom vann allt större terräng på diskarnas bekostnad. Ofta är det emellertid ytterst vanskligt, ja omöjligt, att säga med bestämdhet om beteckningen tallrik också täckte begreppet disk. Så t. ex. står det för åren 1568-69, 1572-73 i fråga om beståndet på Gävle gård omväxlande tallrikar och bröddiskar. Då under 1500-talet trätallrikarna anges vara fyrkantiga, har man utan tvivel åsyftat diskar. Beteckningen disk, som i Norden tydligen är äldre än tallrik (tallerk; Söderwall har belägg från 1499. FH 4:83), förekommer i svenska slottsinventarier under tiden 1541—1564 jämsides med tallrik. Ordet disk utbyttes gärna mot bricka under 1500-talets senare del. Disk går ursprungligen tillbaka på det latinska *discus* och betyder alltså endast en rund platta. Tallrik härledes ur *tagliare*, *tailler* — alltså sönderskära. Men eftersom diskar också användes för att skära sönder födan, var funktionen densamma. När man stundom utan åtskillnad använder beteckningarna disk och tallrik, var det den gemensamma funktionen som förenade. Skillnaden mellan diskens skivkaraktär och tallrikens profil såg man bort ifrån, all-

Fig. 3. Furstlig måltid. Träsnitt av Michael Wolgemut, ur "Schatzbehalter", Nürnberg 1491. I förgrunden t. v. skärs bröddiskarna till. Kungen utnyttjar flera sammanlagda bröddiskar.

ra helst som det fanns diskar med svag yttre uppstående kant och något försänkt mittparti. Uttrycket djupa diskar förkom i undantagsfall. År 1598 upptas i en bouppteckning i Stockholm "en djup disk, som gick en kanna uti". På Gotland använde man ordet disk om vissa svarvade träkärl. Dessa frångående från regeln är emellertid sällsynta. Den plana ytan var diskens väsentliga karaktäristikum.

Liksom tallrikar i de högsta sociala kretsarna ej sällan var av ädel

metall under renässansen, utfördes disken tidigt i silver. I Frankrike, vettets och de fina umgängesvanornas land, förkom på 1300-talet diskar t. o. m. av guld, t. ex. hos Louis, hertig av Anjou. Som nyårs-gåva mottog Karl VI sex gulddiskar, prydda med ornament och det franska vapnet (inv. år 1399). Anna av Bretagne ägde 1505 två runda och två kvadratiska gyllene diskar.

Silverdiskarna var tidiga även i Norden, där de var kända redan på 900-talet. Fornmannasögur (III, s. 194) vittnar om att Olav Tryggvason fick en sådan i gåva. Flera paralleller ges i sagalitteraturen.

När hertigarna Erik och Valdemar i början av 1300-talet firade bröllophögtid vid Lödöse, erhöll den riddare, som bar en av hertigarnas diskar ("Then riddare hertoghens diisk baar") en häst som tack och erkänsla (Gla rimkrönikan v. v. 3590-4). Man har skäl att antaga, att denna disk — i proportion till gåvan — var av ädelmetall efter utländska förebilder.

År 1313 nämns för att återgå till kontinenten "deux plates d'argent pour fruit des armes le roy d'Engleterre". Hertigens av Anjou inventarium för år 1360 upptar några "plataux de fruiterie" av silver. Hertigen av Normandie hade 1363 bl. a. tre silverdiskar "à trenchier viande sur table". Karl V:s inventarium 1380 upptar flera diskar av vitt eller förgyllt silver. Hertigarna av Burgund ägde 1389 tjugofyra förgyllda. Ofta var dessa diskar ornamentalt dekorerade och försedda med vapen, t. ex. de sex som år 1416 ägdes av hertigen av Berry.

Diskar i ädelmetall fortsatte att vara på modet ännu in på 1500-talets andra fjärdedel. Margareta av Österrike ägde 1524 tjugufåttan av silver, både runda och fyrkantiga. I ett inventarium för Jean de Malliard tre år senare möter vi formuleringen "Douze assiettes ou tranches". Den ger vid handen att diskens dominans börjat brytas. I Sverige var motsättningen eller sammanställningen disk-tallrik. Ordet assiett skulle ej vinna burskap i Sverige förrän under senbarocken. Övergången från den helt flata disken i ädelmetall till silvertallriken kan vi följa i franska inventarier under 1530-talet. När i det Mecklenburgska hovets silverförteckning för 1535 nämns "8 Viereckete

Fig. 4. Den heliga nattvarden. Oljemålning av Meister des Hausbuchs, 1440-talets sista fjärdedel. Bodemuseum, Östberlin. Diskarna, omväxlande runda och ovala, är av omålat, ljusst trä.
Foto Staatl. Mus., Östberlin.

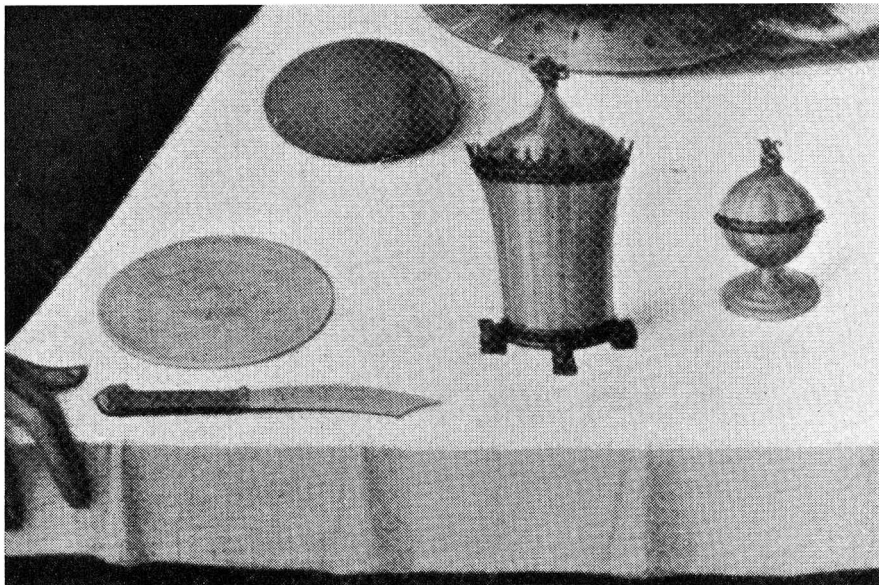

Fig. 5. Herodes gästabud (detalj). Oljemålning av Züricher Nelkenmeister, ca 1490. Tidigare i Kaiser Friedrich Museum, Berlin. Den runda tenndisken har av praktiska skäl en något uppstående kant.

Silber Teller so man täglich gebraucht” bör man översätta Teller med disk. Detsamma gäller uppgiften i danska riksarkivet, där det 1549 och 1551 upptas ”vierecke Teller”.

De förnämliga dubbeldiskarna på fötter förbigår jag i denna framställning, liksom den exklusiva cadenastypen.

Tenndiskarna vann under senmedeltiden allt mera terräng. I den isländske biskopens på Hélar i Hjaltodal fatbur fanns 22 stycken. Samtidigt ägde det isländska Helgafellsklostret 17. Under 1400-talet blev de runda (fig. 5) och kvadratiska tenndiskarna allt vanligare. Ej sällan förekom också långa, smalt rektangulära (fig. 6). Illuminerade manuskript, målningar och gravyrer ger oss möjligheter att konstatera tenndiskarnas förekomst och typer. Enligt inventarierna på svenska slott och gårdar var tenndiskarna förvånansvärt fåtaliga,

Fig. 6. Bröllopet i Kana av Maître de Saint-Barthelemy, slutet av 1400-talet, Musée des Cinquante-naire, Brüssel. Samtliga tenndiskar är långsmalt rektangulära. Foto A. C. I., Brüssel.

även när man inräknar brickorna. Enligt min uppfattning var nämligen under 1500-talet och tidigt 1600-tal disk och bricka synonymer, en uppfattning som jag närmare skall utveckla i annat sammanhang. Benämningen bricka förekommer tidigast 1547 i Stockholms slott, men slog igenom först under seklets andra hälft.

Diskar och brickor fanns förutom på nämnda slott på Gripsholm, Svartsjö, Rävsnäs, Ekholmen, Ekolslund och Stegeborg fram till 1600-talets första decennium. Antalet översteg aldrig 20 och höll sig vanligen under fem. De fyrkantiga tallrikarna på Rävsnäs — fyra stycken under tiden 1553—1557 — har troligtvis varit diskar. Redan 1545 förekommer den förtydligande sammanställningen ”tallriksdisk” (Stockholms slott). Den ger en förnyad påminnelse om att det i räkenskapernas tallriksuppgifter gömmer sig åtskilliga diskar, vars antal följaktligen aldrig kan exakt beräknas. Bland privatpersoner, som använde tenndiskar, vill jag nämna amiral Bagge på Berga gård i Kalmartrakten. År 1577, då han halshöggs och hans egendom konfiskerades, upptog inventariet fem stycken. Stockholms tullböcker vittnar om import. Således angavs 1539 ett dussin (SAOBA). I Stockholms stads tänkeböcker nämns (28/4) 1582 en tenndisk samt bland förtullat gods 1589 (Tull o. accis. Vol. 345. Sth) ett dussin små tenndiskar. Efter biskop Bellinis änka fanns en (UUB X 255 f.). Exempelen kan betydligt förmeras. De privatpersoner, som utnyttjade enstaka tenndiskar var spridda över hela landet.

Den äldsta daterbara, tidigare flera gånger reproducerade, svenska tenndisken har ett krönt M, vilket hänvisar på drottning Margareta Leijonhuvud. Hon blev år 1536 gift med Gustav I. I vasen och kronorna vill Albert Löfgren se den kunglige kanngjutaren H. Hoffelts mästartemärke. Den runda plattan har en yttre begränsning av en vulst med innanför löpande enkel linje (fig. 7). Hittad i viken utanför Gripsholm hörde disken på sin tid till slottsservisen. Under tiden 1547-51 upptogs i fatbursinventarierna 11 diskar och under tiden 1553-63 tio diskar. Man har skäl att räkna den påträffade disken till denna servis från 1540-talet. Kanske ingick den före 1547 i dussinet?

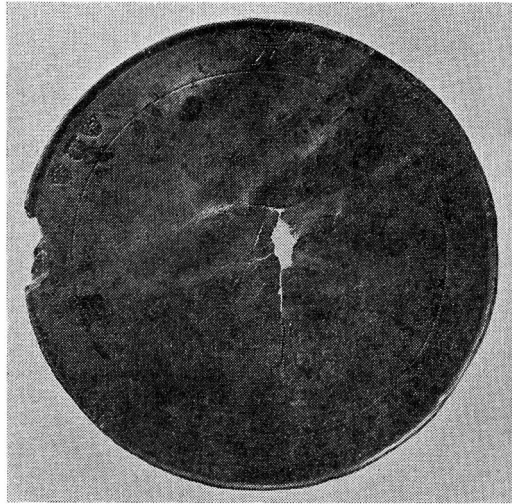

Fig. 7. Tenndisk, sannolikt tillverkad på 1540-talet för drottning Margareta och ingående i en av serviserna på Grips-holms slott. Foto Nordiska museet.

Mot den här flyktigt tecknade historiska bakgrunden framstår de sex runda tenndiskarna i Borås museum som en raritet, även om de som konstslöjdsprodukter är ordinära. Intressantast är den i fig. 8 återgivna framsidan av disken (diam. 19,5 cm, nr 3083), därför att den ett stycke innanför kanten bär översten Peder Kijhls till Apelnäs vapen. Eftersom han dog den 27 september 1588, måste disken ha fått denna ägarebeteckning före nämnda datum. Inristningen är primitiv (fig. 9). Man kan därför misstänka att vapnet anbragts på en äldre, importerad disk. Baksidan, vilken att döma av skärmärkena också använts, saknar randkant (fig. 10).

En annan, något mindre disk (diam. 17 cm, nr 3084) har den omgivande kanten i form av en del av en vulst med yttersidan vertikal (fig. 11). Undersidan (fig. 12), som i likhet med översidan har skärspår, är inramad av en kant med skrånande sida och i det närmaste rakt övre parti. Tack vare dessa randkanter ligger diskens skäryta aldrig mot bordsskivan, vilket hade både praktiska och estetiska fördelar. Men viktigast var kanten, eftersom den hindrade såsen att

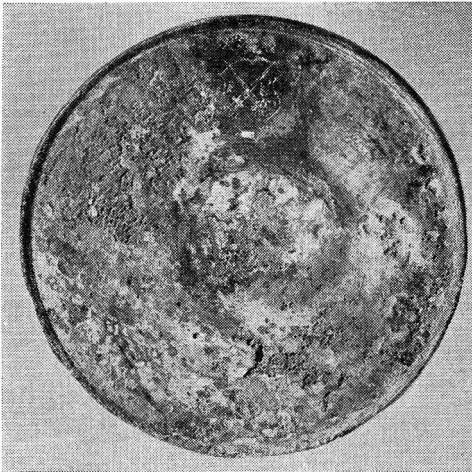

Fig. 8. Tenndisk med Peder Kijhls till Apelnäs (d. 1588) vapen. Randkant. Borås museum (3083). Foto Borås museum.

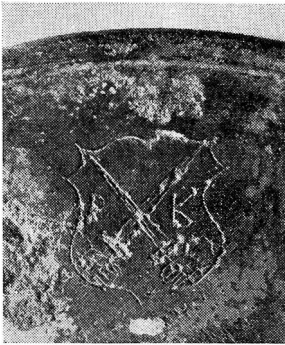

Fig. 9. Detalj av ovannämnda disk med Peder Kijhls vapen. Foto Röhsska konstslöjdmuseet.

Fig. 10. Baksidan av samma disk. Randkant saknas. Skärmärken ger vid handen att även baksidan varit i bruk. Foto Röhsska konstslöjdmuseet.

rinna bort. På såväl över- som undersidan har en linje inristats några centimeter innanför randkanten. Däremellan finns på översidan två slitna stämplat, av vilka den ena möjligen kan tydas som M. Ett otydligt, slarvigt inristat, endast till en ringa del synligt vapen syns innanför ritslinjen.

Dysken nummer 3085a (diam. 19,4 cm) har en ganska bred kantvulst. Detsamma gäller 3085b (diam. 16 cm). Baksidan är helt flat. Två centimeter från ytterkanten löper en rits. Diskarna med inventarienummer 3086 och 3087 (19,3, resp. 18,5 cm i diam.) har även översidan begränsad av en vulst.

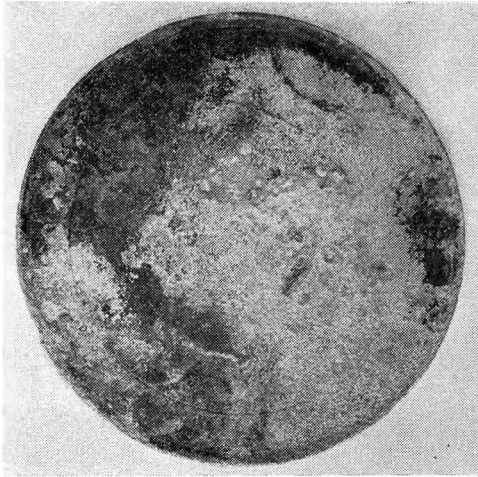

Fig. 11. Tenndisk, översidan. Borås museum (3084). Foto Röhsska konstslöjdmuseet.

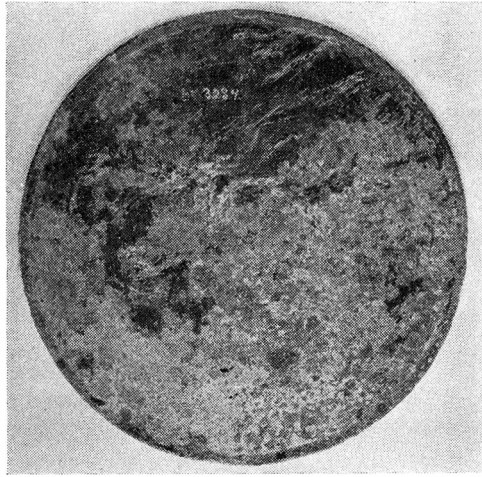

Fig. 12. Samma tenndisks undersida, även den försedd med randkant. Foto Röhsska konstslöjdmuseet.

I Nationalmuseet i Köpenhamn (nr D 7251, diam. 11,5 cm) samt i Kulturen i Lund (KM 19933, diam. 11,5 cm) finns diskar som hörde till servisen på det svenska örlogsskeppet Morgonstjärnan, som sänktes i Öresundsslaget 1658 utanför Espergärde. Båda är dubbelsidiga och försedda med kantvulster och med ristad linje innanför. De påminner i typen om Borås-disken nr 3084 men är ganska grova. Orsaken till deras klumpighet kan bero på en viss degeneration hos disktypen, men också på det faktum att de ingick i en servis ombord på ett örlogsfartyg, där det fordrades oömma bordsutensilier.

Av speciellt intresse är exemplaret i Köpenhamn (fig. 13). Sedd i viss dager ter sig disken som en flat tallrik med ett brätte, markerat av kretsen mellan yttervulsten och ritsen. Tallriken hade ända sedan 1400-talet konkurrerat med disken. Inom enklare sociala skikt hade den kampen långt ifrån avgjorts under 1600-talet, när det gällde trädiskarna. Men tenndiskarna blev redan från seklets början helt distanserade av tallriken. Vi bör emellertid akta oss för att tro, att

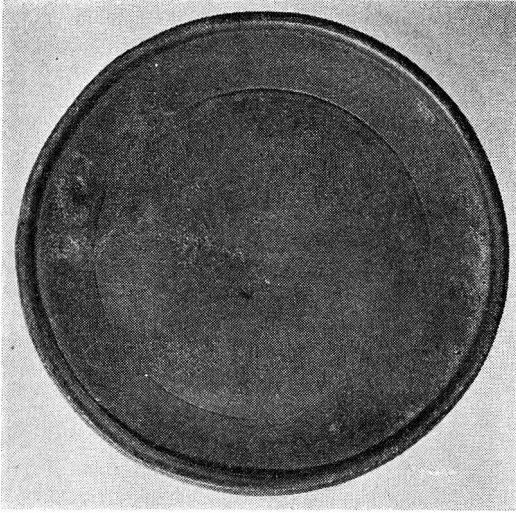

Fig. 13. Tenndisk som tillhört bordservisen på ett svenskt örlogsskepp, sänkt 1658 utanför Espergærde. Nationalmuseet, Köpenhamn. Foto D. N., Köpenhamn.

tallriken är en relativt sen uppfinning. Den har nämligen gamla anor. i Hildesheimfyndet från första och andra århundradet e. Kr. möter vi en utpräglad tallrikstyp. Från romerska riket med dess påverkningar på vår nordiska kultur, fördes typen hit, såsom vi bl. a. finner i Högomfyndet i Hälsingland från 400-500-talen. Men det skulle — såsom vi sett — dröja mycket länge innan tallrikstypen slog igenom häruppe.

Vill man försöka datera Snärsbofyndets tenndiskar, måste man vara ytterst försiktig. En sådan standardvara som en odekorerad disk låter sig ej instänga inom snäva datagränser. Endast exemplaret med Kijhl-vapnet ger vissa hållpunkter liksom de med tennstämplar, sedan dessa kunnat tydas. Den smala kanten tycks tillhöra en äldre period än den tjocka. Värdefull är jämförelsen med några av de runda tenndiskar, som påträffats på Tyskebryggen i Bergen i brandlager före 1476. Jag skulle vilja förmoda att Borådiskarna tillkommit under olika delar av 1500-talet. En eventuell närmare precisering får anstå tills ett större antal tenndiskar blivit behandlade.

För att något missförstånd ej skall uppstå hos läsaren angående

Fig. 14. Målad trädisk med allegoriska motiv, som påminner om både Boschs och Bruegels fantasivärld. 1500-talets andra tredjedel. Kunstgewerbemuseum, Östberlin. Foto Staatl. Mus., Östberlin.

diskarnas allmänna kronologi, vill jag avslutningsvis framhålla att trädiskarna ej upphörde att nyttjas inom högre stånden för att tallriken av trä, tenn och silver kom i ropet. Under 1500-talet var det nämligen ej ovanligt i Nederländerna och England att använda målade trädiskar, dekorerade med månadsbilder eller andra allegoriska figurer och scener. Både Boschs och Bruegels motivkretsar inspirerade (fig. 14). Märkligast är de diskar, som under 1600-talets början användes i de högsta kretsarna i England. Obehandlad sykomor ut-

Fig. 15. Lövtunn trädisk med polykrom dekorerad och inskrift. Omkring 1600. Ashmolean Museum, Oxford. Foto Ashm. Mus.

nyttjades på den sida som användes. Den andra hade målade framställningar med deviser, vilka stundom hade filosofisk orientering. Ej sällan nådde man ett raffinemang, som ej överträffats annorstädes (fig. 15).

Därför är avståndet långt till den kända Ekebladiska helt odecorerade, rustika disken från Stola (Nordiska museet). Man bör emellertid akta sig för att allt för mycket betona sällsyntheten hos Stoladisken som typ. Den hade säkerligen ej få motsvarigheter på de svenska herrgårdarna under 1600-talet. Men de har alla bränts upp eller kastats bort såsom obehövliga.

Källor och litteratur kommer att redovisas i ett större arbete om diskar, som jag förbereder.

DAGBOK SKRIVEN AV EN SKARADJÄKNE FRÅN BORÅS ÅR 1695

AV

GUNNAR TILANDER

Sedan 17 år har jag bland handskrifterna i mitt bibliotek en dagbok skriven av en skaradjäkne år 1695. Under de sista åren har jag katalogiserat mina handskrifter, och i februari 1960 kom dagboken i tur. När jag då noggrant genomgick den, fick jag upp ögonen för vilket unikt och intressant dokument den utgör. Den hör till det äldsta vi ha rörande äldre tiders skolförhållanden och djäkneliv och sällar sig värdigt till biskop Anders Rhyzelius' skildring av livet i Skara skola vid 1600-talets slut i hans anteckningar om sitt leverne och Samuel Ödmanns Hågkomster från hembygden och skolan, som skildrar livet i Växjö gymnasium på 1760-talet. I mitt bibliotek har jag dessutom en dagbok skriven av en gymnasist i Gävle 1781.

Skaradjäkne's dagbok, avfattad delvis på latin men till större delen på svenska, är anonym, men det framgår tydligt av innehållet, att han var bördig från Borås. Han skriver till och får brev från sin far i Borås, och där tillbringar han sina ferier. Han stod prostén Márten Lithenius (1638—99) nära och tillbringade en god del av sommarlovet på hans prostgård i Fristad. I dagboken omnämnes ofta prostens son Daniel, född 1679, som var två år före dagboks författaren i gymnasiet, blev student 1695 och dog såsom komminister i Borås 1708 efter blott två års tjänst. Av dagboken framgår, att den anonyme författaren var informator för prostén Lithenius' yngre söner Jonas, född 1683, inskriven i Skara 1690, död som student 1709, Nils eller Nikolaus, född 1687, inskriven i Skara 27/2 1696, död som pastor i Huseby 1738, och Bo eller Boëthius, född 1688, inskriven i

Skara 27/2 1696, samma dag som brodern Nils, kapten vid Helsingeregemente, död 1764. Andra boråsgossar, som omnämnas i dagboken, äro Haquinus och Petrus Hygridius, söner till komminister Arfvidus Hygridius i Fristad, död 1701. När prosten Lithenius kom till Skara för att närvara vid prästmötet (synodus) den 27—29 augusti, hade han pengar med till Arfvidi Hygridii gossar, 28 öre silvermynt, och till de egna sönerns uppehälle 2 daler silvermynt.

Daniel Lithenius bodde hos Magnus Hellstenius, som var första kollega i Skara. Han var bördig från Hellstad och slutade som kyrkoherde i Wing, där han dog 1727. Dagboksförfattaren antecknar, att den 1 juni kom 3 daler silvermynt från Borås, "af hwilka Daniel strax togh 5 marck Smt att betala Helstenio medh", och den 14 februari "lefwererades M. Helstenio huusören och kokepenningarna 9 marck Smt". Dagboken är icke blott intressant ur kulturhistorisk utan även ur språklig synpunkt, då den innehåller flera förut okända ord eller tidigare exempel på ord än de hittills av Svenska Akademiens Ordbok kända. Sagda ordbok är oviss om betydelsen av husöre men gissar, att ordet betyder skatt för hus. Dagboken och ordbokens tre exempel, om de synas i sömmarna, visa tydligt, att betydelsen är hyra. Kokepenningar är den betalning, som erlades för att djäknsens mat kokades i Hellstenius' kök. Matvarorna anskaffade djäknens själv, som vi skola se. Dagboksförfattaren och hans lärjungar bodde dock icke hos magister Hellstenius. Detta framgår av en anteckning den 6 mars, vari han säger, att två av hans lärjungar, av vilka den ene var Jonas Lithenius, voro hos magister Hellstenius. Han skulle icke ha uttryckt sig så, om de bott hos Hellstenius. De bodde hos mästern Abraham, identisk med sämskmakaren Abraham Jacobson i mantalslängden för Skara år 1695.

Under vistelsen i prostgården större delen av sommarlovet antecknas besök och vad eljest sig tilldrager. Den 10 juli gick han med 10 prostens barn från Borås till Fristad. Prosten Lithenius hade 9 köttliga barn och blev fosterfar för andra genom sitt tredje gifte, då han äktade Maria Kempe, änka efter den förmögne rådmannen Hufwed

Nilsson, fader till Borås stads förste krönikör Nils Hufwedsson Dal, som alltså blev prosten Lithenius' styvson. Den 16 och 17 juli var det slottöhl, som han säger, i prostgården, säkert ett hejdundrande kalas, som varade i dagarna tu. Dessförinnan hade han varit på slottöhl i Buttorp (Byttorp) den 9 juli. Prosten bevisade honom den stora heder och förtroendet att taga honom med till visitationen i Bredared den 3 augusti. Den 5 foro de "tillbakars" igen. Jag hade hoppats finna djäknens namn vid sidan av prostens i visitationsprotokollet, men tyvärr äro alla visitationsprotokoll för Bredared före 1758 förkomna. Den 18 juli antecknar han ett betydelsefullt besök av studeranden Jonas Norin, student 1696, komminister i Wing 1712, död 1718: "War Dominus Jonas Noriin hoos oss i Frijstad, och hade bud till mig ifrån Herr Rådmanen Hålling att jag skulle resa till Staden att emootaga hans 3nne Söner Birgerum, Johannem et Andream Hållingar, hwilket jag och samma dag effterkom". Rådman Hans Andersson Hålling avled 1705 i en ålder av 53 år (Gunnar Håkansson, s. 55). Enligt Borås kyrkobok förmäldes han med Anna Pärsdatter den 28 december 1686. Sonen Anders (Andreas) föddes den 22 juni 1688. Om följande passus i kyrkoboken syftar på Birger, vilket är sannolikt: den 26 september 1679 Rådmanen Hans Hållings barn Börje, måste rådmannen ha ingått ett tidigare gifte och Anna Persdotter vara hans andra hustru. Den 19 juli läser man i dagboken: "Emoot tog jag dem under min ringa information emoot 15 Daler Smt om åhret för sielfwa informationen kok och tvätt, men alt annat undantagandes. Deus benedic nostris studiis et nostris coeptis". Med kok och tvätt menas, att dagboksförfattaren fick sin mat lagad och sin tvätt tvättad på det ställe, där han bodde tillsammans med gossarna Hålling, nämligen hos mästern Abraham, men han fick ej bo gratis och matvarorna måste han själv betala. Han slutar på latin med åkallan: "Må Gud välsigna våra studier och våra förhåanden!" Före återresan till Skara för höstterminen tog han avsked av rådmannen den 12 augusti: "När jag war hoos Herr Rådmanen Hans Hålling, förährade han migh een dubbel Carolin för 40 öre

Smt". Den 15 oktober antecknar han: "Skickades oss 3 Daler Smt till Herr Rådmannens Hållings barn dem jag emoot tog". I Skara matrikel finner jag, att Andreas inskrevs den 11 maj 1696: Andreas Johannis Hålling, filius Senatoris Borosensis, d. v. s. son till en rådmann i Borås.

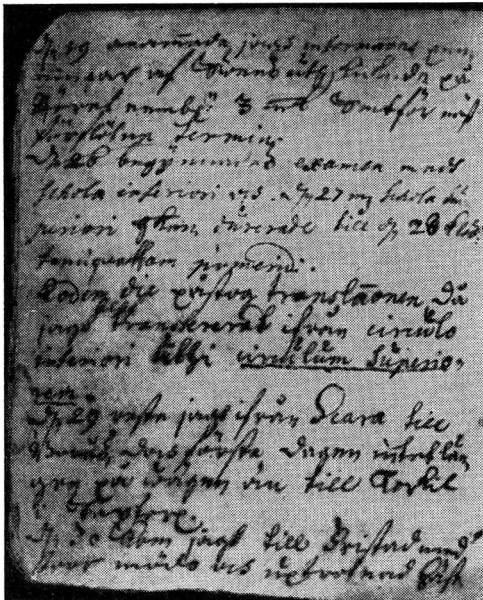
Vid sidan av informationen var sockengången den förnämsta inkomstkällan för den tidens djäknar. Den 25 juli "reste jag till Rångedala der att gå mina sockner", och den 31 "absolverade jagh min sockengång, och hade prospererat 28 1/2 Daler kopparmynt. Fick af Kyrckioherden Magistro Laurentio Forselio 20 öre Smt. Gudh låte migh dhen rätt använda, till sin ähra och min egen nytta". I januari månad gick han sockengång i Udenäs, dit han begav sig den 1 januari. Den 14 "lycktade jagh min sockengångh i Udenäas och prospererade öfwer sockenpenningarna 13 Daler kppt". Han uppbar alltså mer än dubbelt så mycket i Rångedala, sannolikt emedan han var en bygdens son, ehuru han blott var på väg en vecka mot två i Udenäs. Givetvis kunde han göra betydligt längre dagsturer under de ljusa somrardagarna än under de kulna januariveckorna. Den 27 december anträdde han en ny sockengång: "reste till Rångedala på Socknorna", men den 30 "fördes siuk tillbakars igen till Boråhs". Vår gode djäkne hade haft oturen att bli offer för en olycka strax efter hemkomsten till Borås under jullovet: den 24 december "som war jule affton bröt jag min arm förfärliga illa uthur ledh". Antagligen led han av följderna härav och måste avbryta sockengången i Rångedala. Laurentius Forselius, kyrkoherde i Rångedala, sedan i Alingsås, dog 1729. Sockenprästen brukade ge djäknen en extra slant.

Socknarna anvisades av domkapitlet och utdelades av gymnasiets rektor till djäkna, som hade att gå från gård till gård. På ett ställe fick djäknen en slant, på ett annat en kaka bröd eller ett talgljus, en välkommen gåva för de långa vinterkvällarna, o. s. v. Det var en del skrivelser mellan domkapitlet och rektorn om sockengången, och jag hade hoppats bland dessa papper finna namnet på den

djåkne, som fick Udenäs i januari och Rångedala i juli och december 1695. Tyvärr äro alla skrivelser från Skara domkapitel till Skara skola före 1835 förstörda, och koncept till skrivelserna saknas i Skara domkapitels arkiv.

En svårighet för den tidens djäknar var anskaffandet av läroböcker, som voro sällsynta och svåröverkomliga. Biskop Rhyzelius berättar, att han las (läste, en form, som jag hörde i Kind i min barn-dom) sina kamraters, medan de sovo eller lekte. Dagboksförfattaren lånar någon gång böcker. Den 13 augusti ”var jag hoos Herr Segerbergs qvarlätne änkia och tog till läns Sallustium och Memoriale Biblicum Edenii”. Teodor (Töris) Laur. Segerberg var komminister i Borås från 1677 till sin död 1690. Han gifte sig den 8 juli 1677: Wyrdig och vällärd Herr Thöris Segerberg och Annicka Nielsdotter (Borås kyrkobok). I sitt äktenskap fick han flera barn: Wyrdige och wällärde her Töris barn Nicolaus 15/3 1678. Wyrdige och wällärde här Töres barn Karin 23/2 1679. Hans Erwürdige Herr Töriss Segerbergs son Nils 8/2 1681. H. Töris Segerbergs Sån Lars 19/12 1684. H. Töriss Segerbergs lilla Sån Jonas 10/12 1686. Av sönerna inskrevos Nils och Lars i Skara skola: Nicol[aus] Theod[ori], filius comministri in Boråhs 24/10 1692, Laur[entius] Theod[ori], filius comministri in Boråhs 14/2 1693, Skara matrikel. Om Segerbergs död läses i Borås kyrkobok: Herr Töris Segerbergh denne Stadzens Caplan och H. Töris lilla Sån 21/3 1690. Han dog alltså samtidigt med sin sistfödde son.

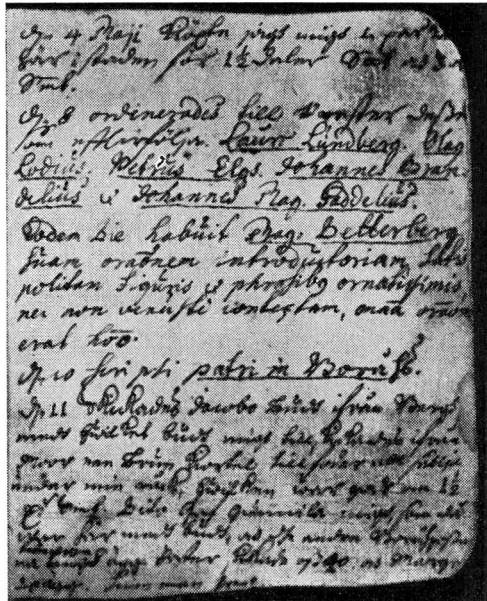
Av komminister Segerbergs änka, omgift med efterträdaren Andreas Hagenbeck, som avled redan 1692, lånade alltså djäknen en edition av den latinske författaren Sallustius och Memoriale Biblicum, en rubrikartad förteckning över innehållet i Bibelns böcker, författad av Jordanus Edenius, professor i teologi i Uppsala (1624—66), en flitigt använd lärobok. Men vår djåkne, som hade en utpräglad affärsbegåvning såsom en äkta son av Sjuhäradsbygden, visste att slå mynt av bristen på läroböcker. Han lånade ut sina egna mot en viss avgift och grundade på så sätt det sannolikt första lånebiblioteket i vårt

Sida ur dagboken. 19—30 juni.

land. Så skriver han den 21 augusti: "Borgade Olaus Andreae af mig Orationes Isocratis för 10 öre Smt". Orationes Isocratis, Sokrates' tal, var en på den tiden ofta använd text vid latinundervisningen. Olaus Andreae, son till en bonde i Tengene, inskrevs i Skara den 12/4 1695: Olaus Andreae, filius rustici in Tängene, Skara matrikel.

Någon bokhandel fanns icke i Skara före 1754, då tysken Duke-witz fick domkapitlets medgivande att där grunda en gymnasiebokhandel. Men var köpte dessförinnan djäknarna sina böcker? Därpå lämnar dagboken svar: på marknaderna, där ej blott böcker utan även papper och skrivmaterial inköptes. Det var därför helt naturligt, att djäknarna hade lov från skolan dagarna för de stora höst- och vårmarknaderna i Lidköping och Mariestad. Vår djäkne skriver den 30 september, dagen för det årets Mikaelsmarknad i Lidköping: "War jagh i Lijdköpings marcknad och köpte mig Ethicam Itteri 20 öre Smt. Lijten psalmbok 10 öre Smt. 1 1/2 Book papper 15 öre

Sida ur dagboken. 4—11 maj.

Smt. Elfentsbeens kamb 5' öre Smt". Ethicam Itteri var en mycket använd lärobok i filosofi, skriven av Antonius Itter, rektor vid gymnasiet i Frankfurt am Main, där han verkade mellan åren 1659—77. En upplaga av denna lärobok hade tryckts i Stockholm året förut, och det var med all sannolikhet den upplagan, som 1695 kolporterades ut på marknaderna. Jag har sett upplagan i Kungl. biblioteket och i Skara stifts- och landsbibliotek.

Djäknens affärsintresse tar sig mångahanda uttryck. Han anger alltid priset på allt, som han köper, och även om han får en sak till skänks, uppskattar och antecknar han dess värde. Han gör ibland anteckningar om affärer. Den 1 september sålde han till en kamrat ett par gottlandsstrumpor och till en annan ett par handskar, båda till ett pris av 18 öre Smt. Gottlandsstrumpor, ett förut okänt ord, äro strumpor gjorda av gottländsk ull. Biskop Jöran Wallin (1686—1760) berättar i sina skildringar från Gottland, att borås-knallarna

voro de förnämsta exportörerna av den gottländska ullen och produkter därav. Djäknerna gjorde också affärer med mellanhand. I slutet av dagboken har han tillfogat en journal, där man läser t. ex.: ”And[reas] Sven[onis] Grebeck, såldt åth And[reas] i Algustorp, fått 3 1/2 marck Smt.” Det är uppenbart, att Anders Svensson från Grevbäck, beläget norr om Hjo, sålt en viss, tyvärr icke namngiven vara till Anders i Algustorp för 3 1/2 mark smt. Anders Claeson i Algustorp omnämnes i mantalslängden för Edsvära år 1695. Efter sockengången i Udenäs i januari månad företog han omfattande resor i norra Skaraborgs län mellan den 15 januari och den 7 februari. Han predikade därunder i Mölltorps kyrka Kyndelsmässodagen, den 2 februari, men är eljest förtegen om ändamålet med resan. Det är högst sannolikt, att det rör sig om en kombinerad affärs- och predikoresa. Om djäkns affärsbegåvning vittnar också följande lustiga anteckning den 30 mars: ”Bytte jagh Hufwudbonad medh Swen Håkonsson i Högsbohla, och gaf han migh emillan min myssa och hans hatt 24 öre Smt, hwilka han lofwade migh skola få nästkommande Michaelmässo”. Sven Håkansson i Högsbola figurerar i mantalslängderna för Berg 1697 och följande år. Håkan, hans fader, var död, ty åren 1695 och 1696 står hans moder, Håkans Enkia, för gården. Mössan måste ha varit en prima boråsprodukt, när bytet kunde bli så inbringande. Han antecknar om besöket på Mikaelmarknaden i Lidköping den 30 september bl. a., att han fick sina pengar av Sven Håkansson i Högsbola.

Blott en gång under året får djäknerna livsmedel från hemmet. Den 1 juni ”skickades oss kött 16 marker och penningar 3 Daler Smt ifrån Far i Boråhs”. Desto oftare får han pengar från sin far, och han ger intryck att komma från ett burget hem. För pengarna köper han av bönder kring Skara upp förnödenheter för sitt självhushåll, råg, malt, ett helt får o. s. v. Djäkarna konsumerade mycket dricka till den salta maten. Drottning Kristina hade i ett särskilt brev av år 1645 givit skaradjäkarna privilegiet att låta brygga öl och dricka utan att behöva erlægga den för alla andra gällande accisen. Vår djäkne

begagnade sig härav. Den 13 december skriver han: "Aorderade jag med Svenone Laurentii om 3 skepper malt till een annan Termin, för 12 marck kppt skeppan intullat alt och 2ne malit, och gaf honom der på 2ne Caroliner. Eodem die (Samma dag) fick bröd effter een skäppa roog af Anders i Stooregården." Sveno Laurentii (Sven Larsson) bodde på Röret i Istrum och var far till djäk- nens lärjunge Sveno Svenonis (Sven Svensson). Med sina leve- rantörer hade djäknens goda förbindelser. Hos Anders Carlsson i Storegården, som förekommer i mantalslängden för Skånings Åsaka 1695, tillbringade han Matteusdagen den 21 september, som var hel- dag och då det följaktligen var lov i skolan. Vad betyder intullat allt? Syftar det på att den tull, d. v. s. den del av mällden, som togs för malningen, ingick i kvantiteten eller att den för djäknarna för- hatliga stadstullen var inberäknad i priset? Sannolikt det senare.

Tack vare djäknens noggranna anteckningar veta vi, hur en djäk- ne gick klädd på den tiden, av vad materia hans kläder voro och till vad pris han tillhandlade sig dem. Jag kan här blott ge några stickprov. På marknaden i Lidköping den 11 februari köpte han sig "råckkläde 4 alnar för 6 dahler kppt alnen, Silke 2 lodh 3 marck Smt Spegel och Kamb 18 öre Smt". Från en familj i Berg, som han ofta besöker men ej namnger, fick han den 11 maj "een brun kiortel till foder att sättja under min råck, hwilken war godh om 1 1/2 Daler Smt". Den 18 maj förskaffade han sig ett getskinn till strumpor av sin värd sämskmakaren Abraham. Med allt detta gick han till skräd- daren Sven, den ende av yrket, som omnämnes i mantalslängden för Skara 1695. Mäster Sven "lagade upp min gamla råck sampt sydde denn nya och ett par strumpor af skinn, 4 1/2 marck Smt". Skinn- strumporna voro säkert av sämskskinn, ty annat skinn skulle ha va- rit för styvt och obekvämt. Före avresan från Borås den 15 augusti "förährade Hans Ährewyrdigheet Probsten [Lithenius] mig ett par Bockskinn till byxor, goda om een Riksdahler Courant". Djäknens gick alltså klädd i skinnbyxor och skinnstrumpor. I början av december var det en veckas adventslov, som han tillbragte hos familjen i Berg,

vars makar han kallar far och mor eller morbror och moster. Vid återresan till Skara ”tå fick jag af Far ett skiortelärffft, en oxehud, ett par Damascer och af hulda Moderen ett par grå strumpor”. Oxhuden lämnade han för visso till mäster Abraham för garvning och beredning, och den kom honom sedan väl till pass, när han skulle låta göra nya skor eller halvsula de gamla. Här talas om grå strumpor, sannolikt av ull. De voro mindre slitstarka än skinnstrumporna och därför mindre i bruk.

Dagboken ger här det äldsta belägget i svenska språket på ordet damasker, förut känt först år 1729. Det är intressant att finna detta ord första gången hos en person från Sjuhäradsbygden. Sannolikt ha knallarna spritt ordet över landet med plagget, som de sålde, och de torde vara orsak till att ordet fått den förvanskade formen damask i svenska språket i stället för gamask, som man skulle vänta sig efter det tyska Gamasche och franska gamache, som ligga till grund. Knallarna såg ingen mening i gamask utan satte ordet i förbindelse med damask, som man förr sade för damast, ett tyg, som de väl kände. En dylik språklig ombildning kallas folketymologi och är av samma slag som till och från eller vill se på sne, som folkligt sades, när telefon och velociped voro nymodigheter.

Den 8 april ”kiöpte migh een slissings halsduk af Torkils hustru, gaf honom 9 öre Smt”. Slissing, också kallat slesing och slesielärft, är lärft från Schlesien. Drottning Kristina utfärdade 1654 ett privilegiebrev åt tysken Greger att i Söderköping grunda en fabrik och dit införa schlesiska vävare för tillverkning av slesing. Torkil, som eljest förekommer i dagboken under namnet Torkil i Saxtorp, är identisk med Torkell Carlsson i mantalslängden för Kvänum 1695.

Den 26 juni ägde examen rum med trivialskolan, den 27 och 28 med gymnasiet till kl. $\frac{1}{2}$ 4 e. m. Samma dag den 28 ”skickades budh effter Broder Jacob, då Moor i Bergh skickade migh hijt min Sahlig Käre Faders Sadel upplagad och uthi sätet öfverklädd samt betzel och kappesäck, jämwäll och dessuthom förährade migh 2ne brosswäf-skiortor och ett par linstrumpor af samma wäf och litet wäf att up-

såla ett par skinnstrumpor medh.” Här talas om sulning av skinnstrumporna. Foten var alltså icke av skinn, som skulle ha varit för hårt och obekvämt, utan av tyg, kallat brossväv, ett ord som förklaras av den framstående skaralektorn Sven Hof i hans *Dialectus vestrogothica*, tryckt i Stockholm 1772, med grovt lärft. Vid sidan av skinnstrumporna buros alltså sydda linstrumpor, ty de voro sydda, icke stickade. Linstrumporna buros om sommaren.

Vi möta här åter familjen från Berg, med vilken djäknen stod på god fot och från vilken han ofta fick gåvor i form av klädesplagg eller pengar. Han kunde dock själv visa generositet mot familjemedlemmarna. Bartolomeuslovet tillbringade han i Berg. Bartolomeusdagen, den 24 augusti, var helgdag och följaktligen lovdag. Den inföll 1695 på en lördag, och det var lov även fredagen före och måndagen efter, sammanlagt fyra dagar. Den 23 augusti ”reste jagh him till Berg på egin bekostnad, då jag gaf Far ett par hanskar om 20 öre Smt, Moor färg för 16 öre Smt, Faster ett Band, swart, för 10 öre Smt, Syster Britta hanskar 12 öre Smt, pigorna nålar 3 öre Smt”. Uttrycket på egin bekostnad låter en förstå, att han vid sina övriga, talrika besök i Berg blev hämtad med skjuts eller ridhäst, som han denna gång själv fick leja. Nålar voro i äldre tid en åtrådd nödvändighetsartikel. Nils Hufwedsson Dal berättar i sin beskrivning av Borås år 1719, att knallarna ofta lämnade bondhustrurna nålar som betalning för mat och kost.

Djåknen trivdes så gott hos familjen i Berg, att han säger reste him om sin resa dit. Att han säger mor och far eller moster och morbror är ej anmärkningsvärt. Ännu i min barndom var far och mor vanligt vid tilltal till äldre personer. Moster hade samma användning som tant i vår tid, och morbror i betydelsen farbror förekom i äldre tid, såsom Svenska Akademiens Ordbok påpekar. I familjen fanns också en icke namngiven faster, sonen Jacob, kamrat till vår djäkne i Skara skola, samt dottern Britta, av brodern Jacob och hans studiekamrat kallad syster, ett vanligt tilltal i äldre tid såsom uttryck för tillgivenhet. En anteckning i dagboken kommer väl till pass för iden-

tifieringen av familjen i Berg. Den 26 mars, då djäknens vistades hos familjen i fråga under det två veckor långa påsklovet, skriver han: "Tridie Dagen [påsk] war Härskapet på Sparresätter i Berg". Sparresätter, som ligger på andra sidan sjön Lången, ej långt från Bergs kyrka, innehades vid denna tid av överstelöjtnanten, baron G. M. Fleetwood och hans maka friherrinnan Märta Stake. En friherrlig familj besökte på den tiden icke andra än adelsmän, höga ståndspersoner och prästen. Det är också prästfamiljen i Berg, som här åsyftas. Kyrkoherde i Berg var Lars Otter, som tillträdde sitt ämbete 1693 genom att konservera, d. v. s. gifta sig med företrädarens änka Ellika, den tidens sätt att pensionera prästänkorna. Företrädaren hette Bryngel Brisman, död 1692, med vilken Ellika hade bl. a. sonen Jacob, född 1681, och dottern Britta, född 1684. Fastern var en syster till Bryngel Brisman vid namn Britta, änka efter en sergeant, som tillbragte sina änkeår i Berg och dog där 1724. Liksom djäknens kallar Lars Otter far, kallade han också företrädaren Bryngel Brisman under hans livstid far, och min Sahlig Käre Faders Sadel syftar därför på Bryngel Brismans sadel, som blivit överflödig, då Lars Otter givetvis hade egen sadel för ämbetsresorna, som den tiden verkställdes till häst. Brisman är en prästsläkt från Bredared. Någon som helst släktskap föreligger icke med den, som jag identifierat som dagbokens författare. Möjligen voro hans föräldrar bekanta med Brisman-släkten i Bredared, men det sannolika är, att han och Jacob fattat vänskap för varandra och att djäknens blivit omtyckt och uppskattad i prästfamiljen. Han hade uppenbarligen lätt för att vinna vänskap och sympatier.

Sadeln, betslet och kappsäcken kom djäknens väl till pass för hans hemresa till Borås för sommarlovet, som han anträdde den 29 juni efter sista examensdagen på gymnasiet. Hemresan vid terminens slut har alltid motsetts med längtan och glädje. För vår djäkne var den dock förenad med oro och ängslan, på grund av de dåliga vägarna och resans faror och vedermödor. Avståndet mellan Skara och Borås är omkring 9 mil, en sträcka som i våra dagar lätteligen tillrygga-

lägges på 1 1/2 timma. För djäknen, som red, krävde den vintertid fyra dagar med övernattning på tre ställen. Vid höstterminens slut, den 17 december, "reste wij ifrån Scara", och den 20 "kommo wij till Boråhs". Den 29 juni, vid vårterminens slut, skriver han: "Reste jagh ifrån Scara till Borås, doch förste dagen intet längre på vägen än till Torkil i Saxtorp". Han övernattade alltså hos Torkil Carlsson i Saxtorp, som vi förut lärt känna, och red första dagen blott omkring två mil. Den 30 "kom jagh till Fristad med stoor mödo och upptrotnad häst". Andra dagen hann han tillryggalägga sex mil och övernattade hos prosten Lithenius i Fristad. Trottna är vanligt i västgötdialekten i betydelsen tröttna. Upptröttna har jag funnit i gamla skjuts- och gästgivarförordningar från 1700-talet, där det talas om hur en resande skall förfara, om gästgivarens häst, som han lejt, blir upptröttnad. Upptrottna lever alltjämt kvar. Jag hörde det sistliden sommar i Kind i munnen på en bonde på tal om hans häst. Djäknen fortsätter den 1 juli: "Den förste, Deo duce, kom jagh till Borås klockan 10 före middagen". Han säger ofta Deo duce, med Gud som ledare, i Guds hägn, i samband med sina resor.

Vem har skrivit dagboken? Då matriklarna för Skara skola äro bevarade från och med år 1659, trodde jag, det skulle bli en lätt sak att leta upp författaren bland lärjungarna i högsta avdelningen av gymnasiet, dit han flyttades den 28 juni 1695. Men först från och med 1749 äro matriklarna uppställda klassvis såsom i vår tid. Dessförinnan antecknades i kronologisk ordning blott de nyinskrivna: datum, namn, faderns yrke och hemort. Det återstod för mig intet annat än att utvälja dem, som voro bördiga från Borås och inskrivits före 1695. Bland dessa kunde jag sedan utesluta den ene efter den andre, tills jag slutgiltigt stannade inför Petrus Laurentii, inskriven den 24 oktober 1688 och vid Uppsala universitet den 22 februari 1697. Tyvärr har han ej själv tecknat sitt namn i universitetets matrikel, ej heller i Västgöta nation, där han kallar sig Petrus Laurentii Borosinus. Liksom han av dagboken att döma var en duktig, vaken och intelligent djäkne, gick han mycket fort fram vid universitetet.

Redan den 18 november 1699 disputerade han för doktorsgrad på en latinsk avhandling med titeln *De pretio rerum*. Den är icke en filosofisk utan en nationalekonomisk avhandling om priser, prisstegring och prisfall. De bero på tillgång och efterfrågan men också på vinstbegäret, berättigat, om det hålls inom rimliga gränser. Transport, emballage och risker fördyra varorna. Myndigheterna kunna också ingripa genom markegång, maximipriser och genom prägling av för mycket mynt, då dess värde sjunker och priserna stiga. Genom mynten undviks det primitiva bytet av varor. Mynten kunna vara av olika materia, men vanligast äro mynten av metall. Värdet är beroende av vikten och metallhalten. Det bör vara inbördes proportion mellan mynt av olika metaller. Det är orätt att blanda sig in i andra länders mynt genom att prångla ut mängder av mynt av lägre halt, något som praktiserades även av den svenska regeringen o. s. v. Vi känna här igen djäknens med hans stora intresse för priser och sakers värde. Det är naturligt, att han skulle skriva om priser och prisbildning. Tyvärr dog den lovande unge disputanden i Uppsala redan den 14 mars 1700 i en ålder av 27 år. Han hann aldrig komma ut som ämbetsman. Om han haft prästerlig eller annan tjänst, skulle det ha varit lätt att få ett handskriftsprov av honom till jämförelse med dagboken. Som det nu är, synes det hopplöst. Jag har efterlyst handskriftsprov av honom i Svenska Dagbladet den 7 november 1960 men utan resultat. Bibliotekarien Dr. O. Walde i Uppsala har gjort upp ett kartotek över bokägareanteckningar i gamla böcker. Någon Petrus Laurentii Hedenström figurerar ej däri. Det är tänkbart, att Hedenström justerat något protokoll i Västgöta nation, men protokollen för åren 1682—1727 ha förkommit. Vi ha sett, att andra vägar, som dagboken anvisar för identifiering, stäckats genom arkivalliers förstörande. Brev av hans hand har jag förgäves efterforskat i bibliotek och arkiv.

Petrus Laurentii Hedenström var son till rådman Lars Persson i Borås, åt vilken Nils Forsell i Borås stads historia, I, 183, 283, blott ägnar ett par rader. För att få veta mera om rådmannen studerade

jag Borås kyrkoböcker i Landsarkivet i Göteborg och Rådsturättens protokoll i Stadsarkivet i Borås. Efterforskningarna försvårades av den omständigheten, att dessa arkivalier upptaga dels Lars Persson från Rya, dels Lars Persson från Hestra den yngre, Lars Persson från Hestra den äldre, Lars Persson Liten och Lars Persson kort och gott. Av skäl, som det skulle föra för långt att här andraga, kan det ej röra sig om Lars Persson från Rya, ej heller om Lars Persson från Hestra den äldre. Dagboksförfattaren hade en yngre bror, som likaledes hette Petrus Laurentii och inskrevs i Uppsala 1703. Måhända kallades den ene Per och den andre Petter. Den yngre brodern dog i Borås på föråret 1707 (ej 1706, som uppgives av Bo V:son Lundqvist, Västgöta Nation i Uppsala, art. 1193). Man läser därom i Borås kyrkobok: I Körkan (begrovs) Herr Rådman Lars Phers son Studioso telogie (sic) Petrus Hedenström lefvat berömmeligen och wäll 32 åhr. De båda brödernas födelsedagar äro den 22/11 1673 och den 6/4 1676. Den yngre brodern var alltså vid sitt frånfälle 31, ej 32 år, men den föga litterate skrivaren av kyrkoboken har tydligen medräknat såväl födelse- som dödsåret. Dagboksförfattaren talar, som vi minnas, om sin far men aldrig om sin mor. Detta finner sin förklaring därav att hans egen mor gick ur tiden. Rådsmannen gifte om sig. Biskop Anders Rhyzelius förlorade också sin moder, som skickat honom mat och kläder till Skara, men sedan han fått en styvmor, fick han, som han säger, svälta och frysa. Av Rådsturättens protokoll för den 13 december 1690 framgår, att Asser Håkansson var förmyndare för herr Rådsmannens wällförständig Lars Peerssons omyndige Sohn Petter Larsson. Förmyndaren begär caution för de medel, 1800 Daler Smt, som fadern förvaltar för myndlingen. Såsom vi antagit, var dagboksförfattaren av en burgen familj. Visserligen är det omöjligt att avgöra, om det här rör sig om den äldre eller den yngre brodern, men är blott den ene moderlös, måste det enligt tingens ordning vara den äldre. Den omständigheten, att dagboksförfattaren hade fostermor, förklarar nog också, varför han så gärna vistades i prostgården i Fristad under ferierna.

Lars Persson började som affärsman och knalle. Han figurerar ofta, stundom tillsammans med sin bror, Håkan Persson, i processer i Rådsturättens protokoll på 1670 och 1680-talet. År 1675 klagar Lars Persson över för hög beskattning. Han hade emellertid framgång, och hans rikedom och hans anseende ökades. Den 22 mars 1676 utses bl. a. Lars Persson att övervara och "biwijsta taxeringen på fyrkstalet". Han blev rådman. Efter år 1712 figurerar rådman Lars Persson icke mer i Rådsturättens protokoll, men dessförinnan förekommer hans namnteckning ofta i slutet av protokollen. År 1713 gick han ur tiden. Man läser i Borås kyrkobok den 5 juli 1713: I körkan (begrovs) Herr Rådman Lars Pherson Hedenström, 65 åhr. Man ser härav, att rådmannen på äldre dagar antog sönerns tillnamn Hedenström. Året förut hade han förlorat sin sista hustru och en son vid namn Lars: Den 31 augusti 1712 i Körkan (begrovs) Lars Larson Hedenström, left 20 1/2 åhr.

Lars Persson figurerar med hustru men inga barn över 15 år i mantalslängderna för Borås 1680—82 i Kammararkivet i Stockholm. Efterforskningarna rörande Lars Persson och hans hustrur försvåras av att mantalslängderna mellan 1683—98 äro förkomna. Därefter finner man honom i mantalslängderna, men 1714 anges han såsom död. Efter honom figurerar Dräng Thomas Hedenström med sex drängar och två pigor. Med dräng är i detta sammanhang att förstå handelsdräng, resehandlande. Han hade alltså en stor rörelse. Fadern hade aldrig haft mer än fem drängar. Thomas Hedenströms dotter Elisabet Thomaedotter Hedenström, död 6/1 1739, var gift med brukspatronen och handelsmannen Lars Andersson Graf, död 8/6 1755 (Håkansson, sid. 84).

I mantalslängden för 1700 anges Lars Perssons broder, Håkan Persson, och hans hustru såsom döda, efterlämnande tre söner och en dotter. Det skulle föra för långt att här ytterligare beröra Lars Persson, hans bröder, systrar, övriga familj och hans verksamhet.

FRIDLYSTA OBJEKT INOM S J U H Ä R A D S B Y G D E N

AV

G. A. WESTFELDT

Områden, som på grund av sin betydelse för kännedomen om landets natur, sin skönhet, egenart eller eljest märkliga beskaffenhet "bör", som det står i Naturskyddslagen av den 21 nov 1952, "fridlysas som naturminne". Beslutet om fridlysning meddelas genom länsstyrelsen. Nyssnämnda paragraf har tillämpning blott då det gäller mark, som ägs av enskild person eller bolag. Härutöver kan Kungl. Maj:t enligt 1909 års naturskyddslag bemyndiga Domänstyrelsen att avsätta område, som ägs av staten som naturminne. I det senare fallet är Domänstyrelsen dock oförhindrad att, när omständigheterna så kräva, utan att rådfråga annan myndighet eller naturvårdsintressent, upphäva den s. k. fridlysningen. I det förstnämnda fallet utmärkas de fridlysta objekten med en skylt försedd med tre kronor och ordet "Fridlyst". De av Domänstyrelsen fredade föremålen bära däremot en skylt med orden "Fredat av Kgl Domänstyrelsen".

När Svenska Naturskyddsföreningen bildades för något mer än 50 år sedan, sysslade man mest med fridlysning av enstaka föremål, märkliga stenblock, jätteträd, jättegrytor etc. Under årens lopp har utvecklingen tagit en vändning, som man tidigare ej kunnat förutspå. I dag håller stora delar av vårt land på att förvandlas, för att icke säga fördärvas, inför våra ögon. Våra sjöar och vattendrag förorenas, våra norrländska forsar torrläggas, sjöarna avtappas eller dränkas genom jättestora fördämningsarbeten. Det svenska landska-

pet undergår på många håll en påtaglig förvandling från ett tidigare typiskt bondelandskap till ett starkt industrialiserat samhälle.

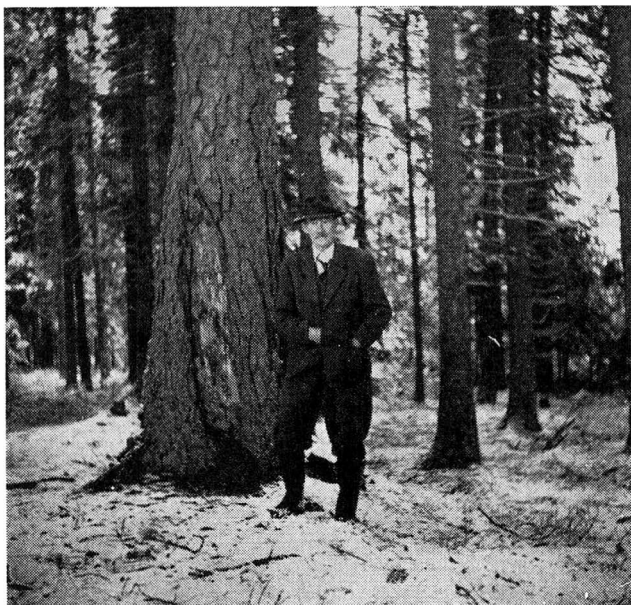
För att i någon mån motverka de förstörande krafterna har genom statsmakternas och enskilda företags och personers medverkan det under årens lopp avsatts en del reservat, där man gått in för att i görligaste mån bevara små rester av våra fäders bygd.

*

Inom landskapet Västergötland ha speciellt genom Skaraborgs läns Naturskyddsförenings försorg en hel del värdefulla områden naturskyddats under senare år. Inom Sjuhäradsbygden äro de egentliga naturreservaten långt färre. På gränsen till Småland ligger *Komosse*, Syd-Sveriges största högmossekomplex. Som en sannskyldig kalott höjer sig delar av mossen över den omgivande fastmarksterängen. Det är ett stycke orörd vildmark av utomordentlig skönhet. Området utgöres dock ej av en enda stor mossyta, utan är uppsplittad på ett antal större och mindre ytor, av vilka den största, Slättmossen, ligger i Jönköpings län. Floran är ej särskilt märklig. Det är högmossen som sådan, som är värd att bevaras. Då huvudparten av Komosse ägs av Svenska Naturskyddsföreningen, har man ej ansett det vara nödvändigt med en generell fridlysning av densamma.

I Nittorps socken 3 mil S om Komosse ligger *Moghults gård*. På begäran av ägarna, hemmansägarna Arthur och Mauritz Larsson, fridlystes 1953 tre stycken mindre barrskogsområden på sagda gård, samtliga av nära nog urskogskaraktär. Det sydligaste reservatet utgöres av ett barrblandsbestånd av hög ålder. Bland de 300-åriga tallarna finns det ett 30-tal s. k. veketallar. Härmed förstås inom bygden åldriga träd, som för cirka 150 år sedan bläckades för utvinning av tjära. Under årens lopp ha de mänskliga ingreppen i trädstammarna övervallats, men än framstå de oläkta såren som märkliga dokument över gångna tiders tjärutvinning.

500 m S om *Backa* komministerboställe i Ljushults socken ligger på ömse sidor om den gamla landsvägen mot Arnäsholm en ekhage, som slåtrats i äldre tider. Ekarna äro omkring 200 år gamla, krok-

En veketall vid Moghult.

stammiga, delvis ihåliga och goda boträd för fåglar. Växtligheten är inom området relativt trivial utan några egentliga rariteter. Det var på initiativ av ortsbefolkningen och efter tillstyrkan av stiftsjägmästare Ekberg, som fridlysningen kom till stånd 1957. Området omfattar 1,7 har. Vårnaden åvilar stiftsjägmästaren.

Härutöver finns det f. n. endast tre smärre objekt, som äro naturskyddade i vår bygd. 1933 fridlystes en holme i *Simsjön*, tillhörande 1/2 mtl Anarp nr 1 i Ullasjö socken, till skydd för fågellivet på densamma. 1958 skyddades den gamla askallén vid *Bredareds* kyrka och redan 1923 en häckplats för pilgrimsfalk på ett berg vid *Åsunden* nära torpet *Jordviken* på hemmanet *Alhammar Yttergården* i *Tvärreds* socken.

*

Det äldsta domänreservatet är ett med ek och tall bevuxet område om 5,3 har, kallat *Boda hage*, och beläget omedelbart N om *Boda*

kronojägareboställe på kronoparken Veden i Tämta socken. Området, som delvis utgöres av en i igenväxning stadd löväng, domineras av hassel. Området skyddas f. n. ”med förbud mot annan avverkning än sådan gran, som är till hinder för ekars och tallars vidare utveckling och fortlevnad”. Området avsattes som reservat 1946.

På kronoparken Trenningshult (Närunga socken) finns ett ravin-område benämnt *Hovdalen*, som är bevuxet med gammal granskog, och med en ytvidd om 2,19 har. Hovdalen har genom Domänverkets försorg skyddats mot avverkning genom beslut 1946. Beståndet, som är cirka 130 år gammalt, är utomordentligt vackert och tätt slutet. Under sistförflutna år hävdades på Domänstyrelsens begäran fridlysningen på reservatet, då granbeståndet farit illa på grund av storm och röta.

Av för trakten mera ovanlig karaktär är den s. k. *Prästetorps hage* å kronoparken Gallåsen i Surteby-Kattunga socken. Det skyddade området har en yta av 5 har och fredades genom beslut 1946. Hagen är bevuxen med olikåldrig ek och ask. Domänstyrelsen föreskriver i detta fall, att området skall bevaras med förbud mot annan avverkning än vindfällda och torra träd. Dock må träden ej fällas, därest de utgöras av boplatser för fåglar. Därtill må ingen förändring ske med mark och vegetation.

2 km S om Sätilla kyrka skjuter *Buerås udde* ut i sjön Lygnern. Marken är inom området kuperad och delvis svårtillgänglig. Ifrågasvarande udde avsattes 1946 som reservat av Domänstyrelsen förnämligast tack vare den rikliga förekomsten av ek i skilda ålderslägen. Dessutom finns det enstaka almar samt gran och tall. Bland buskar och träd kunna nämnas olvon (*Viburnum opulus*), try (*Lonicera xylostemum*), björnbär (*Rubus plicatus*), bingel (*Mercurialis perennis*), bergjohannesört (*Hypericum montanum*), stor blåklocka (*Campanula persicifolia*) och den sällsyntaste av våra tre häxörter (*Circaea intermedia*). Syftet med fridlysningen är att bevara och vårda en rik förekomst av ek (även vinterek), som här visar en påtaglig benägenhet att genom självföryngring åter vinna terräng. — Genom beslut den

3/12 1951 utökades reservatet att jämväl omfatta de höga stupen omedelbart väster och sydväst om det ursprungliga området. Inom sistnämnda område förekomma sådana blomsterrariteter som trollsmultron (*Potentilla rupestris*), sötvedel (*Astragalus glycyphyllus*) och stor fetknopp (*Sedum rupestre*). Reservatets totala areal uppgår till 11,4 har.

På kronoparken *Öresten* i Örby socken reser sig det s. k. Slottsberget dominerande över den omgivande terrängen. Under medeltidens senare hälft låg här uppe Örestens slott. I dag täcks den forna fästningshöjden av en vacker ädellövskog, som 1953 avsattes som domänreservat. I lövskogen ingår bl. a. ek, lind, ask, alm, björk, asp och rönn och i markskiktet bingel, stor blåklocka, vårlök och svalört (*Ranunculus ficaria*). I Domänstyrelsens föreskrifter läses bl. a., att de ädla lövträden böra gynnas på de övriga trädens bekostnad, och även om torra och torkande träd skola avverkas, bör ett och annat hålträd sparas för att tjäna som boplats för fåglar.

I ortstidningarna av den 19 december 1960 kunde man läsa att Domänstyrelsen på förslag av Södra Älvsborgs läns naturskyddsförbund begärt fridlysning av ett 3 har stort hagmarksområde på kronoparken *Öresten*. Området är beväxt med ett 60-tal gamla, grova och och kortvuxna ekar. Enligt fridlysningsbestämmelserna skall skott och buskar röjas och marken hävdas som betesmark. Föryngring av barrskog får inte tillåtas. Betesgång inom området bör bibehållas.

SV om Fickasjön på kronoparken *Nakersjö* i Örby socken växer ett synnerligen vackert 120-årigt gran-tallbestånd om 3,8 har, som skyddades av Domänstyrelsen 1953. Syftet med denna fridlysning "är i främsta rummet att med varsam och lämplig behandling söka hålla det vid liv till så hög ålder som möjligt till tjänst för skoglig forskning".

I Hov socken ligger på kronoparken *Ollestad*, *Källefors ekhage*. Den avsattes som reservat 1946. Området, som täcker en kuperad moränkulle, utgöres närmast av hagmark, som dessbättre, i motsats till traktens övriga ekhagar, ej blivit skogsodlad. Hagen domineras

av 150-åriga, krokvuxna och starkt greninga ekar, dock med ett rätt så kraftigt inslag av björk. I buskskiktet noterar man hassel, benved, rönn och oxel. Örtmattan är trivial och fattig på sällsyntare blommor. Skall man nämna några, så är det blåsippa, brudbröd och stor blåklocka. I Domänstyrelsens bestämmelser för området skötsel föreskrives, att eken skall gynnas. ”All gran och alla sämre individ av björk skola uttagas så ock träd och annan vegetation, som står ekar till förfång”. — ”En och annan vacker tall må dock kvarstå”.

Ett vackert naturskyddat granbestånd finns även i ett starkt nedskuret bäckdrag på kronoparken Bullsäng 500 m S om gården *Gullskog* i Örsås socken. Området täcks av äldre, högvuxna, tämligen grova granar, av vilka den största mäter 2,3 m i omkrets.

Sist bland Domänstyrelsens reservat ha vi den s. k. *Eklunden* på kronoparken Edsmären i Källunga socken. Reservatet utgöres av 49 stycken medelålders ekar samt en bok. Den största eken mäter 3,10 m i omkrets. Ekarna äro ungefärligen 150 år gamla och stå jämte boken samlade till en lund, i vars centrum är rest en minnessten. Överst på densamma återfinna vi våra tre kronor och därunder: ”Parken Edsveden. Anno 1695.” Parken, som ligger alldeles invid landsvägen Källunga kyrka — Källeryds järnvägsstation är en utomordentlig rastplats för vägfarande.

*

Utöver förestående äga vi f. n. inga områden, som äro lagligt skyddade, vilket dock inte hindrar, att det finns några smärre reservat, som genom arrendekontrakt på vissa år äro underställda ortens naturskyddsföreningar. 1936 överlämnade Borås Sparbank en större penningssumma till Naturskyddssällskapet i Borås med villkor, att föreningen för densamma inköpte den s. k. *Kröklings hage*, som är belägen i Gingri socken 1 mil N om Borås. Ifrågavarande område ägs numera av sällskapet, som svarar för dess skötsel. Hagen är dock icke fridlyst i vanlig bemärkelse. Vad som gjort Kröklings hage känd, är såväl naturen inom området, som floran därstädes. Under ett visst skede mot slutet av den sista istiden avtappades den s. k. Toarpsis-

sjön genom djupa dalfåror i moränavlagringarna i Gingri lider, varvid vattenmassorna genom ravinerna förbi nuvarande Kröklings gård och över Hovalids stup störtade ned till den dåtida Öresjön. Dessa rasmarker, speciellt inom hagens nuvarande område, täcks i nutiden av en vacker och för bygden ovanlig ädellövskog med rik flora. Det egentliga Hovalids stup faller ej inom Kröklings hagereservatet men markägaren, fru Ann Bergengren, har genom ett arrendekontrakt på vissa år överlåtit vårdsnaden till Naturskyddssällskapet. Naturskyddssällskapet har i dagarna beslutat att begära fridlysning av hagen.

I flera andra fall har man i likhet med förestående ej ansett det lämpligt att begära fridlysning av ett område utan har i stället tillgripit arrendekontraktsförfarandet. 1947 undertecknade Rydboholms AB ett dylikt kontrakt, varigenom det s. k. *Tranhultsreservatet* i Seglora socken under en tid av 50 år ställdes under boråsföreningens vård. Den värdefullaste delen av sagda område, partiet mellan bergstupet och Viskan, utgöres av en brant sluttning täckt med en rik lövskogsflora. Bland platsens många rariteter kan nämnas trollsmult-ron och rosenglim (*Silene armeria*), av vilka den sistnämnda här på bergstupen i Tranhult har sin enda kända spontana förekomst i Sverige.

1955 undertecknade syskonen Andersson på *Silarps gård* i Dalums socken ett kontrakt avseende den s. k. kycklingkullen, belägen strax invid stora landsvägen Ulricehamn—Falköping. Kullen är märklig ur flera synpunkter. Dels döljer den ett par forngravar och dels täcks den av en mycket vacker backängsflora med rika förekomster av smalbladig lungört (*Pulmonaria angustifolia*) och drakblomma (*Dra-cocephalum ruyschiana*).

Slutligen har Borås Wäfveri Aktiebolag under sistförflutna vår utväxlat arrendekontrakt med Skene Naturskyddsförening, varigenom *brinkarna S* om bron över Viskan i *Skene köping* avsatts som naturreservat. Området hyser en för Marks härad utomordentligt rik flora. Bland rariteterna må särskilt nämnas vildkornell (*Cornus san-*

guinea) och blåhallon (*Rubus caesius*), vilka båda äro stora sällsyntheter i södra Västergötland.

*

I *Solängsområdet* har Fritsla Naturskyddsförening ett säreget och utomordetligt vackert reservat. Marken ägs av fabrikör Ignar Andén, Fritsla, som på obestämd tid upplåtit den västra åbrinken kring Solängens forna kvarnanläggning till föreningen. Kvarn- och sågverksbyggnaderna uppfördes på 1870-talet och raserades 70 år senare. På ett föredömligt sätt har den livaktiga föreningen frilagt grundmurarna till anläggningen, som ligger i ett vackert lövskogsområde. Trädskiktet utgöres av ek, alm, lind, asp, apel samt ett antal äldre, hamlade björkar. I de lägsta partierna utmed Häggån dominerar al. Buskskiktet består huvudsakligen av hassel med inslag av hägg, olvon och sälg. Den ursprungliga örtmattan är ej särskilt märklig, men hyser dock en utomordentlig raritet för våra bygder, skogsklocka (*Campanula cervicaria*). Sällskapet har låtit plantera in en hel del för trakten typiska lundväxter.

*

Härutöver ha vi ett stort antal träd och bestånd av träd spridda över hela Sjuhäradsbygden, vilka skyddats enligt naturskyddslagen eller av Domänstyrelsen. På fastigheten Skämningared i Hyssna socken står en kraftig bok. I Carl Oldertz och Hans Bäckströms "Förteckning över svenska nationalparker, naturminnen och domänreservat m. m." 1959, anges trädet stå "utmed mindre bygdevägen Dragared—Gunnestorp" men sedan fridlysningen kom till stånd 1946, har nyssnämnda väg fått en delvis ny sträckning, varför bokens placering lämpligen bör anges: 200 m N om St. Hökås vid allmänna landsvägen Dragared—Alvared. Trädet är synnerligen välvuxet, har en stamomkrets på 4,1 m och äger en tät, voluminös krona, vars grenar delvis nå ända ned till markytan. — En parant, naturskyddad bok står även strax V om mangårdsbyggnaden vid 3/16 mtl Styrkunga i Mjölbackes socken. Det är ett ansevärt träd, vars 2 m höga stam mäter 3,7 m i omkrets. Dessvärre visade trädet vid mitt besök

Paraplyeken vid Härna.

sensommaren 1960 svåra ålderdomstecken. — En tredje bok står slutligen på fastigheten Granhallatorp 1,5 km SV om Lysjön (Sandsjön) i Ljushults socken. Samtliga dessa träd äro fridlysta enligt naturskyddslagen.

Långt flera äro våra skyddade ekar. Nestorn bland vår landsändas träd är den gamla eken vid Trogared i S. Ving socken. Trädet är sedan gammalt ihåligt men icke för ty skjuter det årligen friska skott och har under de senaste tio åren vuxit betydligt i omfång. Omkretsen uppmättes 1958 till 7,68 m. — 4 km N om Trogared står på Tissås ägor utmed landsvägen Hökerum—Härna ett annat märkligt träd. Det är en pampig ek, närmast av paraplytyp. Stammen är 4 m hög, grenfri, jämntjock och efter allt att döma fullt frisk. Trädet är ungefärligen 28 m högt och kronan har en diameter på 30 m. Trädet fridlystes 1957. — 3 km S om Trogared står på Harekulla ägor utmed allmänna landsvägen Trogared—Äspereds kyrka en annan

praktek. Kronan är hög och vid. Däremot mäter stammen ännu ej de 4 m i omkrets, som fordras för att ekarna skola räknas in i jätträdens skara. Länsdelens mäktigaste träd är säkerligen numera den s. k. Vasaeken vid Djurgården under Torpa gods i Långhems socken. Trädets höjd har uppmätts till 32 m, krondiametern till 20 m och stammen har en omkrets av 6,45 m. Fridlyst 1958. — Samma år fridlystes även den vackra eken vid Kerstinsgårde vid södra infarten till Dalsjöfors samhälle i Toarps socken liksom även en ståtlig, fristående ek vid Åkersta (Bullsäng) i Örsås socken. Vid ifrågavarande träds fot ligger en först i senare tid observerad hållkista. — Strax invid hembygdsgården på Skölvenes prästgårds ägor stå fyra ekar och på fastigheten 3/4 mtl Tokarp 1:2 i Gäsene storkommun tvenne ekar, vilka samtliga fridlystes 1952. Ingendera av dessa sistnämnda träd äger några mera anmärkningsvärda mått och nå icke upp i jätträdens skara. — Sist bland våra fridlysta ekar ha vi det stora trädet på Tämta ödekyrkogård utmed allmänna landsvägen Fristad—Vårgårda. Detta träd är anmärkningsvärt så till vida, att det står på en kyrkogård. I äldre tider saknade nämligen våra kyrkogårdar trädvegetation. Tydligt har trädet redan som ungt tilldragit sig uppmärksamhet, efter som det fått stå kvar på denna plats.

Även Domänverket har skyddat en del märkliga träd. Förutom de tidigare omnämnda ekarna vid allmänna landsvägen Källunga—Källeryds järnvägsstation, ha vi en praktfull ek med vid, jämn krona 500 m S om Smälteryds gård i Sätilla socken och åtta resliga ekar, ”den sista resten av de ekar, som funnos kring gården Nackersjö för tjugo år sedan”. Störst bland dessa är smälterydseken, som mäter 4,1 m vid brösthöjd. De sistnämnda träden stå på kronoparken Nackersjö i Skephults socken.

Som regel är det ekarna som tilldra sig det allmänna intresset. Detta beror säkerligen främst på, att det är dessa träd som uppnå den högsta åldern och de grövsta dimensionerna. Förutom ovan angivna bokar och ekar är det blott ett fåtal träd, som äro fridlysta i Sjuhäradsbygden. I Ljushult socken finna vi de två märkligaste gra-

Den gamla granen vid Dröspult.

narna. Den grövsta står vid Dröspults gård och når 3,6 m i omkrets. Det är en veritabel bjässe med ett härligt grenverk ända ned till markytan. Den andra ljushultsgranen står inne i täta granskogen på fastigheten Ljushult nr 1 Stommen cirka 800 m V om kyrkan. Trädet står hårt trängt och visar tydliga tecken på ålderdomssvaghet. Bland mera egendomligt vuxna träd ha vi pelargranen, som växer vid landsvägen Storegården—Töllsjö kyrkby, omkring 1,5 km från byn och fastigheten Bäckén 1:7 i Töllsjö socken. Ännu märkligare är den purpurbarriga granen vid Källeberg i Sandhults socken. Sagda träd är dock långt ifrån någon bjässe utan ett förhållandevis ungt träd. Som bekant skjuta granarna i likhet med andra träd skott på våren. Granens årsskott äro vanligtvis ljusgröna. Ett markant undantag utgör källebergsgranen. Dess barr äro som unga purpurfärgade, en färgnyans, som betingas av ett färgämne anthocyan, som finns i barrrens yttre celler. Denna färgprakt är dock av kort

varaktighet. Efter endast några få veckor, får trädet samma färgton som granarna i övrigt. Trädet fridlystes 1960 och är inhägnat genom ett massivt järnstaket. Rödbarriga granar äro enligt den botaniska facklitteraturen endast kända i vårt land från Borås-bygden och från några lokaler i fjälltrakterna. — En enda tall återfinnes bland de fridlysta trädens skara. Det är ett gammalt, egendomligt vuxet träd, benämt "tandvärkstallen" som står på fastigheten Ansered nr 1 ägor i Hyssna socken.

Härutöver ha vi sex björkar på kronoparken Sjögared i Strängsreds socken, som fredats genom Domänstyrelsens försorg. På samma kronopark finns även en mäktig oxel med en stamomkrets på 2,45 m. Vidare ha vi en pelargran på kronoparken Säby i S. Ving socken och fem ståtliga granar på kronoparken Segerstorp i Tärby, av vilka den högsta mäter 32 m och har en stamomkrets på 2,30 m.

Slutligen växer på sluttningen 300 m SO om den sydligaste Sjögårdssjön i Toarps socken och inom Toarps kronopark en av vår landsändas mäktigaste granar. När man nalkas trädet från sjösidan erinrar det, där det reser sig stolt över den omgivande ungsbogen om en kalifornisk trädjätte. Granen har den imponerande höjden av 36 m.

I Oldertz och Bäckströms nyssnämnda förteckning upptas *Genista germanica*, *Polystichum lobatum*, *Cypripedium calceolus*, *Cephalanthera rubra*, *Saxifraga hirculus* och *Vicia pisiformis* som fridlysta inom Älvsborgs län. Av ifrågavarande rariteter växa de fyra förstnämnda uteslutande i Dalsland. *Saxifraga hirculus* är säkerligen för länge sedan försvunnen från sin enda kända växtplats vid Hunneberg och ärtvickern förekommer blott i rasmarkerna kring Halle- och Hunneberg. Ingendera arten berör alltså vår landsända. Härtill kommer *Cerastium alpinum* på Hallebergs ostsida, vilken lokal genom en i sen tid genomförd länsgränsjustering överförts från Skaraborgs län till Älvsborgs.

Under innevarande år har Naturskyddssällskapet i Borås och Sjuhäradabygden ingått till Kgl. Maj:t med en skrivelse, vari begäres om

generell fridlysning inom hela länet av safsan (*Osmunda regalis*), Sankt Pers nycklar (*Orchis mascula*) och Kung Karls spira (*Pedicularis sceptrum carolinum*). Då handlingen tillstyrkts av såväl länsstyrelsen som Svenska Naturskyddsföreningen, finns all orsak att tro, att ansökan kommer att beviljas på högsta ort. Slutligen har länets naturskyddsråd beslutat att jämväl begära fridlysning av mossippa (*Anemone vernalis*) inom hela länet.

*

Utöver de områden och levande föremål, som redan fredats, finns det givetvis många andra, som borde komma i åtanke i detta avseende. Av forna tiders hedmarker, speciellt i gränsbygden till Halland och på Svältorna i Gäsene härad finns i dag ej mycket i behåll. Skulle ett eller annat dylikt område skyddas, fordras det dock ordentlig skötsel av detsamma, så att det ej ändrar karaktär. I södra Mark finns det även en del bergspartier, som äro klädda av lågvuxen, knotig ekskog och som sätter sin prägel på bygden. Längs Ätran löper Ulricehamnsåsen genom Redvägs härad som en traktvis väl utbildad getrygg. Åsryggen är på sina håll täckt av en vacker hårdvallsäng med intressant ängsflora. Tyvärr skattas åsen på flera platser hårt genom grustäcker. Det vore mer än lofvärt, om några smärre partier kunde fredas och bevaras i orubbat skick till eftervärlden, allra helst som åsen samtidigt har ett visst kulturhistoriskt intresse. Utmed och delvis även på åsen löpte den gamla ridvägen, härvägen och handelstråket, sedan urminnes tider från Halland upp till centrala Västergötland. Bland våra örter är det särskilt blåsippa, backsippa och gullviva som fordra skydd. Inom stora områden av vårt land äro samtliga på väg att försvinna, främst genom en alltför hänsynslös plockning. Och slutligen ha vi en del verkliga blomster rariteter såsom spindelört (*Thesium alpinum*) och rosenglim (*Silene armeria*), som äro starkt hotade på sina enda kända förekomster i S. Säm resp. Seglora socknar.

Du som läser dessa rader, ta Dig en funderare över vad som synes Dig märkligt i Din hembygd. Meddela ortens naturskyddsförening

om Dina iakttagelser och Dina synpunkter. Vi äro alla lyhörda för uppslag i naturskyddsärenden, vare sig det gäller en sällsynt planta, ett vackert skogsparti eller ett hotat vattendrag.

SVEN SANDWALL

FABRIKSIDKAREN, KOMMUNALMANNEN,
HUMANISTEN OCH KULTURPERSONLIGHETEN

AV

IVAR MOBERG

Sven Isak Sandwall föddes i Borås den 23 maj 1869, och han skulle livet igenom förbli sin födelsestad trogen, tidigt knuten till den genom sin borgerliga gärning och genom den affärsrörelse i bryggeribranschen, Sandwalls ångbryggeri, vars ledning han övertog efter sin fader Alfred Sandwall, vid dennes bortgång 1930.

Sven Sandwall genomgick med de bästa vitsord den dåvarande elementarskolan i Borås, där han var elev åren 1879—1884 för att sedan fortsätta sina studier vid Högre allmänna läroverket i Skara, där han avlade mogenhetsexamen, som det på den tiden hette, 1888. I Skara var han en i alla avseenden exemplarisk lärlunge. Hans studentbetyg uppvisar A i både flit och uppförande. Han tillhörde den klassiska linjen och tilldelades t. ex. de, med hänsyn till dåtidens låga betygsskala, utmärkta betygen AB i engelska, franska samt historia och geografi.

Redan samma år anställdes han vid Sandwalls ångbryggeri, och hans kommande levnadsbana blev således tidigt länkad in på bryggerinäringen. Hans fader hade i sin ungdom bedrivit bryggeristudier i München och kom 1862 till Borås, där han övertog ett mindre svagdricksbryggeri, som under hans tid utvecklades till ett modernt pilsnerbryggeri. Sonen Sven följde i sin faders fotspår, och vid 21 års ålder gjorde han sina första utlandsstudier i branschen som elev vid Alfred Jörgensens jäsningslaboratorium i Köpenhamn och var sedan

Föredrag vid De sju häradernas kulturhistoriska förenings årsmöte 14 juni 1960.

beredd att som faderns medhjälpare fortsätta det praktiska arbetet i det företag, han sent omsider skulle övertaga.

När Sven Sandwall 1930, som nyss nämnts efter sin fars bortgång vid 91 års ålder, blev chef för det Sandwallska bryggeriet hade han således en lång förberedelsestid bakom sig. Han var en 60 års man och hade under mer än 40 års arbete i bryggeribranschen naturligtvis förvärvat en allsidig och grundlig insikt i denna industrigren. Som bevis för det förtroende, han åtnjöt som företrädare för bryggerinäringen, kan nämnas, att han 1914 tillkallades som teknisk sakkunnig i den statliga utredningen i frågan angående handeln med sprithaltiga drycker. Det har kanske sitt intresse att notera, att den person, som tillkallade de sakkunniga var den boråsfödde, dåvarande finansministern m. m. Axel Wennersten. Sina yrkeskollegers odelade förtroende hade han också, och var under flera år från 1929 vice ordförande i Svenska bryggareföreningen.

Här är inte platsen att vidare följa hans verksamhet som ”fabrikssidkare”, den titel som han själv gärna brukade, även sedan han blivit verkställande direktör i det fäderneärvda företaget. Detta hade 1944 ombildats till aktiebolag i samband med att Sven Sandwall genom köp förvärvat även AB Nya Bryggeriet i Borås. Några år tidigare hade han tillsammans med detta bolag och Bryggeri AB Falken inköpt även Kinna bryggeri AB. Han hade alltså väl förvaltat och förkovrat det snart 100-åriga företag, som vid hans bortgång 1947 övertogs av hans maka, fru Therese Sandwall.

*

Den livslånga, plikttrogna, kommunala och medborgerliga gärning i hemstadens tjänst, som Sven Sandwalls levnadslopp skulle komma att omfatta, började redan under förra seklet, då han vid 29 års ålder år 1898 blev ledamot av stadens brandstyrelse. Åren 1899—1903 fungerade han som vice (andre) brandchef under brandchefen, direktör Victor Settergren. Det var då för tiden ett kommunalt förtroendeuppdrag. Redan tidigare under 1890-talet hade emellertid dåvarande bryggmästaren Sven Sandwall varit aktiv brandman som sprutchef

Sven Sandwall. Oljemålning av konstnären G. Helsing. Kopia av original i Borås stadsfullmäktiges sessionssal av Nils Asplund.

för den s. k. stora ångsprutan, vilken tillika med en mindre dylik anskaffats vid mitten av 1890-talet.

Brandväsendet blev, som känt är, Sven Sandwalls speciella intresse vid sidan av hans borgerliga yrke. Han blev med tiden den mest framstående kännaren av Borås äldre brandväsen. Han hade hört mycket berättas därom av sin far, som var den frivilliga brandkårens siste chef i Borås. I sin skildring "Min barndoms och ungdoms Borås",

tryckt i skriftserien "Vestrogothica" (1939; utgiven av Västgöta nation i Uppsala) berättar Sven Sandwall efter sin far några episoder, mycket belysande för äldre tiders idylliska förhållanden inom stadens brandväsen. Saken var nämligen den, att Alfred Sandwall vid ett sammanträde med brandbefälet föreslagit, att spruthusen skulle förses med lyktor, så att man skulle kunna ordentligt få med sig, vad som erfordrades, när utryckning till eldsvåda nattetid ägde rum. En sprutchef, en gammal färgerifabrikör, yttrade då: "dä ska la vara strunt till eldsvåda, som inte lyser sej själv". En gång var Städernas allmänna brandstodsbolagets inspektör, en på sin tid känd major, på besök i staden för att se hur det stod till med eldsläckningsmaterialen. Det befanns, att den s. k. "kyrkosprutan" hade pumpverket fastfruset och pumpcylindrarna fulla med is. Sprutchefen, en hederlig hantverksmästare, sade emellertid: "det är inget fel med sprutan, den blir nog bra, bara det blir lenväder". Säkerligen har Sven Sandwall med en humoristisk glimt i ögat tillagt och nedskrivit följande: "Men så länge ville majoren inte vänta".

Sitt levande intresse för Borås brandkår behöll Sandwall livet igenom. Åren 1924—1930 var han brandstyrelsens ordförande. När Borås nya brandstation togs i bruk 1940, framträdde han som talare liksom vid brandstationens invigning i april 1941 i närvaro av landshövdingen Axel von Sneidern, då han gav en historisk återblick på Borås brandväsen. Ingen kunde därtill vara mera skickad än han, den gamle erfarne "brandmannen", som år 1948, om han då levat, skulle ha kunnat fira 50-årsjubileum som ledamot av Borås stads brandstyrelse.

Den minnesskrift, "Borås stads brandkår 1899—1949", sammanställd av läroverksadjunkten Nils Svensson, som utgavs vid den fasta brandkårens 50-årsjubileum, upptar med all rätt på försättsbladet en helsidesbild av Sven Sandwall. I förordet erinrar brandstyrelsens nuvarande ordförande, överingenjör A. H. Hedman om den enastående insats som Sandwall under sin tid gjorde i brandstyrelsen. Hans stora kunnande och aldrig svikande intresse för Borås brandväsen gör,

att hans minne med vördnad och tacksamhet alltid skall bevaras inom kåren.

Sandwall blev den egentlige grundläggaren av den nutida industristaden Borås fasta brandkår, outtröttligt verksam för att utvidga dess beredskap och stärka dess effektivitet. Han var väl förtrogen med "de gamles" bistra erfarenheter av kampen mot elden i den stad, vars historia med skäl har sagts vara "skriven i eld". Han fick vara med om både handkraftsprutorna, hästvagnsperioden och ångsprute-epoken i brandkårens utveckling, och han medverkade själv till att staden fick automobilsprutor, när tiden var mogen för en sådan modernisering. 1919 tog han kontakt med bl. a. en världsbekant tysk brandredskapsfirma, som ville lämna anbud på automobilsprutor. Följande år hade stadsfullmäktiges ordförande "klubbat" beslutet om inköp av fyra stycken automobilsprutor. Den som den gången höll i stadsfullmäktiges ordförandeklubba var ingen annan än Sven Sandwall. 1908 hade han blivit ledamot av stadsfullmäktige, 1918 ordförande i dess beredningsutskott och 1919 tillträdde han, efter ett så gott som enhälligt val, stadens förnämsta förtroendeuppdrag, ordförandeskapet i stadsfullmäktige.

Omständigheterna fogade det så, att hans far, Alfred Sandwall med ålderns rätt — han var då fullmäktiges ålderspresident — fick det glädjande uppdraget att överlämna ordförandeklubban i sin sons händer, en säkerligen ganska unik händelse i det kommunala livet. Far och son innehade, inom parentes sagt, samtidigt en rad viktiga kommunala uppdrag. 1916 hade den nye stadsfullmäktigeordföranden blivit invald i länets landsting och mottog sitt sista mandat där 1934. 1938 avsade han sig förnyat mandat.

När Sven Sandwall 1943 av hälsoskäl avsade sig ledamotskapet av stadsfullmäktige efter 24 år som ordförande, hade han en följd av år — trots under tiden förändrade politiska styrkeförhållanden — blivit omvald till presidieposten, ett gott bevis för den auktoritet, den aktning och den respekt, han åtnjöt inom alla läger.

Redan 1905 hade han blivit ledamot av drätselkammaren och var

dess vice ordförande åren 1908—1910. Under samma treårsperiod beklädde han det maktpåliggande uppdraget att tillika vara ordförande i drätselkammarens rådhusbyggnadskommitté.

Det nya rådhus, som 1910 stod färdigt vid St. Torgets östra sida betecknar en märklig milstolpe i Borås utveckling. Sandwalls manna-år och livligaste kommunala verksamhet skulle komma att omfatta det ditintills mest expansiva skedet i stadens 300-åriga historia. När han avslutade sin skolgång i stadens elementarskola 1884 räknade Borås endast c:a 5.000 invånare. När han 1944 fyllde 75 år, hade folkmängden ökat till ej mindre än 52.000 personer, alltså en mer än tiofaldig ökning under c:a 60 år — en för svenska landsortsstäder enastående snabb tillväxt. Den industriella och ekonomiska utvecklingen under samma period belyses bl. a. av jämförelsetalen för antalet industriarbetare, fabriker och deras tillverkningsvärde vid samma tidpunkter; År 1885: 1.130 arbetare, 23 fabriker med ett tillverkningsvärde av 826.000 kr. År 1944: 12.000 arbetare, 243 fabriker med ett tillverkningsvärde av 276 miljoner kr.

Det är självklart, att det progressiva framåtskridandet och den ekonomiska förkovran, som staden kunde glädja sig åt, ställde ökade krav på initiativ och framsynthet hos dess ansvariga myndigheter och på de män, som satt i ledningen för stadens förvaltning och styrelse. Det gällde både stadsplanering, bostadsområden och bostäder, skolor, trafikleder och kommunaltekniska inrättningar av olika slag, problem vilka blev särskilt aktuella sedan Borås 1920 med sig inkorporerat Torpa socken, varigenom stadsområdet växte ut från 1.450 hektar till ej mindre än 9.600 hektar. Sven Sandwalls mångsidiga, vittomfattande och intensiva kommunala verksamhet bör, för att rätt förstås, insättas i det här ovan antydda stadshistoriska sammanhanget. Vid hans bortgång 1947 skrev drätselkammarens dåvarande ordförande, direktör Robert Nilsson bl. a.: ”när Borås nyare historia skall skrivas, kommer Sven Sandwalls namn att nämnas bland dem, som genom sin offentliga insats verksammast bidragit till stadens stora och lyckosamma utveckling”.

Hans intresse omspände allt, som han ansåg kunde främja stadens sunda utveckling. Han gav t. ex. impulser till stadens tidiga markinköp, han var vidare en av stiftarna till AB Egna Hem i Borås, som betytt mycket för bostadsbyggandet i staden. En om också ofullständig förteckning (utan kronologisk ordning) över de offentliga uppdrag, förutom de här tidigare nämnda, vilka han ansåg det förenligt med sin plikt att antaga, ger en föreställning om de olika arbetsfält i stadens tjänst, som han ägnade sin tid och sina krafter: vice ordförande i byggnadsnämnden (f. g. 1908), ledamot av lasarettsdirektionen i Borås, vald av landstinget (1916—1925). Han efterträdde vidare sin far som ledamot av Teaterstyrelsen och tillhörde styrelsen för Stadsparken. Han var ledamot av byggnadskommittén för Kommunala Flickskolan och för Högre allmänna läroverket. När enl. riksdagens beslut särskilda lokalstyrelser inrättades för de högre allmänna läroverken 1927, utsågs Sandwall av länsstyrelsen till dess representant i lokalstyrelsen, vars vice ordförande han var ännu vid sitt frånfälle. Strax före sin bortgång reste han upp till den pågående ombyggnaden av Högre allmänna läroverket för att som byggnadskommitténs ordförande med egna ögon följa arbetets gång. Det kan tilläggas, att alltsedan studentexamen f. f. g. 1912 avlades i Borås hade han som examensvittne varje år med största uppmärksamhet följt examinationerna. Vårterminen 1947 var sista gången han fungerade som examensvittne.

Den 12 juni 1947 ägde ett kommunalhistoriskt evenemang rum i stadsfullmäktiges sessionssal i Borås. Då utdelades nämligen f. f. g. den samma år instiftade Stiernsköldsmedaljen, med vilken kommunen vill hedra dem ”som genom utomordentliga insatser gagnat staden”, såsom det heter i statuterna.

Sven Sandwall var en bland de tre högt förtjänta män, som den gången fick mottaga medaljen. Man må väl säga, att han i osedvanligt hög grad var kvalificerad för detta kommunens högsta utmärkelse-tecken. Det kan inom parentes nämnas, att Sandwall 1922 blivit rid-dare av Kungl. Nordstjärneorden och 1943 Kommendör av Vasa-

orden i:a kl. De övriga två medaljörerna var f. d. riksmarskalken m. m. Axel Wennersten samt direktören och kommunalmannen K. J. Wilén, av vilka den förre på grund av hälsoskäl var förhindrad närvara.

Stadsfullmäktiges dåvarande ordförande, kassör David Erlands-son harangerade medaljörerna i tur och ordning och vände sig först till stadens "grand old man", Sven Sandwall. Han nämnde inledningsvis, att det finns enskilda personer med stor resning, som träder fram i Borås historia och att namnet Sandwall som inget annat är knutet till vårt kommunalpolitiska liv. Det har god klang i stadens hävder. Man behöver bara erinra om den dominerande insats, som Alfred Sandwall på sin tid gjorde i staden.

Efter en återblick på Sven Sandwalls viktigaste engagemang i stadens styrelser och nämnder sade talaren: "lägger man härtill Sandwalls goda och sällsynt vinnande och förtroendeingivande personliga egenskaper, så förundrar man sig ej över det faktum, att S. bara har vänner inom alla befolkningslager".

Medaljörernas tack framfördes av Sven Sandwall. Ur hans anförande vill man gärna citera några rader, som är typiska med sin personliga accent. Han yttrade bl. a. "Vad de vackra orden, som ordf. sagt om mig, beträffar, så vill jag säga, att han sett på mig genom vänskapens glasögon, och de har som bekant starkt förstörande linser. En kommunalman är inte bara givande utan också tagande . . . Helt naturligt går vid ett tillfälle som detta blicken tillbaka, men vi frågar oss också med en viss bävan, vad framtiden skall bära i sitt sköte såväl för vår stad som den enskilde."

Hans slutord formade sig till en välgångsönskan: han hoppades på allt gott för stadens framtid inte endast i materiellt hänseende utan även vad den andliga odlingen beträffar, utan vilken — så föll hans ord — "även den största materiella vinst ju inte är mycket värd." — Mindre än ett halvår senare hade Sven Sandwall gått ur tiden.

Ligger det inte i hans nyss citerade, sista ord inför den offentliga församling, där han så ofta tagit till orda, något av en personlig be-

kännsen, en försynt deklaration av en livsåskådning och en samhälls-syn, grundad i hans egen karaktär och mögnad under ett långt och verksamt livs iakttagelser och erfarenheter ute bland människor och i det allmännas tjänst, för vilken han offrat och givit det bästa av sina levnadsår? I de orden talar ej blott kommunal mannen utan även människokännaren, människovännen och humanisten Sven Sandwall.

*

Det bör för Sven Sandwall på äldre dagar ha varit en källa till glädje och tillfredsställelse att ha fått uppleva, hur hans barndoms idylliska småstad under hans livstid och med hans aktiva medverkan förvandlades till ett blomstrande industrisamhälle av riksviktig betydelse som landets största textilcentrum.

Trots att han under nära ett halvsekel som kommunal förtroende-man på maktpåliggande och ansvarsfulla poster varit hårt engagerad i denna stadens lyckosamma utveckling, fick han ändå tid över för sina privata intressen av kulturhistorisk, vetenskaplig och litterär art.

Inför detta auditorium bör väl först erinras om hans verksamhet inom De sju häradernas kulturhistoriska förening. Vid föreningens konstituerande sammanträde, som hölls i november 1903, invaldes dåvarande bryggmästaren Sven Sandwall jämte Föreningens initiativ-tagare kapten Otto Mannerfelt, samt doktor G. Geete som styrel-sens representanter för Borås. Vid sin bortgång 1947 var han För-eningens hedersledamot, en välförtjänt honnör för det mångåriga in-tresse i råd och dåd han hyst för Föreningen och dess syften. I För-eningens barndom gjorde han i sällskap med dåvarande riksantikva-rien Hans Hildebrand och tandläkaren Gunnar Blomgren resor i byg-den bl. a. till Mossebo för att söka förvärva en ryktbar silversamling, tyvärr dock med negativt resultat. Han hörde till de offervilliga en-skilda personer, som i ekonomiskt brydsamma tider trädde hjälpan-de emellan. En sådan prekär situation förelåg efter Gunnar Blomgrens frånfälle 1939, då Sven Sandwall valdes till styrelsens vice ordfö-rande. ”Med aldrig svikande intresse, med ekonomiska uppoffringar

och med glad förtröstan på framtiden har han gjort Föreningen ovärderliga tjänster” — så skrev häradskrivare Miles Stenström om honom i vår första årsbok 1943.

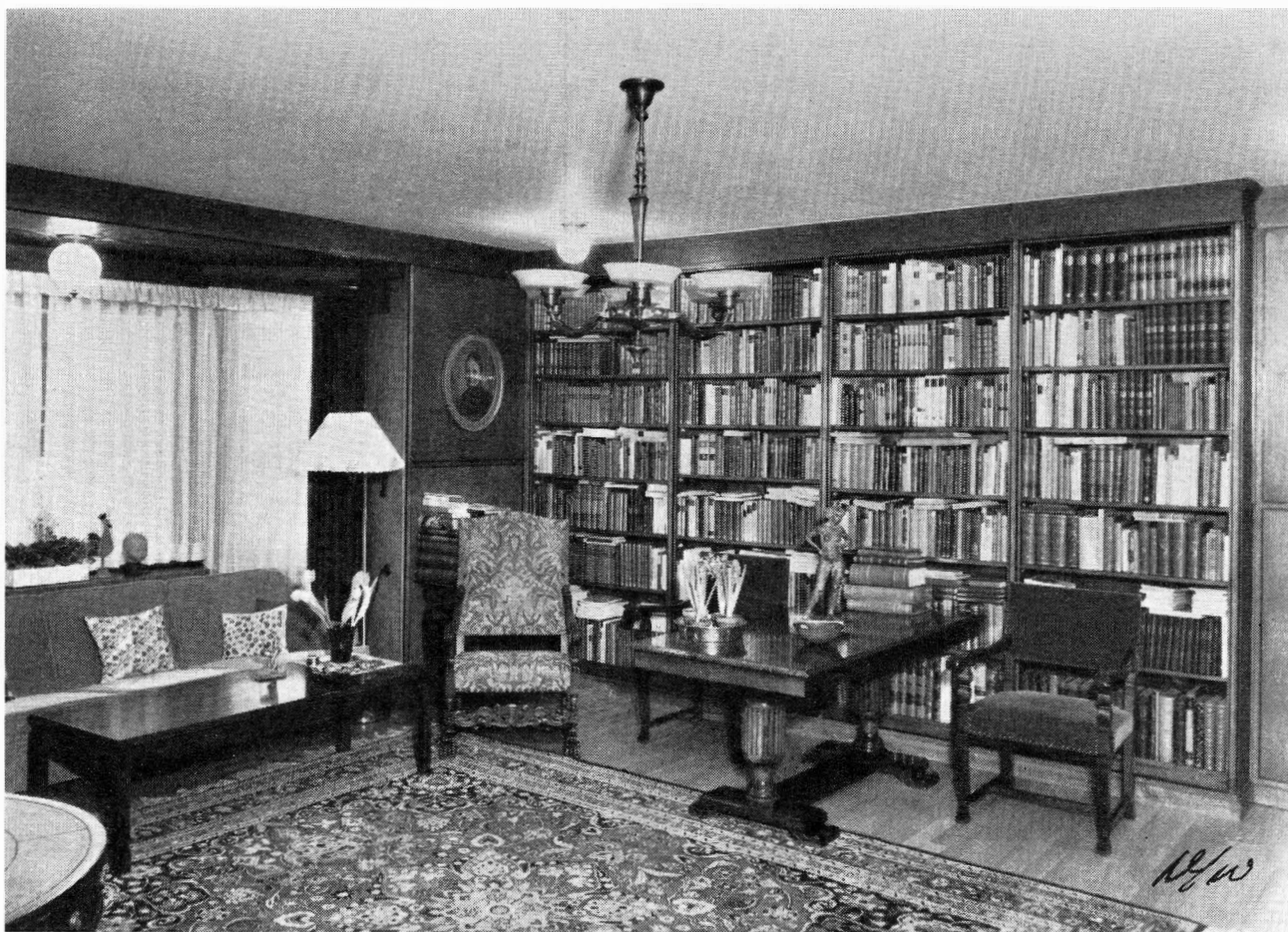
När Ramnakyrkan skulle återinvigas för gudstjänstbruk 1930 märktes bland donatorerna Sven Sandwall som bl. a. bekostade värmeledningen i kyrkan. Han var alltid beredd att hjälpa, när ett trängande behov förelåg, och han kunde också förmå andra att hjälpa. Vid sidan av konsul Knut Evers (skattmästare 1906—1956) står han i våra annaler som en av Föreningens ”stortiggare”, en föga avundsvärd men som bekant högst nödvändig syssla i de flesta ideellt arbetande sammanslutningar.

Sven Sandwall var en mångsidigt begåvad man. Med sin i mångt och mycket praktiska läggning och sitt intresse för tekniska ting förenade han en utpräglad håg för ämnet historia, för historiska studier och historisk forskning. Hans rikhaltiga och värdefulla bibliotek (5.000 à 6.000 band) vittnar om var hans djupaste intressen stod att söka. Det var inget bibliotek för syns skull. Han var en mycket beläst, kunnig och lärd man. Det ibland citerade uttalandet av Sandwall, ”om jag inte hade blivit bryggare i Borås, så skulle jag ha velat bli lektor i historia”, är inte bara ett skämtsamt infall utan är säkerligen också uttryck för en allvarligare inre önskan.

Han hade en utomordentlig förmåga, att i tal och skrift levandegöra gångna tider och epoker. Man kan endast beklaga, att han ej fick mera tid att ägna åt memoarskrivande och boråsisk stadshistoria. Klara tankegångar, noggranna iakttagelser, saklighet, reda och vidlynt omdöme präglade allt vad som från hans hand kom ut i tryck.

För det på sin tid bekanta stora samlingsverket ”Sverige” (Geografisk, topografisk, statistisk beskrivning, utg. av O. Sjögren) författade han 1913 en ännu mycket läsvärd beskrivning av det dåtida Borås, vari han bl. a. gör en intressant sammanfattande analys av stadens inre differentiering under de då pågående förändringarna i ”gamla staden”, eller vad man nu kallar citykärnan.

Han kände sin hemstad och dess historia som ingen annan av sina

Interiör från det Sandwallska hemmet, Kvarngatan 4; en del av biblioteket.

samtida. Som ordförande i byggnadskommittén för det nya rådhuset (uppfört 1908—1910) — ett uppdrag som mycket roade honom — kunde han i samma, högst initierade artikel i koncis form återge arkitekternas ledande idéer vid byggnadskroppens utformande.

Större omfång och kulturhistorisk bredd och bakgrund har den tidigare citerade skildring, ”Min barndoms och ungdoms Borås”, som Sandwall skrev i skriftserien ”Vestrogothica”. Muntliga traditioner, anekdotiskt material och icke minst egna livliga hågkomster av miljöer och personer hade givit honom ett rikligt stoff till denna roande småstadskrönika, som omfattar en övergångstid i Borås historia, sträckande sig ungefär från den tidpunkt, då staden 1881 fick sin första vattenledning, till vilken dåvarande majoren, sedermera chefen för Kungl. Väg- och Vattenbyggnadskåren J. G. Richert, farfar till Kulturhistoriska föreningens ordförande 1950—1955, landshövdingen Arvid Richert, hade uppgjort ritningar och beräkningar. Av det här för beviljade anslaget 100.000 kr. behövdes endast något mer än 80.000 tagas i anspråk. ”Man byggde billigt på den tiden”, kommenterar författaren kort och gott.

Sandwall hade ju som redan antytts ett utpräglat sinne även för tekniska problem, och han uppehåller sig i denna minneskrönika gärna vid de kommunaltekniska nyheter, vattenverk, elektricitetsverk, vatten och avlopp m. m., som infördes i Borås och som markerar, att en ny tid var i antågande. Om det kulturella intresset i staden har Sandwall en rolig anekdot att omtala, som han tydligen hört sin far berätta. År 1880 — staden hade då 4.700 inv. — hade på enskilt initiativ en konstutställning arrangerats i tekniska läroverkets lokaler. Som vaktmästare vid utställningen fungerade en f. d. köpman, och då Alfred Sandwall, som medverkat vid konstutställningens tillkomst, en dag frågade vaktmästaren, om utställningen haft många besökande, svarade denne vemodigt och med grammatikaliskt uttal: ”Ack nej, herr fabrikör, Boråsarna förstår sig icke på de sköna konsterna, de tycka mera om klutar och schabrak”. — ”Så farligt var det emellertid icke”, tillägger den alltid välvillige och förstående författaren,

och tillägger, att en hel mängd tavlor fann köpare både i staden och i den kringliggande trakten, och i konstnärskretsar såg man med en viss förvåning på detta resultat av en konstutställning i en så liten stad.

De förbättrade kommunikationerna nämner Sandwall som en i hög grad bidragande orsak till den i äldre tider oanade industriella utvecklingen i Borås, men framåtskridandet berodde i än högre grad betonar han, på de män, som stadens näringsliv hade som sina ledare, i allmänhet inga boklärdade män, men många av dem, särskilt de yngre, mycket beresta genom studie- och affärsresor till främmande länder, varigenom de fått blicken vidgad att omfatta även större förhållanden än dem som rådde i hemstaden. De flesta av dessa personer stammade från staden och bygden. De hade också därifrån fått de egenskaper, som sedan generationer varit utmärkande för sjuhäradsbyggdets invånare: ett sinne starkt inriktat på livets realiteter, en kraftig företagaranda och en ljus tro på framtiden.

Den uppfattning om boråsarnas egenskaper och kynne som Sandwall här fäst på papperet, hade han tidigare givit uttryck åt i ett helt annat sammanhang, i en 1910 tryckt skrift, som inte torde vara så allmänt känd, nämligen jubileumsskriften "Borås Par Bricole 1860—1910. Några minnen från det svunna halfseket", varför jag här tillåter mig citera den inledande miljöskildringen: "Med sina många trädgårdstäppor, sina alléer och sina likartade envåningshus, hvilkas kritvita färg och stora yttertrappor ännu icke behöft vika för en schematisk byggnadsstadgas surmulna bestämmelser, företedde Borås i midten av förra århundradet en helt visst ganska vacker bild av en dåtida svensk småstad.

Det släkte, som för en mansålder sedan byggde och bodde härstädes, torde i stort sedt hafva besuttit samma egenskaper, som utmärkt vår stads invånare både förut och efteråt: ett starkt verksamhetsbegär och ett glatt och tillgängligt lynne, ett sinne starkt inriktadt på livets realiteter, men också öppet för allt, som kunde mildra intrycken av verklighetens kalla allvar.

Om den tidens Boråsborgare sålunda var en man som nitiskt och träget arbetade inom den verksamhet, som var hans, så satte han — och kanske just därför — när fritimman slog, ett högt värde på ett enkelt och muntert sällskapslif, vare sig detta tog sig uttryck i bjudningar i hemmen, eller i utflykter med släkt och vänner till de små på åkerlyckorna i stadens grannskap eller i kålgårdarna emellan Viskan och Svanegatan belägna lusthusen — den tidens sommarvillor — eller i besök i klubbar och sällskap”.

Sandwall var ju själv en vänsäll sällskapsmänniska och hade redan som ung bryggmästare på 1890-talet recipierat i Par Bricoles sällskapsorden, där hans fader då spelade en ledande roll som en av de högsta av ordens ämbetsmän. Under åren omkring sekelskiftet hade Sven efter vartannat under kortare perioder fungerat som vice direktör för sällskapetets teatergrupp, som vice ceremonimästare och som riddarhärold, tills han slutligen 1908 valdes till ordförande i Sällskapetets arbetsgrader, vilken befattning han beklädde, när han 1910 utarbetade den nyss nämnda minnesskriften och sedan behöll till år 1916, då han i denna befattning efterträddes av tandläkaren Gunnar Blomgren.

Under sin aktiva tid i Par Bricole författade Sandwall i versifierad form en skämtsam, starkt provinsialt färgad och mycket uppskattad extra dialog i ritualen till en av Sällskapetets arbetsgrader, vilken ännu användes. År 1917 erhöll han ordens högsta grad, och ännu 1945 figurerade Sven Sandwall i en då av Borås Par Bricole upptagen ljudfilm, där han höll ett kort anförande med återblick på sina ordensår och omvittnade att de endast kvarlämnat ljusa minnen. Han tillhörde både ”det arbetande” och ”det trofasta bricoleriet”.

*

Sven Sandwall var av naturliga skäl i första hand yrkesman och som sådan främst upptagen av sin verksamhet som ledare för ett växande industriföretag. Här har inledningsvis nämnts, att han 1929 blev vice ordförande i Svenska Bryggareföreningen, ett förtroendeuppdrag,

som hans fader Alfred Sandwall före honom innehaft åren 1891—1897. När en dotterförening till Bryggareföreningen, Svenska Bryggeriidkarförbundet fyllde 25 år 1931, blev det Sandwall, som fick i uppdrag att utarbета minnesskriften, vari han givit en redogörelse för förbundets förhistoria och dess grundande 1906. Han var grundligt insatt i branschens arbetsvillkor och aktuella problem, han hade uppmärksamt följt utvecklingen på lagstiftningens område beträffande maltdrycker och deras beskattning samt andra frågor av betydelse för näringen. Han var därför utmärkt skickad att också skriva Svenska Bryggareföreningens historia 1885-1935, vid dess 50-årsjubileum. Denna uppsats, som ingår i en större minnesskrift med bidrag av ett flertal författare, är det mest omfattande tryckta arbetet av hans hand. Som källor har huvudsakligen använts Bryggareföreningens protokoll och övriga arkivhandlingar.

Med vetenskaplig grundlighet, saklighet och noggrannhet har författaren gått till verket och skickligt bearbetat det rikhaltiga stoffet, men han beklagar, att framställningen på grund av utrymmesbrist har måst bli helt summarisk.

En särskild glädje bör det ha berett Alfred Sandwalls son, när han i kapitlet "Bryggmästareutbildningen" i sin uppsats kunnat infoga sin faders utbildningsår i München i det historiska sammanhanget och illustrera texten med en facsimile av Alfred Sandwalls bryggmästare-diplom från München 1859, troligen det äldsta bryggmästarecertifikat, som finns bevarat i vårt land.

*

Sven Sandwalls alltid varma intresse för vetenskaplig historisk litteratur och kulturhistoriska studier, hans vakna begär efter ökade kunskaper och insikter, särskilt i humanistiska ämnen, sammanhänger säkerligen till väsentlig del med de bestående intryck, han mottagit under sina skolår i Skara. Det har sagts, att få svenska studenter har så samvetsgrant bevarat och förkovrat sina studentkunskaper som Sandwall. Han glömde aldrig den tacksamhetsskuld, i vilken han stod till

Skara läroverk och dess lärare för de kunskaper, han där inhämtat. Han blev den drivande kraften vid bildandet av en boråsavdelning av Skaradjäkarnas förening, och han blev dess självskrivne ordförande vid instiftandet 1923 och kvarstod som sådan ännu vid sin död, då han efterträddes av Miles Stenström.

Minnestecknaren har ett personligt minne av Sven Sandwalls sista framträdande som föreningens ordförande vid ett sammanträde våren 1946. Han hade då tagit med sig en gammal lärjungekatalog från Skara läroverk av år 1871 och gjorde med utgångspunkt från denna en intressant analys av den sociala strukturen hos dåtidens — åtminstone i Skara — demokratiska djäkneläroverk. Hans anförande utmynnade i en som vanligt av varm underton burens hyllning till den gamla lärdomsstaden och bildningshärden.

När Svenska humanistiska förbundet skulle bilda en lokalavdelning i Borås 1934, blev Sven Sandwall det samlande namnet, då det gällde att utse dess första ordförande. Som sådan kvarstod han i 6 år till 1940. Hans egna lärda intressen, hans djupa kunskaper, hans kulturella och intellektuella utrustning i förening med hans formella talanger gjorde honom särskilt kvalificerad för denna presidiepost, som han skötte med samma omsorg och samma omtanke som sina många övriga uppdrag. Han var alltid väl förberedd, när han skulle harangera de vetenskapsmän och föreläsare, som förbundet inbjudit.

*

Hurudan var mannen och personligheten bakom det livsverk, av vilket jag här i korthet sökt teckna några yttre konturer? Några sidor av hans personliga kynne torde redan ha skymtat i den föregående framställningen. De som personligen känt honom under många års samvaro i det kommunala livets tjänst må ytterligare vittna därom: Han var en helgjuten personlighet, en klarsynt idémänniska med vaken blick för dagens och morgondagens reella problem. Sinnets friskhet och tankens klarhet bestod in i det sista. Han ägde ett lugn, en tålmodighet, ett fryntligt och gott humör, som underlättade det goda

samarbete mellan olika partier, vilket i stort sett utmärkt stadens kommunala liv.

Han var oöverträffad som stadsfullmäktiges ordförande och absolut opartisk. Han var i bästa mening demokrat.

Det är att märka, att uttalanden som de nyss nämnda härstammar från personer, som ej hörde hemma i samma politiska läger som Sandwall. Själv representerade han väl närmast en framstegsvänlig konservatism. Hela hans kommunala gärning bär vittne därom. "Hjälp till självhjälp" var en av hans ledande paroller i sociala frågor.

En av hans samtida vänner, som kände honom väl och varit hans skolkamrat i Skara (f. d. rådmannen Ernst Elfman) skrev efter hans bortgång i en minnesruna (Skaradjäknen nr 1, 1948) bl. a.: "När man söker för sig mana fram Sven Sandwalls bild, kan man ej undgå att stanna inför den omutliga ärlighet, som var för honom utmärkande. Han gick sin väg rakt fram, utan hänsyn till huru hans åtgärder uppfattades av andra. Med denna ärlighet sammanhänger säkerligen också hans vänfasthet. Den som han en gång skänkt sin vänskap, svek han aldrig. Han gjorde mycket för sina vänner och även många, som ej kunde räkna sig till hans vänkrets, stod han bi. Han älskade att hjälpa, där hjälp behövdes, och hjälpen lämnades alltid i tysthet utan att utomstående därom erhöll känedom".

Det finns en liten episod, som berättats mig av en Sven Sandwall närstående person och som synes mig ge en belysande glimt av den anspråkslösa och ödmjuka vardagsmänniska, som dolde sig inom den betrodda myndighetspersonen Sandwall, vilken på ett så lysande sätt förstod att företräda sin stad. Det var vid ett officiellt kungabesök i Borås 1922. Som stadsfullmäktiges ordförande tillkom det då Sandwall att hälsa Hans Majestät med ett välkomsttal. I Sandwalls sällskap befann sig den ofta skämtsamme biskopen Hjalmar Danell från Skara, och i väntans spännande ögonblick vände sig biskopen till Sandwall med frågan: "Är Du inte nervös nu?" Men Sandwall var snart färdig med repliken: "Jag är bara nervös inför Vår Herre".

Onsdagen den 26 november 1947 vigdes under stor tillslutning i

Caroli kyrka Sven Sandwalls stoft till den sista vilan. Officiant var kyrkoherden Birger Forell. Han hade som utgångspunkt för sitt griftetal valt ett bibelord, som vid denna bår ägde en sällsynt påtaglig, gripande giltighet: "När I haven gjort allt, som har blivit eder befallt, så sägen: Vi äro onyttiga tjänare; vi hava gjort vad vi voro pliktiga att göra".

DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING

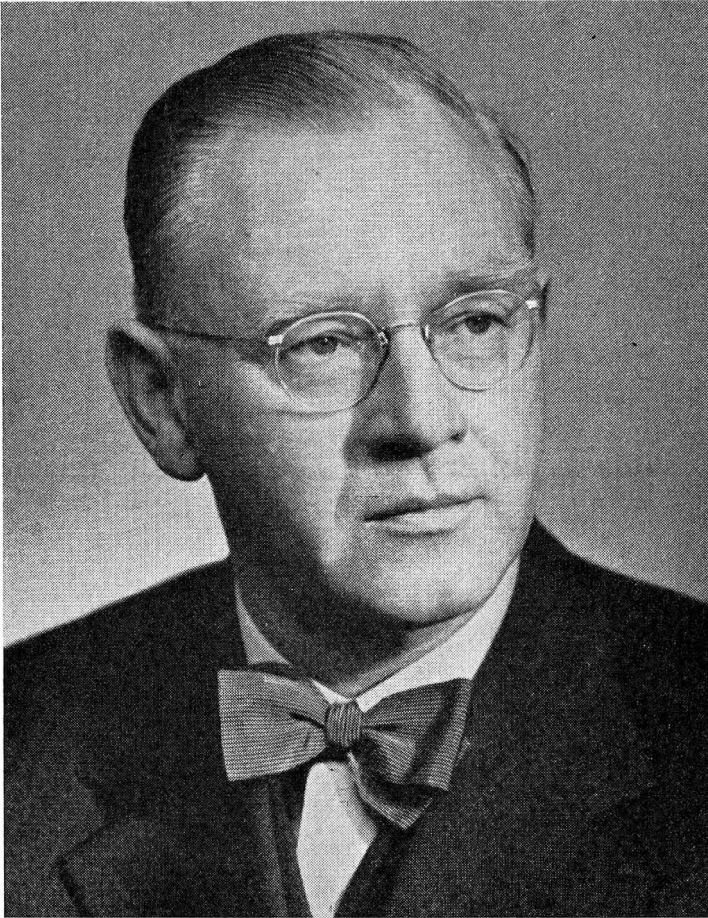

Alex. Engblom.

Föreningens årsmöte den 15. 6. 1960 hölls under ordförandeskap av Kulturhistoriska Föreningens tidigare ordförande och hedersledamot f. landshövdingen Arvid Richert. Hans minnestal över Alex. Engblom och Miles Stenström återges här efter referat i Borås Tidning:

Det arbetsår, som redovisas, var ett sorgens år för vår förening, i det såväl dess ordförande som vice ordförande avlidit, sade talaren bl. a. Alex Engblom kom på 20-talet till Borås, där han tillträdde befattningen som teknisk ledare i Borås Wäfveri AB. Han kvarstod där till sitt avskedstagande och utförde på denna post ett synnerligen betydelsefullt och framstående arbete. Men Alex. Engblom var ingen specialist, som slöt sig inom sitt skal. Hans intressen var vittfamnande, och med det intresse han hade även för människor, natur och kultur stod det tämligen klart att han snart nog skulle komma att fångas av det särpräglade i Sjuhäradsbygdens kulturella liv och historia. I början av 1930-talet blev han medlem av styrelsen i denna förening och i början av 1940-talet dess ordförande, vilket han var till sin död. Jag behöver i denna församling icke orda om den utomordentliga insats Engblom gjort till denna förenings och Borås museums fromma. Han lade ned en mycket stor del av sin själ i denna förening. Han arbetade för den, gjorde propaganda för den och för museet, och hans är i hög grad förtjänsten av att föreningen kunnat leva vidare och utvecklas. Vi har här all anledning att djupt tacka Alex. Engblom för hans oegennyttiga, självuppoffrande, nitiska, intresserade och stimulerande insats till föreningens båtnad.

Miles Stenström var född västgöte. Han var s. k. skaradjäkne och blev en framstående ämbetsman i denna bygd. Han fick många förtroendeuppdrag och blev rotfäst här, och han hyste för västgötskt och icke minst Sjuhäradsbygdens kulturliv och kulturhistoria ett äkta och varmt intresse. Det var därför naturligt att han redan på 1930-talet kom in i denna förenings styrelse, i vilken han efterhand blev vice ordf. Han var till sin natur mycket hjälpsam och var all-

Miles Stenström.

tid glad att kunna hjälpa till i stort liksom smått. Han spridde genom sitt glada och vänsälla väsen också mycken glädje omkring sig. Vi hyllar minnet av dessa båda bortgångna märkesmän i vår förening genom några ögonblicks tystnad.

S T Y R E L S E

Pol. mag. disponent BO BERG, ordf.

Notarie GUSTAV ADOLF WESTFELDT, v. ordf.

Bankkamrer HARALD JÖRNMARK, skattmästare

Landsantikvarie INGEDÄRD VALLIN,
intendent och sekreterare.

Rektor CARL ANDERSSON

Major H. P. BEHREND

Rektor GUSTAF BOGER

Drk. ordf. FRITIOF BOO

Verkst.-arb, TORSTEN EDLUND

Civ.-ing. ERIK FRANG*

Direktör GUNNAR HEDELIN

Fru MARGIT HÖRSTADIUS

Disponent GUNNAR IVARSON

Direktör YNGVE MAGNUSSON

Fil. dr IVAR MOBERG

Major ADOLF MURRAY

Civ.-ing. AXEL-UNO NYLANDER

Bibl.-ass. LILIAN PERSSON*

Överläkare TOIVO STENSTAM

Doktor SETH TINGVALL

Agronom FREDRIK ZETHELIUS

* Valda av Stadsfullmäktige i Borås.

Arbetsutskott:

Herrar BERG, ordf., FRANG, JÖRNMARK, NYLANDER, TINGVALL, WESTFELDT,
ZETHELIUS och fröken VALLIN.

FÖRENINGENS FÖRTJÄNSTPLAKETT år 1960 tilldelats:

Silver:

Överlärare JOHN BOHLIN, Borås

Brons:

Herr KNUT IVARSSON, Kinna

Herr OSCAR CARLSSON, Älekulla

Å R S B E R Ä T T E L S E

Disponent Bo Berg, föreningens ordförande.

De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening står vid sitt årsmöte 1960 utan både ordförande och vice ordförande. Den 30 mars avled Alex. Engblom, föreningens ordförande sedan 1957 och medlem av styrelsen sedan 1934. Alex Engblom har gjort en utomordentlig in-

sats för Kulturhistoriska föreningens utveckling och för att göra Borås museum känt och besökt, och härigenom har museets tillväxt främjats och föreningens resurser ökats. Miles Stenström, föreningens vice ordförande sedan 1957, och medlem av styrelsen sedan 1937, avled den 1/3 1960. Hans varma intresse för bygden och dess minnesmärken gjorde att han med glädje offrade tid och arbete för Föreningen. Föreningen står i stor tacksamhetsskuld till dem båda.

Under året har frågan om utökade lokaler stått i centrum för arbetet. Behovet av ett utrymme lämpligt för tillfälliga utställningar gör sig alltmera gällande. Stora grupper av museets samlingar blir aldrig tillgängliga för besökare. De mindre utställningar, som ordnats i Fällhult, visar ett stort intresse för dessa, men lokalen är olämplig, då utrymmet är otillräckligt och det ej finns lämplig belysning. Föremålen får arrangeras på lösa skärmar, som ställs upp mellan möblerna, vilket medför oproportionerligt mycket arbete utan motsvarande resultat. Det är också ett vitalt önskemål att på museet kunna visa moderna textilier och andra utställningar med anknytning till textilindustrin.

Planerna på en byggnad har diskuterats med Riksantikvarieämbetet, och stadsarkitekt Gandvik har gjort upp en skissritning till ett blivande textilmuseum beläget öster om Parkgatan, norr om uppfarten till Ramnakyrkan. Som en första etapp skulle entréhallen till den större byggnadskroppen komma till utförande. Ritningar till denna har utarbetats och kostnaderna har beräknats till 100.500 kr. Borås stadsfullmäktige har vid sammanträde den 15 oktober 1959 uttalat, att fullmäktige vore beredda att genom kommunalt bidrag stödja De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förenings planer på uppförande av första etappen i en museibygnad i Ramnaparken, under förutsättning att statligt bidrag till samma ändamål erhöles. Föreningen har ansökt om lotterimedel till ett belopp av 47.500 kr för att möjliggöra realiserandet av planerna.

Sammanträden. Sedan förra årsmötet har styrelsen sammanträtt den 20/8 1959 och 17/5 1960. Arbetsutskottet har sammanträtt den

20/8, den 15/1 och den 4/4. Föreningens höstmöte hölls den 17 november, då professor Arthur Attman, Göteborg, höll ett intressant föredrag kallat: "Som historiker i Sovjet".

Utställningar. Till styrelsesammanträdet den 20 augusti hade en mindre utställning av nyförvärv ordnats i Fällhult. I samarbete med Borås Sparbank ordnades 25 okt.—1 nov. en utställning kallad "Fest och fritid". Museets dräktavdelning har till största delen nyordnats, och dräkter från 1880 till 1948 är nu utställda. Häri ingår flera nyförvärv från de senaste åren.

Museets byggnader och samlingarnas skötsel: Endast mindre underhållsarbeten har under året kunnat utföras på byggnaderna. En del ganska kostnadskrävande arbeten behöves under den närmaste tiden: Nymanska gårdens yttre målning behöver förnyas liksom fönsterramar och foder på Gästgivaregården. Frågan om anslag till Ramnakyrkans underhåll är fortfarande olöst.

Kostnaderna för konservering och skötsel av samlingarna kan synas låga i räkenskaperna. Detta beror på att sådant arbete utföres av vaktmästare och övrig personal vid museet, varvid endast materialkostnaden redovisas. Vidare lämnar Älvsborgs läns landsting årligen ett anslag på 6.000:— kr till konservatorn vid museet i Skara, med villkor att hon skall utföra arbete för vårt län under 3 mån., varav halva tiden tillkommer södra länsdelen.

Inventeringen i magasinerna fortgår och har omfattat större delen av ej utställda fornfynd samt olika grupper textilier. Komplettering av lappkatalogen sker i samband därmed.

Besöksantalet har under 1959 varit något mindre än föregående år eller 8.908. Tillsammans med besöken i Ramnakyrkan, som uppgick till 10.500 personer, visar den sammanlagda besökssiffran dock en inte obetydlig ökning till 19.408, mot 18.453 år 1958. Minskningen av de vanliga besöken får dels tillskrivas det vackra och soliga sommarvädret, som gjorde badstränderna mer lockande, men framför allt orsakas det av att skolresorna, bl. a. beroende på disciplin-svårigheter, så gott som upphört. Från Kungl. Älvsborgs Regemente

har såsom tidigare år visningar ordnats för c:a 1000 man. Visningar för grupper i flera fall i samband med föredrag har ordnats.

Ramnakyrkans Syförening har sammanträtt i Fällhult i regel var fjortonde dag. Syföreningen har från Hemslöjden i Borås anskaffat och skänkt till Ramnakyrkan ett antependium av rött ylle med broderade stupor. Mönstret till broderiet har komponerats efter en 1600-tals duk från Ornunga kyrka, som numera förvaras på Statens Historiska Museum. Det nya antependiet invigdes på pingstdagen 1959.

Samarbete har ägt rum med Turisttrafikföreningen, Hemslöjden och Hemslöjdsföreningen angående bättre modeller och märkning av souvenirer från bygden. Swedish American Association har ordnat två mottagningar i Fällhult. Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur hade förlagt sin riksstämma till Borås 1—5 juli, varvid många deltagare besökte museet.

Årsboken 1959 behandlade företrädesvis Redvägs härad, och 1960 års bok ägnas Bollebygds härad. Bokserien "Västergötland. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning" har rönt ganska stor efterfrågan och har samtidigt medfört en ökad försäljning av museets årsboks äldre årgångar. I december 1959 avled ordföranden i kommittén, professor Erik Neuman. Till hans efterträdare har utsetts rektor vid Stockholms universitet, professor Håkan Nial.

Museisamlingarna har under året tillförts 395 nya nummer genom gåvor och inköp. Inventarieboken omfattade vid årsskiftet 26.694 nummer. Samlingen av fotografier har ökats genom musets egna fotograferingar, men även genom gåvor av äldre fotografier eller lån av sådana, som fotograferats av. Negativsamlingens ökning uppgår till 439 nr. Många tillskott har också museets arkiv fått av gamla handlingar, uppteckningar m. m. Den totala ökningen uppgår till 291 blad. Särskilt kan nämnas en beskrivning över Käppmakeri i Kinnarumma, skriven av Axel Henriksson, Råbacka.

Genom gåvor, byten med museets årsbok och inköp har museets bibliotek ökats med 266 nr. och omfattade vid årsskiftet 7213 nr.

En värdefull gåva utgör en bordspendyl från 1700-talet i förgyllt

trä, som gått i släkten många generationer. Den har överlämnats av fröken Hedvig Ekelund, numera bosatt i Knivsta. Med gåvan följde en del fotografier av släktmedlemmar.

Av stort intresse är också den rya med blomsterurna, som museet fått genom testamentariskt förordnande av Fru Thyra Claesson, Uddebo. Ryan är tillverkad på Källhult i Håcksvik socken av Fru Anna Katarina Arvidsson († 1877). Hon vävde åtta stycken likadan ryor i detta mönster, två till vardera av sina fyra barn, Christina, Justina Paul och August. De har sedermera spritts vid arvsskiften, men minst tre finns kvar hos släktingar i bygden och en har hamnat i Amerika.

Fru Thyra Claesson har kopierat ryan flera gånger, och Hemslöjden i Borås har vävt en kopia för krematoriet i staden. Mönstret är en typ vanlig på de ”brudryor”, som förekom allmänt i Norrland under slutet av 1700-talet. De västgötaryor man känner har i regel haft enklare geometriska mönster.

Till dräktavdelningens nyförvärv kan nämnas Fru Thyra Claessons brudklänning, en dopdräkt skänkt av Fru Inga Bergendahl, Borås, en festklänning från 1946 skänkt av Fröken Inger Davidson, 2 st 1920-tals klänningar som överlämnats av doktorinnan Magda Planck, 4 st skyltdockor, gåva av Fru Josefsson, Öhmans Kappmagasin, samt en del handvävda lakan och handdukar. Gåvor har också överlämnats från Bröderna Anderssons Manufaktur AB, herr Walter Andersson, och Björsells AB, direktör Alvar Björsell.

Prov på moderna textilier, dels svenska, dels Paule Marrots berömda franska tygtryck, har förvärvats till textilavdelningen.

Ett vackert hörnskåp till salen i Fällhult har skänkts av Fru Margit Hörstadius; en emigrantkista med målat namn: Albertina Blomberg, New York, N. Amerika, har överlämnats av försäljningschef Rudolf Melin tillsammans med en del andra Amerikaminnen. Det vore önskvärt att flera dylika gåvor från emigranter kunde komplettera museets samlingar.

En kista daterad 1703 med kantigt lock och järnbeslag, av den typ som brukar kallas ”rotekistor”, har inköpts från Borgstena.

Minnen från Gamla Borås utgör de "Napoleontapeter" som suttit i Konditorirestaurantens lokaler Österlånggatan, St:a Brogatan 30, och som skänkts till museet av byggmästare Harry Sjögren. Några äldre skyltar från Lundgrenska fastigheten är en gåva av herr Sven Lundgren, tillsammans med en del äldre räkenskaper från Firma Emil Johansson. Ett ordensband med bokstäverna BG använt inom "Borgargillet" i Borås har fru Edith Lindgren skänkt. Slutligen har två teckningar med Boråsmotiv inköpts på fru Jane Boivie Swartlings utställning.

Hemmagjorda nätflöten och sänken har Oscar Carlsson, Brobacken, Älekulla, skänkt, och från familjen Ridderbielke i Gingri kommer en s. k. "klut-orre", använd som bulvan vid jakt.

En av museets gamla vänner och gynnare, förre kommunalordföranden Henning Julander, Glafsered, Aplared, har under året avlidit. En samling gamla handlingar, böcker m. m. har överlämnats till museet av arvingarna.

Hembygdsarbetet har präglats av stor aktivitet. Antalet hembygdsföreningar och museisamlingar utgör 62. Håcksviks hembygdsförening hade den 12 sept. 1959 invigning av Klockaregården. Förtjänsten av att denna gård blivit bevarad tillkommer framför andra Janne Johansson i Skäremo, vars varma intresse för hembygden och dess minnen är värt allt erkännande.

Den 13 sept. höll Kinna hembygdsförening invigning av mangårdsbyggnaden från Lillyckan i Mariebergsparken.

Den 2 aug. invigde Älekulla sin hembygdsgård på Stommen. Söndagen den 27 sept. invigdes militärmuseet och kyrksalen vid Kungl. Älvsborgs Regemente. Det livaktiga Kindsgillet i Göteborg firade den 21 mars 60-års jubileum.

Två värdefulla sockenböcker har utkommit under året, nämligen för Bollebygd och Tranemo. Sockenfilmer håller på att framställas på flera håll eller har redan färdigställts.

Det är ett omfattande och intresserat arbete, som årligen utföres av alla hembygdsvänner, och stora värden, som härigenom bevaras.

Fornminnesinventeringen har under 1959 genom Riksantikvarie-
ämbetet verkstälts inom större delen av häraderna Mark och Kind.

Många nya fornminnen har härigenom blivit kända, däribland
från dessa trakter förut okända typer. En del undersökningar har
utförts i samband härmed. 1960 kommer inventeringen att fortsättas
i Norra Kinds och Redvägs härad.

Anmälningar om tidigare okända fornminnen göres varje år. Bl. a.
har domänverkets tjänstemän vid huggningsarbeten i Varnum träf-
fat på ett par gravhögar. I Tärby har ett tidigare okänt gravfält
upptäckts. Även flyg har under året kommit till användning för be-
siktning av förmodade fornlämningar. Under eftersommarens låga
vattenstånd hade läraren vid Borås flygklubb iakttagit lämningar som
han uppfattade som rester av någon äldre försvarsanläggning på bot-
ten av en till stor del uttorkad sjö. Landsantikvarien fick följa med på
en flygtur, varvid det dock visade sig vara husgrunder från de gårdar,
som sänktes vid utvidgningen 1909-1910 av Skäggedssjön till "Joh.
Eriksons sjö".

Brunns kyrkoruin har konserverats. Särskilt vapenhusets murverk
var dåligt. En del kompletteringar återstår.

Surteby kyrka har under året genomgått en omfattande restaure-
ring. Den invigdes till advent, men bl. a. rengöring av takmålning-
arna var då endast delvis färdig, varför arbetet härmed har på-
gått under våren. Grimmareds kyrka har också renoverats och en
sakristia har byggts till.

I Gällstad har arbetet pågått med omläggning av kyrktrappan,
som varit uppbyggd av gamla, delvis ornerade gravstenar.

På initiativ av ägarna har Torpa stenhus registrerats som kultur-
historiskt byggnadsminnesmärke.

Ett flertal ärenden rörande prästgårdar, kyrkogårdar, annan äldre
bebyggelse, vägar, broar, byggnadsplaner, kraftledningar och grus-
tag samt andra naturskyddsfrågor har handlagts.

Kommittén för bevarande av "byggnader ingående i 1800-talets
enhetliga stadsbild" i Borås har under året framlagt förslag till Stads-

fullmäktige, som därefter vid sammanträde den 19 nov. beslutat bl. a. att uppdraga åt byggnadsnämnden att verkställa uppmätning och fotografering av äldre byggnader, som vid rivning borde tillvaras. Härigenom har ett steg tagits för att något av det gamla Borås skall komma att bibehållas. Aktualiteten därav framstår tydligt, då genom eldsvådor dels Lundgrenska fastigheten dels Annelunds huvudbyggnad, två värdefulla byggnader i Borås, försvunnit under året. Flera äldre byggnader i centrala staden har dessutom rivits.

På initiativ av Kulturminnesrådet och i samarbete med detta anordnades en konferens med representanter för kommuner och hembygdsföreningar den 26 mars 1960 på Fristads folkhögskola. Intresset hos de inbjudna visade sig vara stort. 56 deltagare anmälde. Föredrag hölls av förste intendenten fil. dr. Bengt Bengtsson, Stockholm, kallat "Att samla grejor och flytta hus" och av länsarkitekten Manne Carlman, Halmstad: "Kommunernas uppgifter inom kulturminnesvården". Diskussion följde efter föredragen och under kaffepausen. Tyvärr var deltagandet från inbjudarnas sida sämre. Kulturminnesrådet representerades av länsassessor Torsten Bredin, Kulturhistoriska Föreningen av 4 styrelsemedlemmar, varjämte kamrer Swarén och länets båda landsantikvarier deltog.

Initiativet uppskattades tydligen, och säkerligen skulle både kommunernas representanter och hembygdsföreningarna uppskatta möjligheten till ytterligare informationer om och synpunkter på hembygdsvårdens problem.

Flera forskare har under året besökt museet för studier inom olika områden. Landsantikvarien har hållit ett flertal föredrag, bl. a. vid Jönköpings läns Hemslöjdsförenings 50-årsjubileum. Liksom tidigare har hon undervisat i textil konsthistoria vid Textilinstitutet. Kortare artiklar har publicerats i olika tidskrifter.

Diarieförda in- och utgående skrivelser utgjorde 6.294. Resdagarna har uppgått till 133.

Landsantikvarien har deltagit i Samarbetsorganisationens möten i Svenska Museimannaföreningens höstmöte samt Nordiska Folklivs-

forskarmötet i Åbo samt besökt Örebro för studier i museets arkiv av Djurclous anteckningar från Sjuhäradsbygden.

På museets kansli har fröken Inger Davidson tjänstgjort. Fil. kand. Folke Anderson har arbetat vid museet under sommaren, och stud. Per Bergquist har utfört uppmätning och fotografering av äldre bebyggelse inom Bollebygds härad. Genom anslag från Arbetsmarknadsstyrelsen har fem arkivarbetare beretts arbete vid museet under längre eller kortare tid. Tre har haft deltidstjänst.

Borås den 14 juni 1960.

Birger Högström
Erik Frang

G. A. Westfeldt
Ingegärd Vallin

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HÄRAD:

Björketorps Hembygdsförening: Ordf. Arvid Åblad, v. ordf. Erik Johansson, kassör Anna Magnusson. Man har dels ordnat midsommarfester, dels kaffeservering i Ladugårdsbyggnaden. Dessa arrangemang har slagit väl ut och rönt stor tillslutning.

Bollebygds Hembygds- och Fornminnesförening: Ordf. Gösta Johansson, v. ordf. A. Nätt, kassör Sven Alfredsson. Den 6—7 aug. hölls hembygdsfest, varvid Borås Folkteater framförde ”Kloka gubben”.

Töllsjö Hembygdsförening: Ordf. John Andersson, Horsared, kassör Erik Carlsson, Henå, samt Fritz Johansson, Björkered, Evert Johansson, Gantarås, och Gustaf Johansson, Backagården.

GÄSENE HÄRAD:

Gäsene Hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Arthur Florén, Fåglavik, v. ordf. Allan Skoog, Ljung, sekr. Bertil Björkenor, S. Björke, kassör Gösta Kyrkander, Mjäldrunga. Renoveringen av bottenvåningen i Gäsene tingshus har fortsatt.

Stiftelsen Gäsene Tingshus: Ordf. Thure Åberg, v. ordf. I. Vallin, sekr. Helmer Ljungkvist, kassör Allan Skoog. Tingshuset är nu registrerat som kulturminnesmärke. Tingshuset har målats utvändigt. Tingssalen har varit flitigt använd till gudstjänster samt andra sammankomster såsom kommunalfullmäktiges sammanträden.

Hudene hembygdsförening, Fåglavik: Ordf. folkskollärare Linnar Linnarsson, Alingsås, v. ordf. Sigvard Sunnergren, Fåglavik, kassör och stugvärd Artur Carlsson, ledamöter Adolf Nord, Rune Wärn och Arno Ahlgren.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Helmer Ljungkvist, Fägrede, v. ordf. Filip Gustafsson, Grimstorp, sekr. K. G. Wilhelmsson, Västergården, kassör Olof Lundblad, Olanda. Man undersöker möjligheten att restaurera den gamla välvda stenbron vid Hudene.

Jällby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Herbert Carlsson, v. ordf. Astrid Andersson, sekr. och kassör Paul Fredrikson.

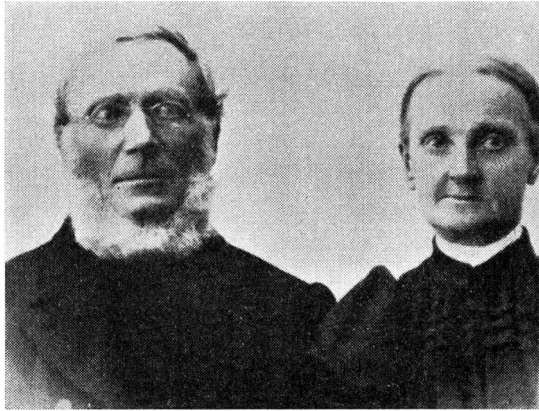
Källunga hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, Källunga.

Nårunga missionshistoriska museum: Pastor J. Alb. Johansson. Nårunga församlingens krets har utgivit boken: ”Väckelse och frikyrkoliv i Nårungabygden” skriven av Ewald Widell.

Od. Odqvistska släktföreningen äger en hembygdsstuga med samlingar i Upptorp, Od sn., där man samlas till släktmöte vart 5:te år.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. prostén Herbert Karlsson. Ett nytt tak har lagts på hembygdsstugan. Julgran uppsätts på hembygdsbacken.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. folkskoll. Nils Rydler, övriga F. L. Johansson, Ornunga Östergård, Karl Johansson, Sjötorp, och Martin Johansson, Rättaregården. Museet visas av handl. Ellen Johansson.

Klockmakare C. M. Björn med maka.

KINDS HÄRAD:

Ambjörnarp's hembygdsförening: Ordf. folkskoll. Arvid Johansson, v. ordf. disponent Erland Karlsson, sekr. fröken Elvira Hansson, kassör köpman Daniel Nilsson. Liksom föregående år har en hembygdsvandring till försvunna torp ägt rum. Två föreläsningar har anordnats.

Dalstorps-Nittorps hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, Ävik, v. ordf. Arvid Thun, Dalstorp, kassör Luther Johansson, Ävik, sekr. Mats Josefsson, ledamot Harald Larsson. Stugvärd Gustav Johansson, stugvärdinna Axie Josefsson.

Grönabhögs hembygdsförening: Ordf. trävaruhandl. Fritz Karlvall.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Sture Svensson, v. ordf. Bertil Karlsson, sekr. Gustav Good, kassör Sture Franzén och Ella Carlsson. Under året har flera sammankomster förekommit. Valborgsmässoafton firades på traditionsenligt sätt med bål och midsommarafton med dans, båda välbesökta. Senare i juli arrangerades en afton med Västgöta-Bengtsson, som berättade historier.

Håckviks hembygdsförening: Ordf. och kassör Janne Johansson, Skäremo, ledamöter John Hansson, Ararp, Axel Abrahamsson, Sjöbo, Klara Larsson, Skyarp, Edvin Johansson, Broholmen. En utförlig beskrivning över traktens fasta fornminnen är under utarbetande. Uppgifter om sockenbor insamlas, bl. a. om klockmakare C. M. Björn.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Otto Olsson, kassör Viktor Johanson, sekr. Edvin Strand.

Limnareds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Arvid Svensson, sekr. och kassör Karl-Erik Breidegård, ledamöter Bror Larsson, Rickard Pettersson, Stina Johansson, Gunnar Jönsson och Valter Axelsson. Som gåva av grosshandlare Eric Kistner har föreningen i samband med Glasbrukets 220-årsjubileum erhållit 10.000 kr. samt ett markområde för anläggandet av en hembygdspark. Man hoppas nu kunna restaurera den gamla provisoriskt flyttade "glasmästarebostaden".

Ljushults hembygdsförening: Ordf. Olof Hagberg.

Örsås hembygdsförenings anläggning.

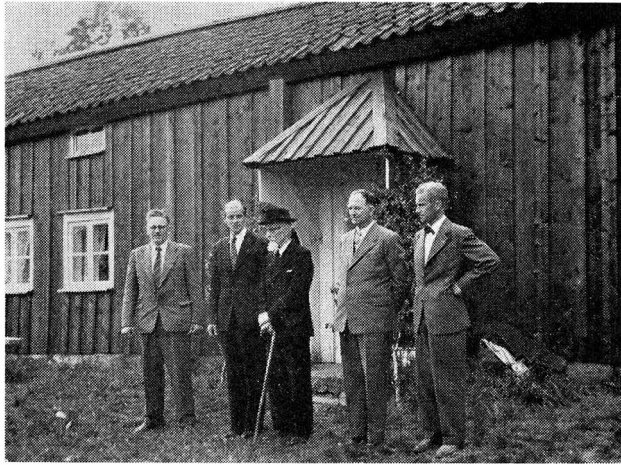
Långhems hembyrådsförening: Ordf. Carl Holmberg, ledamöter Martin Andersson, John Broman, Mats Westberg och Henry Gustafsson.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Carl Strömbom, v. ordf. Gösta Larsson, sekr. Lilly Kraft, kassör Axel Lind, samt Ingemar Lignell, Sture Larsson, Ingemar Browald. En studieresa till Borås har företagits där bl. a. museet besöktes. En gårdegård har uppsatts runt bygdegården. Filmning pågår. En förut okänd älvkvarnsten har påträffats inom socknen.

Sexdrega hembygdsförening: Ordf. Inspektör Gunnar Svenningsson, v. ordf. Mats Axelsson, sekr. Gunnar Larsson, kassör Dagmar Hansson, ledamöter: kyrkoherde Bertil Eriksson, Erik Andersson, Margit Ivarsson och Stig Engström. En gammal ladugård har införskaffats och placerats mellan området huvudbyggnad och torpet, för att kunna härbärgera större redskap och dylikt. Inbrott förövades i hembygdsgården i mitten av september varvid bl. a. skåp och montrar förstördes och en hel del föremål stals, varigenom föreningen lidit en oersätlig förlust.

Sjötofta hembygdsförening: Ordf. Ernst Andersson, sekr. Lars Gunnar Odéen, kassör David Johansson, ledamöter Petri Nilsson och Tage Bengtsson.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. Alf Jernlid, v. ordf. Ingemar Jansson, sekr. Rune Gedda, ledamöter fru Walla Bowald, fru Birgit Axelsson, herr Gustav Bynander och fru Elsa Hilmersson. Hembygdsstugan har som vanligt varit öppen på sommarsöndagarna, då servering av kaffe ordnats. Dessutom har föreningen anordnat tre tipspromenader under våren och tre under hösten. Omkring 100 personer ha deltagit varje gång. Mottot för dessa promenader har varit: Vårda naturen. Skräpa ej ned! Frågan om Hammarlindska fastighetens slutliga öde liksom det i donationen ingående lösöret är under utredning.

Styrelsemedlemmar i Östra Frölunda hembygdsförening vid Hulkeshult i mitten K. G. Larsson i Hiå.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. f. överlärare Joh. Bexell, v. ordf. dir. Knut Palmqvist, kassör dir. Arvid Stigsén, sekr. förman Arvid Pettersson, museiföreståndare verk-mästare Helge Pettersson. Valborgsmässoafton och 6:e juni ha firats på sedvanligt sätt.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. Hjalmar Hulander, v. ordf. och stugvärd Oscar Gabrielsson, kassör Anders Johanson, sekr. John Valfridsson, ledamot Alma Andersson. Föreningens stuga är för närvarande i behov av reparation. Under året har vägen ordnats så att man nu kan köra fram till tomten.

Örsås hembygdsförening: Ordf. Vilgot Josefsson, sekr. Ellen Kristensson, kassör Karl Ahlgren, ledamöter Yngve Holmén, Anna Andersson, Karin Englund och Knut Persson. Invigning av hembygdsgården förrättades av landsantikvarie Vallin under stor tillslutning den 25 sept. Dessutom talade kyrkoherde Eric Engvall, Svenljunga och gratulerade föreningen till den vackra hembygdsgården och tackade för det upppoffrande arbete som där utförts. Vid tillfället demonstrerades gamla redskap för bl. a. linberedning, potatismalning, smörkärning, ullkardning m. m. Intresset för föreningens arbete är stort. Valborgsmässoafton och midsommarhelg har firats vid hembygdsstugan.

Östra Frölunda hembygdsförening: Ordf. Gunnar Nyhage, sekr. Eric Steinorth, kassör Axel Johansson, ledamöter Nils Torén och Per Johansson. Under åren 1959—1960 har till hembygdsstugan vid Hulkeshult överlämnats ett stort antal bruksföremål minnande om gångna tiders arbets- och levnadssätt. Föremålen har katalogiserats och till en del restaurerats och konserverats. Årsmötet gav styrelsen i uppdrag att ta initiativ till upp-teckning av de gamla torpställena inom församlingen.

MARKS HÄRAD:

Berghems hembygdsförening: Ordf. handl. Erik Carlsson, Bäckäng, kassör Inga Andersson, Karlsro.

Fritsla naturskyddsförening, Natur- och kulturhistoriska sektionen: medlemmar Fridolf Elingmark, Leif-Erik Aronsson och Sture Andersson. Ryggåsstugan Hallen har restaurerats och invigdes den 9 oktober. Stugan som visar ett textilarbetsrum från sekelskiftet, har genom frikostiga gåvor från såväl föreningsmedlemmar som ortsbor försetts med en rik uppsättning inventarier. En "Känn din bygd"-promenad har arrangerats. Reservatet vid Solängens kvarn har varit livligt besökt. Den nu rivna äldre mangårdsbyggnaden på Ramslätt har uppmåtts och fotograferats.

Horreds hembygdsförening: Ordf. Anders Skarin, sekr. Gottfrida Ljungström, kassör Knut Hansson.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. rektor Wolmar Arvidsson, v. ordf. lantbr. Fridolf Arnell, sekr. affärsbitr. Hugo Johansson, v. sekr. Maj Persson och kassör målarmästare John Karlsson. En del gammaldags buskar och växter har planterats vid föreningens stuga. En resa med buss arrangerades under hösten till Tjörnbroarna, Trollhättan m. fl. platser.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Knut Ivarsson, v. ordf. Stig Bengtsson, sekr. Bengt Sjöberg, kassör Karl Ottosson, samt Laila Börjesson. Planeringen och utbyggnaden av hembygdsparken Marieberg har fortsatt under året. Bredska soldattorpet, Kinnas sista bevarade, har överflyttats och återuppförts i Hembygdsparken så som det såg ut på 1870-talet då soldaten Johannes Bred bodde där med sin familj. Ett planlösningsförslag har färdigställts, kostnadsberäknats och lagts fram för Kinna kommun som också godkänt och beslutat att finansiera detsamma genom årliga anslag. Enligt förslaget kommer Hembygdsparken i utbyggt skick förutom de två ditflyttade stugorna, mangårdsbyggnaden från Lillyckan (Hembygdsgården) och Bredska soldattorpet, även innehålla den Backska ryggåsstugan och en skvaltkvarn, vilka båda en gång funnits på de platser inom Hembygdsparken, där man avser återuppföra dem. Hembygdsparken bör bli ett kommunalt fritidsområde och utflyktsmål för Kinnaborna och därför planeras också lekplatser, fågeldammar och djurhagar.

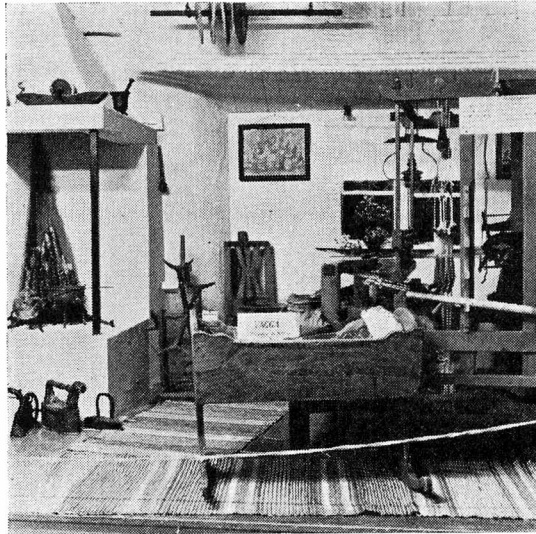
Hembygdsgården har varit öppen under söndagarna aug.—okt. Föreningen har i år stått för luciafestligheterna i köpingen och ordnade julen 1959 en julottevandring med facklor till Örby kyrka.

Kinnarumma hembygdsförening: Ordf. Otto Olofsson, v. ordf. Nils Eriksson, kassör Nils-Olof Olofsson, sekr. Sven-Åke Svensson, v. sekr. Inge Lusth samt John Sörling och Valter Ekelund.

Kungsäters hembygdsförening: Ordf. Einar Karlsson, Dalbo, ledamöter Andin Svensson, Kungsäter, Gunnar Johansson, Hakatorp, Seth Larsson, Karl Gustaf, fru Lisa Johansson, Torsäng, Elis Andersson, Torsebo, Karl E. Johansson, Guntorp, Johan Johansson, Märkedal, John Abrahamsson, Djupadal, fru Ebba Karlander, Grubba, och fru Kerstin Brodin, Göteborg. Arbetet på hembygdsgården har fortsatt med medlemmarnas hjälp. Midsommarmfest ordnades den 23 juni och den blev välbesökt särskilt av ungdomar. Märkning och konservering av samlingarna har påbörjats.

Seglora hembygdsförening: Ordf. Allan Claesson, sekr. Karl-Julius Johansson, kassör Hugo Fransson, intendent Hadar Johansson, för stugan "Tån" fru Signe Persson. Man har renoverat 2 rum i gamla prästgården.

Stiftelsen Seglora gamla prästgård: Ordf. dir. Gösta Osterman, v. ordf. I. Vallin, sekr. stiftssek. Fridolf Wildte, kassör dir. Ragnar Erikson, samt kyrkoherde David Svenning, fru Signe Persson och herr Hugo Fransson.

Interiör från Marbostuga, ordnad av Skene hembygd-förening vid "Mässan mitt i Mark".

Skene hembygdspörening: Ordf. Karl-Axel Johanson, sekr. Gustav Larsson, kassör Filip Karlsson. Föreningens 10-årsjubileum firades i samband med årsmötet i mars, då bl. a. folkskollärare Arnborg talade om "Glimtar från Sjuhäradsbygden". Midsommarfest samt 4 utflykter har anordnats. Under augusti deltog föreningen i utställningen "Mässan mitt i Mark" och visade en interiör från en "Marbostuga", vilken tilldrog sig stor uppmärksamhet. Julmarknad har hållits på julslytningssöndagen. Föreningens stuga har hållits öppen under sommarsöndagarna.

Torestorps hembygdspörening: Ordf. Bror Rune Svanhäll samt Agnes Ahlgren, Karl Andersson, Tor Asking, Artur Augustsson, Carl-Otto Bergman, Knut Eriksson, Hildur Henriksson, Knut Persson och Margareta Svanhäll.

Västra Marks hembygdspörening: Ordf. John Ekberg, sekr. och kassör Bo Davidsson, utan särskild funktion Einar Nygrell, Torvald Serell, Agnes Larsson. Valborgsmässoafton firades med majstång, till julen restes en julgran.

Älekulla hembygdspörening: Ordf. Oscar Carlsson, övriga ledamöter Allan Karlsson, Hägna Dal, Göran Svensson, Dal, Einar Sjögren, Skolhem, Johan Nordgren, Skållared, Elin Andersson, Brastorp, Dagmar Andersson, Sjöbo, Märta Persson, Björnsås, Berta Larsson, Stommen, och Selma Zakrisson, Rörås. Insamling av nya föremål samt katalogisering och konservering pågår.

Öxabäcks hembygdspörening: Ordf. rektor Sven Erik Sevholz, v. ordf. Arvid Kristiansson, sekr. John Johansson, kassör Anders Johansson, samt intendent Olof Andersson. Föreningen har under året iordningställt den gamla sockenstugan vid Öxabäcks kyrka. Den har målats in- och utvändigt samt samlingarna ha uppordnats, restaurerats och kompletterats. Hembygdspromenader ha anordnats. En hembygdspöften har hållits

varvid man uppförde "Öxabäcksspelet", författat av fru Sofia Andersson, Strömma. Intresset för föreningen är stort.

Öxnevalla JUF. Medlemmarna i en studiecirkel har numrerat föremål och utfört en del målningsarbeten på föreningens stuga Slätten, Källeberg.

REDVAGS HÄRAD:

Blidsbergs hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Paul Svensson, Storagården, sekr. kyrkoherde E. G.-A. Sandstedt, kassör Hans Kårebrand, övriga ledamöter Gustav Andersson, Eskil Andersson, Assar Ek, Allan Hylander och C. F. Svensson.

Brunns hembygdsförening: Ordf. lantbr. Ture Brunngård, v. ordf. fabr. Tore Karlsson, sekr. byggn.-arb. Gösta Brunngård, v. sekr. lantbr. Göran Lindgren, kassör köpman Arthur Andersson. Föreningens medlemmar ha gemensamt satt upp en gårdesgård vid föreningens stuga mot landsvägen. 1:a advent serverades kyrkkaffe i stugan. Även i år har en gran rests i vägkorset vid Brunns skola.

Dalums samhällsförening, kommitté för fornstugan: Ordf. disp. Sten Ebbe Dahlén, v. ordf. Gunnar Svensson, Åkeräng, kassör Åke Johansson, Näckrosen, museiintendenter Bernhard och Gustaf Englund, Ångalund. I föreningens stuga har man med hjälp av lottor och föreningsmedlemmar serverat kaffe och våfflor på somarsöndagar, ett arrangemang som väckt stor anslutning. Midsommarfest har hållits för ung. 300 personer, varvid folkskollärare Arnborg sjöng och berättade historier.

Humla församling äger en stuga från Haggården. Visas av kyrkvärd Josef G. Johansson.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Sigvard Kroon.

Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, sekr. Vitalis Kruuse, kassör Ernst Andersson, ledamöter Fredrik Carlén och Thure Lind.

Timmele samhällsförenings fornstugekommitté: Ordf. Hugo Axelsson, kassör Filip Melkersson. Förra hemmansägare Haldor Andersson visar stugan.

VEDENS HÄRAD:

Bredareds hembygdsförening: Ordf. lantbr. Oskar Magnusson, Frugården, sekr. lantbr. Thorsten Nilsson, Hjälmryd, övriga ledamöter lantbr. Gustaf Eriksson, Hjortsberg och lantbr. Ragnar Lundkvist, Silleberg. Insamling av föremål pågår. Hembygdsföreningens stuga har reparerats och olika sammanslutningar hållit samkväm där.

Hedared: Byrådet förvaltar den gamla fattigstugan. Ledamöter: Sven Andersson, Skattegården, Justus Sandblom, Byfogdegården, Erik Johansson, Eriksgården, John Eliasson, Larsgården, John Johansson, Haraldsgården, Paul Svensson, Risa, och Anders Andersson, Älvsgården.

Älvsborgs läns folkhögskolas museum, Fristad. Föreståndare rektor Ragnar Bengtsson.

ÅS HÄRAD:

Gingri hembygdsförening: Ordf. disp. Dag Rydin. Stugan visas av Albin Karlsson.

Härna hembygdsförening: Ordf. John E. Bränneby, v. ordf. Sven Svensson, sekr. och kassör Gösta Hernbo, övriga ledamöter Sture Svensson och Einar Härngren. Föreningen har omkring 30 medlemmar och samlingarna omfattar 245 föremål.

Kärråkra: Samlingar i det gamla vapenhuset vid kyrkan.

Militärmuseum och kyrksal inryms i Katrinebergs ena flygel.

Toarps hembygdsförening: Ordf. kamrer Gösta Karlsson, v. ordf. John Hedin, sekr. Georg Hjortvall, kassör och intendent Torsten Karlsson. Föreningens bildarkiv har under året något utökats. Försök har gjorts att åt framtiden bevara mangårdsbyggnaden å gården Långhult. Kostnaderna har dock visat sig betydligt överstiga föreningens resurser, varför projektet får vila tills vidare.

ULRICEHAMN:

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. rektor Gustaf Boger, sekr. bankkamrer Erik Hedlund, kassör bokhandl. C. M. Ekeskog, ledamöter disp. Sten Josefsson, bokhandl. Sven Carlsson, red. Gunnar Högborn, köpmännen Folke Björnberg, Gösta Ljungström och Arne Garelius, samt kantor Karl-Erik Karlsson. Under året har folkskollärare Ivar Molin avlidit. Härmed har föreningen mist en kunnig och intresserad medarbetare, som offrade mycket tid och arbete för att ordna, katalogisera och öka föreningens samlingar. Han var under många år Riksantikvarieämbetets ombud.

BORÅS:

Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. Bror Ørnskov, sekr. Lars-Gunnar Wilker, kassör Britta Wingqvist, övriga ledamöter Arne Jacobsson, Maj-Britt Pettersson och Gustav Kindblom. Ett flertal kurser har ordnats i folkdans, vävning och träslöjd. Vid Julmarknaden försåldes sedan olika saker som medlemmarna tillverkat.

Borås hembygds-gille: Ordf. Barry Norman, v. ordf. Bengt Andersson, sekr. Kerstin Franzon, v. sekr. Britt-Marie Andersson, kassör Roland Widell. Dansövningarna har

fortgått som tidigare. Stort intresse har visats och ett stort antal nya medlemmar invalts. Föreningens vävstuga har fått en god start och på programmet har stått vävning, handarbeten och träslöjd.

Militärmuseum vid Kungl. Älvsborgs Regemente: Museinämnd: Ordf. överste Uller, v. ordf. major Béhrens, sekr. kapten Ellinge (museivårdare), v. sekr. fanjunkare Ståhl (stf museivårdare). Övriga ledamöter: Landsantikvarie I. Vallin, konsul Harry Wennerlund, regint. kapten Afzelius, traditionsoff. kapten Backlund, arkivföreståndare fanj. R. Andersson, förvaltare G. Persson och fanj. B. Nygren. Museets föremålssamling utgöres f. n. av 297 nummer, förutom kartor, böcker, foton etc. Till museet hör även ett soldattorp inom kasernområdet. Organisationer, föreningar och enskilda ha visat stort besöksintresse. Det visar sig att museet är av stort värde som en undervisningsplats för regementets och bygdens historia. Man får här även en bild av den indelte soldaten som småbrukare i Sjuhäradsbygden mellan regementsmötena.

*

Kindsgillet i Göteborg: Under året har gillessamvaron fortsatt på traditionellt sätt med möten, syförening i Kindstugan etc. Konservering av vissa föremål i samlingarna ha vidtagits efter samråd med landsantikvarie I. Vallin. Utflykter har anordnats till Gällstad och Tranemo.

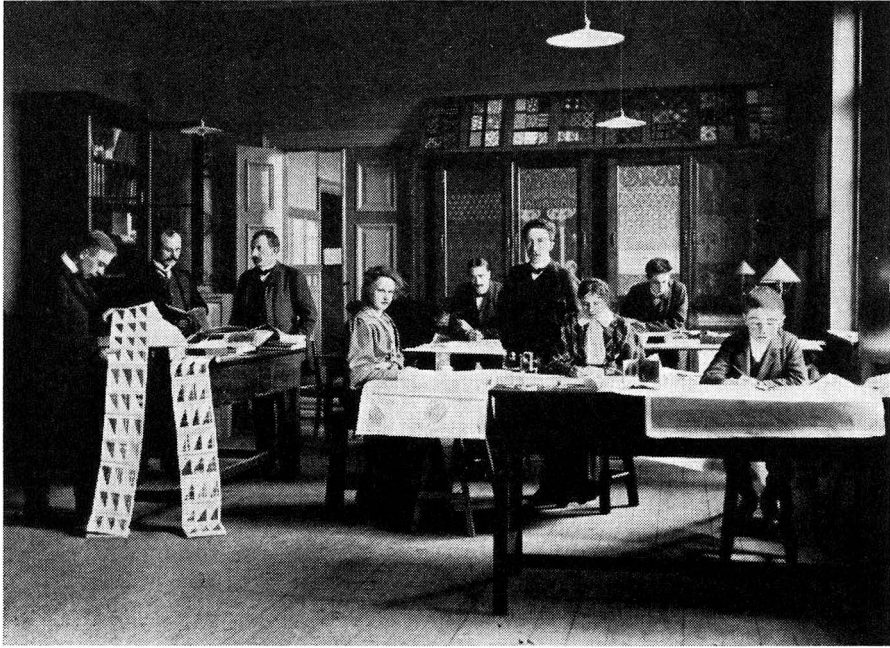
STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING BER
ATT TILL INDUSTRIER, FÖRENINGAR
OCH FÖRETAG FRAMFÖRA ETT TACK
FÖR GOTT SAMARBETE OCH FÖR VAL-
VILLIGT EKONOMISKT STÖD, SÅ BETY-
DELSEFULLT VID GENOMFÖRANDET AV
FÖRENINGENS KULTURELLA ARBETS-
UPPGIFTER.

Ventiler, kranar och kopplingar för vatten, gas, ånga och tryckluft —
s. k. teknisk armatur — tillverkas av Anderssons i Ljung, till ett årligt
värde av över 10 miljoner kronor. 250 anställda svarar för produktion
och distribution, och under 1960 har framgången med AHA modell
60-61 — den unika, epokgörande skjutventilen — ytterligare befasts
och betydande försäljning vunnits även till exportmarknaderna.

Dessutom har företaget bostadsförvaltning för en stor del av sina an-
ställda, lantbruk, kvarn och elektricitetsverk samt biograf.

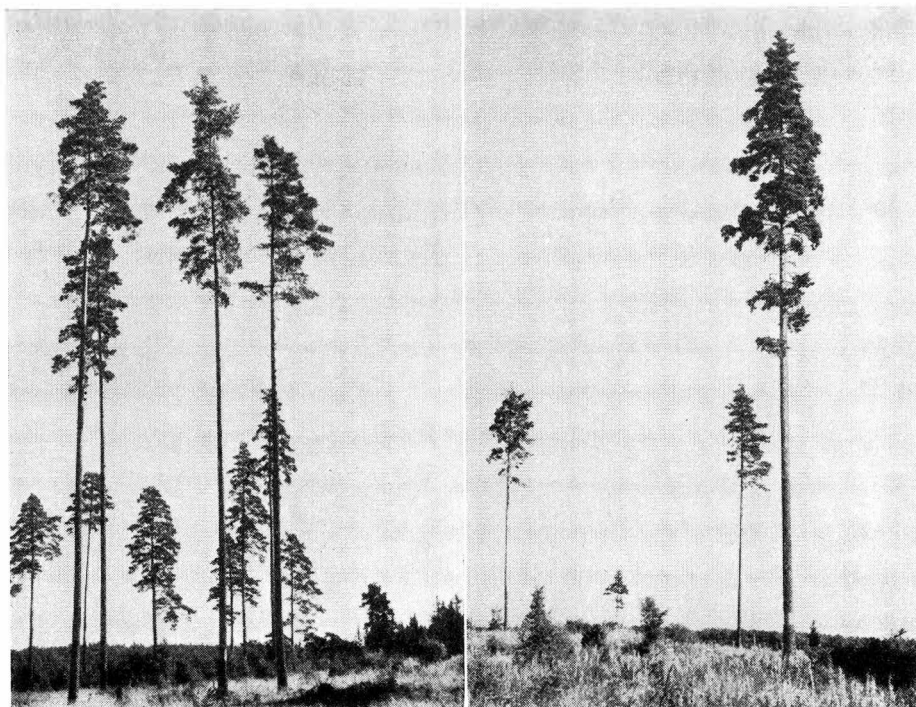
ANDERSSONS I LJUNG

A H Andersson & Co AB • Ljung • Telefon 0513/503 40

Arbetande på Mönsterateljens ritkontor år 1906:
Stående i mitten konstnär John Hedæus, t. v. bakom honom ingenjör
David Gerdner, tredje t. v. ingenjör Arthur Krebs.

Mönsterateljern
vid
Textilinstitutet, Borås

STRÖMSFORS BRUK

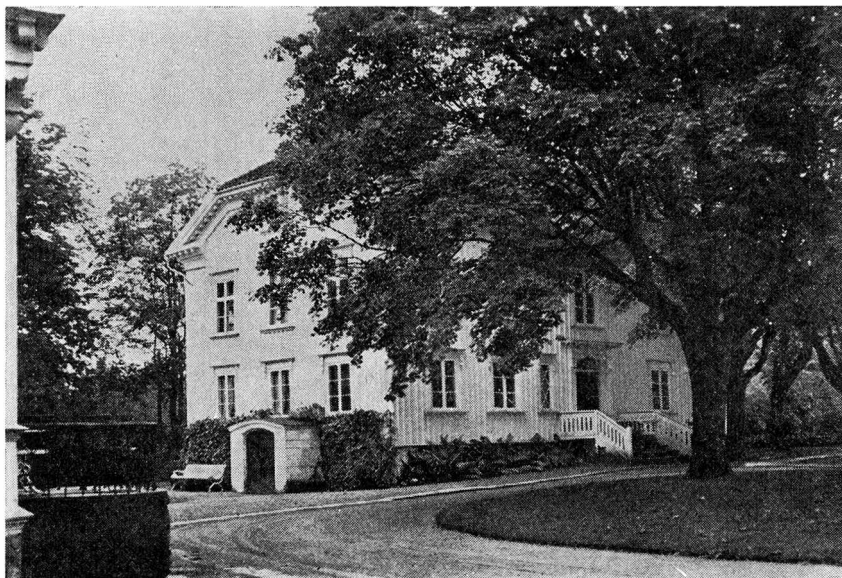
anlades som järnbruk 1859 av Anders Josef Larsson, född i Tostarp, Tranemo socken, år 1813. Strömsfors ligger vid Assman och det var möjligheten att medelst vattenkraft driva maskiner som föranledde A. J. Larsson att tillsammans med bl. a. brodern Salomon Larsson, Limmareds Säteri, anlägga järnbruket. Järnet erhöles som tackjärn från hyttor vid Smålands Taberg och N. Unnaryd i Nissans dalgång. I Strömsfors inrättades en Franche-comté-ugn samt en stångjärnshammare och en spik- och knipphammare för utsmidning.

Järnhanteringen i Sverige gick emellertid i senare hälften av 1800-talet framåt efter helt andra metoder och Strömsfors såldes 1872 till Limmareds Glasbruksbolag, där ovannämnde Salomon Larsson ägde en fjärdedel. Glashyttan anlades vid Strömsfors medan järnbruksrörelsen bedrevs i minskad omfattning.

Efter Salomon Larssons död 1881 skiftades Limmareds Glasbruksbolag och hans dödsbo fick på sin andel bl. a. Strömsfors Bruk. Rörelsen fortsattes av sönerna Oskar och David Nylander från år 1883 och företaget blev helt mekanisk verkstad och gjuteri. Träbearbetningsmaskiner var under många år Brukets huvudsakliga tillverkning.

Skogsbruket drives enligt Skogsvårdsstyrelsens råd och anvisningar. En del välvuxna tallar ha av "Samarbetsnämnden för skoglig växtförädling och genetik" utmärkts som "plusträd", varifrån ympkvistar skola tagas för särskilda plantager.

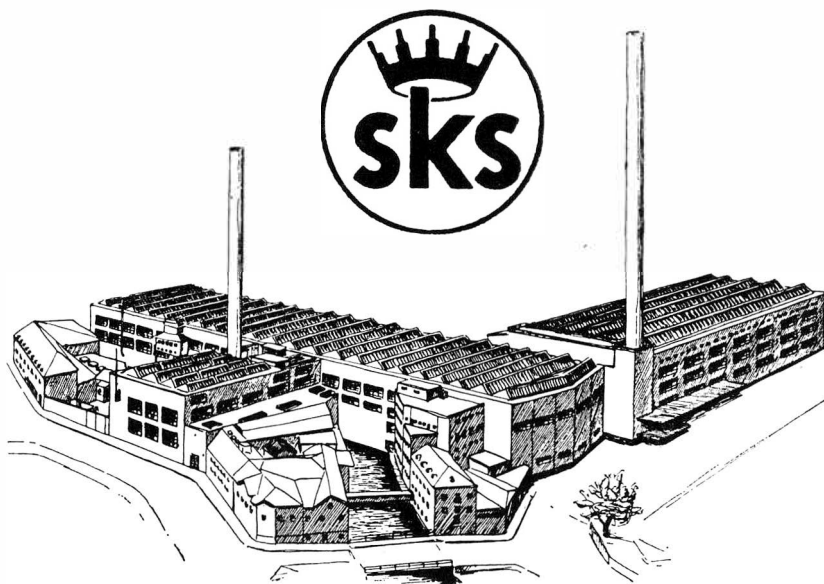

Kinna Sandens

gamla traditioner omvandlade i moderna former
leva vidare hos

AKTIEBOLAGET
CLAES HÅKANSSON
KINNA

AB SVENSKT KONSTSILKE

BORÅS

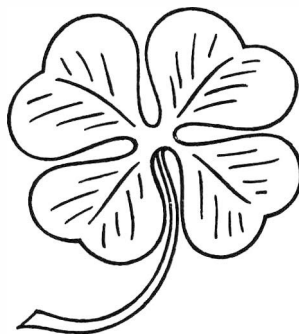
*Tillverkar rayonsilke för textila och
industriella ändamål*

I SVANEHOLM

i Seglora socken, just där Viskans trånga, mörka dalgång vidgar sig mot den ljusare, mjukare slättbygden, ligger Viskafors Gummifabrik AB. Här tillverkas ett stort antal produkter varav valsbeklädnader till textilindustrin kanske är den för bygden mest intressanta. Produktionen domineras dock av Firestone däck, för bilar och traktorer, som på grund av sin höga kvalitet — tillsammans med bilismens sjudande utveckling — knappast kan tillverkas i så stora kvantiteter att efterfrågan kan tillfredsställas, trots ständigt ökad produktion • Till Viskafors Gummifabrik AB hör också en fabrik i Tvååker, för den lättare delen av tillverkningsprogrammet. Även från denna fabrik går stora leveranser till bilindustrin, liksom till många andra betydelsefulla svenska storindustrier • Grunden till denna gummiindustri lades 1890, och — efter skiftande öden — gavs den sin nuvarande form av kapten Wilhelm Osterman, företagets ledare från 1939 till 1947 • Efter ett flertal utvidgningar och ombyggnader — den senaste efter branden 1955 — befinner sig företaget änyo i en expansions- och utbyggnadsperiod • En uppskattad, trogen tjänstemannakår och arbetarstam, där söner och sonsöner träder till efter tidigare generationer, tillsammans med svensk ingenjörsteknik och internationellt tekniskt samarbete, utgör en garanti för produkternas kvalitet. Gott, ansvarsfullt arbete, förnäma tekniska metoder samt moderna maskiner och hjälpmedel gör att man inom Viskafors Gummifabrik AB ser på framtiden med tillförsikt. Tack vare detta kan man också fortsätta arbetet för framtiden under kapten Ostermans motto i dess vidaste bemärkelse

LYCKLIGA MÄNNISKOR I ETT LYCKLIGT SAMHÄLLE

Viskafors

VISKAFORS GUMMIFABRIK AB

LUDVIG SVENSSON
grundade firman 1887

AB Ludvig Svensson, Kinna

MODERNA

GARDINER

AB Erikson & Larson

BORÅS

Herrkläder – Sportkläder

Tradition och utveckling är kännetecknande för Sandwalls. Modern utrustning, traditionsbunden yrkesskicklighet och förstklassiga råvaror garanterar goda produkter. Sandwalls håller på kvaliteten — för den goda smakens skull!

Sandwalls

AB
TRYCKERICENTRALEN
BORÅS

Tel. växel 171 90

Algöts

Telefon 17320 växel

Libo Caravelle

Caravelle inledde en ny flygepok — Libo Caravelle-skjorta har inlett en ny skjortepok. Nylon-charmeuse — tillverkad av garn från välkända Du Pont, USA — är det moderna skjortmaterialet, som ger Caravelleskjortan oslagbara egenskaper: den är lätt att tvätta, torkar mycket snabbt, behöver inte strykas och är alltid bländande vit. En avancerad skärning utan rynkande sidsömmar och en formfixerad perfekt krage skuren i ett stycke med insydda stöd gör Caravelle till en föregångsmodell inom skjortmodet. Finns förutom i vitt i färgerna beige, grå och de moderna diskreta randmönstren.

KLÄDER med KVALITET

Borås Sparbank

Grundad 1831

Huvudkontor:

ALLÉGATAN 55, BORÅS

Avdelningskontor:

SVENLJUNGA
SKENE

SJÖBOTORG 1
BORÅS

KALVSJÖHOLM
KINNA

BYGGNADSAKTIEBOLAGET

OSCAR OHLSON

En firma med traditioner

Grundad 1899

För Borås Museum ha vi återuppfört museets senaste
tillskott av byggnader från äldre tid: Fällhultsgården
med loftboden från Finnekumla.

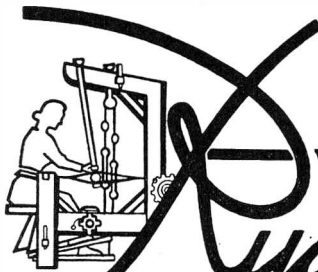
Gjäller det

tala med
SKANDINAVISKA
BANKEN

SVEN ERIKSON grundade Rydboholms fabriker 1834.

Det är således mera än 100-årig erfarenhet i tillverkningen, som garanterar kvalitén. Yrkesskickligheten — och den har stor betydelse, när det gäller tillverkning av vävnader — har så att säga gått i arv. Det är nu ättlingar till Sven Erikson och hans första medhjälpare, som handhava den procedur, som deras förfäder på sin tid skötte.

BOMULLS - OCH
RAYONULLVÄVNADER
RYDBOHO LMS AKTIEBOLAG

Rydboholm

FIRMAN GRUNDLAGD 1834

Tuab
tillverkar

Barnoveraller
Barnbyxor
Fritidskläder
Jackor

TRANEMO YLLEFABRIKS AB

TRANEMO

tillverkar

”Lena” täcken och sovsäckar
i elaston och vadd

Madrasser

Uddabyxor Arbetskläder

AB TEXTILKOMPA NIET

TRANEMO

Stockholm, tel. växel 106701 — Telex nr 1329

Borås, tel. 17225 — Telex nr 3852

SYTRÅD, SYSILKE, BLIXTLÅS

SVENSKT LINNE

*det sköna
av det starka vävt*

ALMEDAHL-DALSJÖFORS AB
DALSJÖFORS

Aktiebolaget Textilfabriken

MERKUR

BORÅS

AB BORÅS KOKSAFFÄR

Kol, Koks, Ved och Eldningsolja

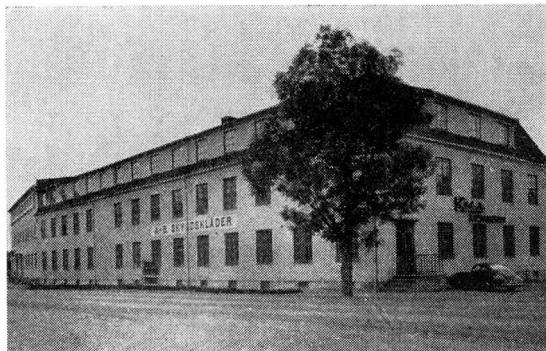
Telefon 103 76

BORÅS

Från en blygsam start år 1925 med endast 8 sömmerskor har AB Skyddskläder utvecklats till landets ledande företag inom branschen.

Företagets grundare och verkställande dir. John Magnuson, född 1892 i Håcksviks förs. Älvsborgs län.

AB SKYDDSKLÄDER – FRISTAD

C. L. BLOMQVIST

FRITSLA

Garnfirman i Mark med 80.000 väverskor
från hela landet till kunder

JOHN A:son BYTTNER AB

GÖTEBORG • BOX 242

Linjeväljare: 13 73 89

13 73 90

13 73 91

13 73 12

031 riktnummer

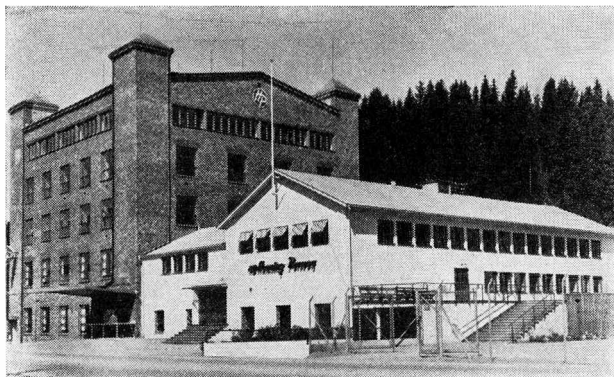

ASON

Telex 22 62

TEXTIL
MASKINER – FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

AB Henning Persson

FÄRG-, FERNISS- OCH KEMISK-TEKNISK FABRIK

Göteborg – Bollebygd – Stockholm

AB
CORSETTINDUSTRI
BORÅS

Tillverkare av behå och corsetter

Peter Pan, Glamour, For You

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

Aktiebolaget
N. H. LJUNGBERGS
LÄDERFABRIK

Borås

INREDNINGSTEXILIER

Mönster av Professor CARL MALMSTEN
INDANTHRENFÄRGER

HALLA
TEXTIL AKTIEBOLAG
ÖVERLIDA

Kerema

Konfektions AB Kerema

Getängsvägen 6 BORÅS

Allt inom den grafiska branschen

OFFSET OCH BOKTRYCK, BOKINDUSTRI,
KLICHÉER, RETUSCHER OCH TECKNINGAR

BOK-LITO AB

Fabriksgatan 10 - Telefon växel 176 75

INREG. VARUMÄRKE.

AB TRIKÅFABRIKEN ELIT
BORÅS

Anno 1826

– för 135 år sedan, utkom
första numret av den tid-
ning som fortfarande är Bo-
rås och sjuhäradsbygdens
pålitliga nyhetsförmedlare

Borås Tidning

SJUHÄRADSBYGDENS ENDA SJUDAGARS-TIDNING

TIMMELE — Tel. växel 302 00

— beläget i hjärtat av Sjuhäradsbygden —

är numera en hypermodern anläggning utrustad med modernaste maskiner och hjälpmedel, som står till Eder tjänst med FÄRGNING och BLEKNING av tricot och garn av alla slag

Vad modet än föreskriver

KILSUND

bar tyget!

KILSUNDS AKTIEBOLAG, Borås

Ylle- och Rayonsilkeväverier

*Dräkt-, Kapp-, Klännings- och Kostymtyger
samt Rayonsilkefoder*

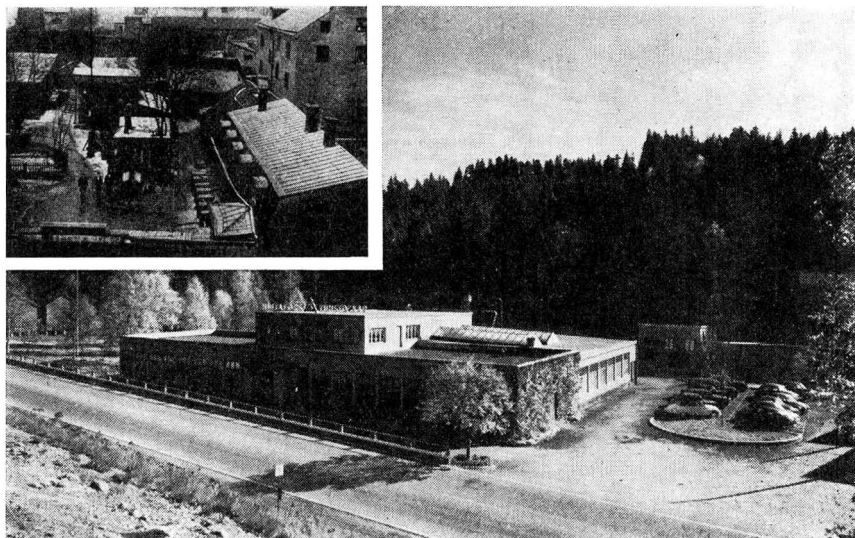
En säkerhet för

GOD KVALITÉ

Med Kinnaströms märke på Edra varor har Ni en garanti för lättsålda nyheter i bomull och rayonull — mönstrade såväl som enfärgade. Försäljning endast genom grossister.

KINNASTRÖMS VÄFVERI AB

KINNA

Svenska Mått- och Tumstockfabriken 1883—1960
Hultafors

H Swegmark Fabriks AB

Borås

Tel. 176 55 - Tga SPLENDIDE

Korsett- hängsle- ärmlappsfabrik och bandväveri

Alltid vackra väggar med

BOROSAN PLASTTAPETER

Ljushärdiga - Tvättbara

Moderna konstnärsmönster i vackra färger

Försäljes av:

Wm RUDELL AB, Borås

Tillverkas av: Borås Tapetfabriks AB

A. J. Borgs Väfveri AB

KINNAHULT

FÄRGERIAKTIEBOLAGET
LIND & Co

B O R Å S

AB JOHN V. HANSSONS

ELEKTRISKA AFFÄR

Järnvägsgatan 16 - Borås - Tel. 114 09, 124 09, 133 09

Entreprenör för Borås stads elverk

HULTAFORS SANATORIUM

*Fysikalisk-dietisk kuranstalt
Ensk. sjuk- och konvalescenthem*

Vila och rekreation, reumatiska åkommor, mag- och tarmlidanden, blod- och hjärtsjukdomar, nervösa åkommor, ämnesomsättningsrubbingar etc.

Överläkare: Dr I. Unhäll.

Begär prospekt! På Hultafors, tel. Borås 950 50

Fråga oss då det gäller

rörlägningsarbeten

HADAR SJÖLINS AB

Kvarngatan 17

Tel. 118 54, 182 54

Biljetter till tåg, buss, båt och flyg
i Sverige och utlandet

KNUT EVERS & CO

BORÅS — Tel. 296 00

Råvaror och Garner för Textilindustrin
Försäkringar

Målerifirman

Carl T. Carlsson & Son AB

BORÅS

„Joflo„

Traditionell arbetsskicklighet är grunden för den höga standarden hos våra
ARBETSKLÄDER och SPORTKLÄDER

N. J. JOHANSSONS EFTR. AB - APLARED

Firman grundad 1876

KINNAHULTS VÄVERI

KINNAHULT

Gardiner, Draperi- och Möbeltyger
Tel. Kinna 100 43

TEGEL

Forntidens och nutidens mest beprövade byggnadsmaterial

Tillverkas i stor sortering av

A.-B. FORSSA TEGELBRUK

BOLLEBYGD — Telefon Borås 850 39 - 851 40

AB Marks Jacquardväveri

BJÖRKETORP

SVENSK PAPPERSINDUSTRI

Järnfors & Hall AB

SANDARED

*Papperstuber — Spolpipor
Flänsrullar*

Stigolon Golv- och Vägghmaterial
för ökad trivsel

AB ALF STIGENS FABRIKER
SANDARED

Telefon, växel 17580

OSCAR JACOBSON

AKTIEBOLAG

Herrkonfektionsfabrik

BORÅS

JAGENBURG & MEDIN

AKTIEBOLAG

BORÅS

Material till Gäsenedräkten och övriga dräkter
från Sjuhäradsbygden finns hos

HEMSLÖJDEN
BORÅS

Rosendals

KONFEKTIONS AB
Limmared

HALDENS FÄRGERI AB

FRITSLA

SPORTKONFEKTION AB

Telefon 175 90

BORÅS

E. W. JUST AB

FÄRGERI och BLEKERI

Tel. 174 65 växel

AB BORÅS SPETSFABRIK

FRISTAD — Telefon 602 50 växel

HÄGGÅSTRANDS VÄVERI AB

KINNAHULT — Tel. Kinna 115 10

*Tillverkar färdiga gardinluster och sängöverkast
Metervaror i Ylle, Linne, Bomull, Terylene*

VEGETEBOLAGEN för all försäkring

Tel. 147 37, 147 80

Sven H. Melander

PORTRÄTT-
INDUSTRI-
REKLAM-
SERIEPORTRÄTT - SMALFILM

FOTO

WERNLUND HOFVOTO

STORA BROGATAN 7

BORÅS

TELEFON 142 01

Åkerlunds Bomullsspinneri

AKTIEBOLAG

BORÅS

BESÖK

AB WISKADALS FABRIKSOD

Skaraborgsvägen 21, BORÅS

*Allt för Dig själv, för hemmet och familjen.
Goda varor till billiga priser.*

AB Bröderna Liljeros

BORÅS

BORÅS
Tel. växel
171 30
UDDEVALLA
Tel. 180 37

BRÖDERNA WENNERLUND AB

BORÅS
Etablerad år 1917

Konfektionsfabriker för tillverkning av:
Dam- och flickklänningar, blusar, kjolar, förkläden, gardiner.
Fritidskläder av alla slag. Skjortor i herr och goss. Skyddskläder m. m.
Engroslager av manufaktur och korta varor.

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

BORÅS
Telefon 270 90

Mössfabrik — Pälsfabrik

SVENSK TEXTIL

Mats Fransson AB
tillverkar och försäljer en gros
Möbeltyger, Mattor, Tapisserivaror, Metervaror
Telefon Kinna 106 60 (växel)

Karl Ödman AB

BORÅS

Tel. 101 31

GLASMÄSTERI

Wedett
KONFEKTIONS AKTIEBOLAG

tillverkar
klänningar
vid fabriker

Zanda
MODELLER AKTIEBOLAG

i Borås
och Sandared

Företaget
grundat 1863

HERR- OCH DAMKONFEKTIONSFABRIK
AB J. A. PETTERSON & C:o, MÅLSRYD

MILITÄRMUSEUM I 15

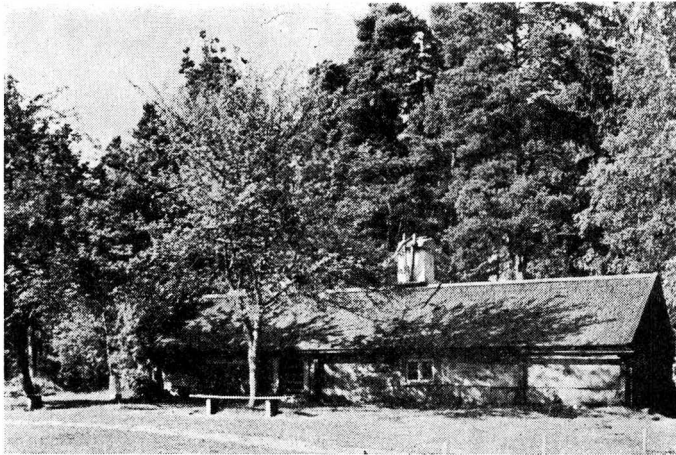
i östra flygelbyggnaden Katrineberg (intill Göteborgsvägen).

Enskilda och organisationer (grupper) äro välkomna för studiebesök.

Öppet: Vardagar (utom lördagar) kl. 08.00—11.00, 13.00—16.30.
Lördagar kl. 08.00—10.30.

I övrigt efter överenskommelse per tel. 177 50 : 78 föreståndaren
eller 177 50 vaktchefen (dagoff.)

Museinämnden mottager med tacksamhet föremål med anknytning till
regementet från gamla tider (uniformer m m).

BORÅS MUSEUM. GÅSENESTUGAN från Eriksbergs socken.

DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING

BORÅS MUSEUM

Sommartid vardagar 10—16, söndagar 12—16

Vintertid „ 13—15 „ 12—16

Föreningar och andra sammanslutningar, som önska se Borås Museum under sakkunnig ledning äro välkomna att diskutera program och lämplig tidpunkt (även utanför ordinarie öppettid) tel. 102 00

Entré	Årsavgift	Adress
Vuxna 1 kr	1 person 10 kr	Borås Museum Borås
Barn 50 öre	Man o. hustru 15 kr	Postgiro 26 39 23
Medlemmar fritt		Telefon 102 00

Med årskortet följer fribiljetter till familjemedlemmar eller vänner.

VÄSTGÖTALITTERATUR

Komplettera Er boksamling!

Tidigare årgångar av: FRÅN BORÅS OCH DE SJU HÄRADERNA

Årg. 1—3 (1943, 45, 47) per ex. 4: — Årg. 8—11 (1953—56) per ex. 6: —
Årg. 4 (1949) slutsåld. Årg. 12—15 (1957—60) per ex. 8: —
Årg. 5—7 (1950, 51, 52) per ex. 4: — Årg. 1—3, 5—15 tillsammans 75: —

Serien VÄSTERGÖTLAND. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning. Följande häften:

A:1	Folkmusik i Västergötland. Av fil. dr S. Landtmanson	1: 25
A:2	Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden. Av fil. dr Ernst Fischer	5: —
A:3	Västgötavägar. I. Av kapten Måns Mannerfelt	3: 50
A:4	Götarnas rike. Av professor Sven Tunberg	4: —
A:5	Västgötavägar. II. Av kapten Måns Mannerfelt	3: 50
A:6	Västgötavägar. III. Av kapten Måns Mannerfelt	4: 50
A:7	Västergötlands geografi. Av lektor Ivar Moberg	5: —
A:8	Västgötamålet. Av f. d. rektor S. Landtmanson	6: —
A:9	Västgötavägar. IV. Av kapten Måns Mannerfelt	4: —
A:10	Västgötsk forntro och folktro. Av lektor Gösta Kellerman	5: —
B:1	Storegården i Rackeby. Av fil. dr Sune Ambrosiani	3: —
B:2	Folkmusik i Västergötland. Musikbil. Av fil. dr S. Landtmanson	4: —
B:3	Äldre västgötalagen av professor Nat. Beckman.	Slutsåld.
B:4	Saga, sägen och folkliv i Västergötland. Av fil. dr J. Götlind	4: —
B:5	Skara domkyrkas byggnadshistoria. Av professor Axel L. Romdahl och lektor Sven Dahlgren	3: 75

Hela serien tillsammans kostar kr. 56: 50 + oms.

Rekvireras från Borås museum, BORÅS.

ANNONSREGISTER

<p>A. H. Andersson & Co AB
 C. L. Blomqvist
 Bok-Lito AB
 A. J. Borgs Väfveri AB
 AB Borås Koksaffär
 Borås Sparbank
 AB Borås Spetsfabrik
 Borås Tapetfabriks AB
 AB Borås Tidning
 Borås Väfveri AB
 AB Bröderna Liljeros
 Bröderna Magnusson
 Bröderna Wennerlund AB
 John A:son Byttner AB
 Carl T. Carlsson & Son AB
 AB Corsetindustri
 Dalsjöfors Fabriker
 AB Erikson & Larson
 Knut Evers & Co
 Forssa Tegelbruk AB
 Harry Grandin AB
 Haldens Färgeri AB
 Halla Textil AB
 AB John V. Hanssons Elektr. affär
 Föreningen Hemslöjden u. p. a.
 Hultafors Sanatorium
 AB Claes Håkansson
 Häggåstrands Väveri AB
 Oscar Jacobson AB
 Jagenburg & Medin AB
 Algot Johansson AB
 AB N. J. Johanssons Eftr.
 E. W. Just AB.
 Konfektions AB Kerema
 Kilsunds AB
 Kinnahults Väfveri
 Kinnaströms Väfveri AB
 AB Libokonfektion
 Färgeri AB Lind & Co
 AB N. H. L. Ljungbergs Läderfabrik</p> | <p>AB Marks Jacquardväveri
 Miltärmuseum I 15
 Mönsterateljern vid Textilinstitutet
 Byggnads AB Oscar Ohlson
 AB Olssons Mössfabrik
 AB Henning Persson
 AB J. A. Pettersson & Co
 Rosendahls Konfektions AB
 Rydboholms AB
 Sandwalls Ångbryggeri AB
 Skandinaviska Banken
 Hadar Sjölin AB
 AB Skyddskläder
 Sportkonfektion AB
 SJ:s Resebyrå
 AB Alf Stigens Fabriker
 Byggnads AB Stolt & Co
 Strömsfors Bruk
 H. Swegmark Fabriks AB
 Svensk Pappersindustri
 Svensk Textil, Mats Fransson AB
 AB Svenskt Konstsilke
 AB Ludvig Svensson
 Svenssons Express
 AB Sveriges Förenade Triksåfabriker
 AB Textilfabriken Merkur
 AB Textilkompaniet
 Timmele Färgeri AB
 Tranemo Yllefabriks AB
 AB Triksåfabriken Elit
 AB Tryckericentralen i Borås
 Svenska Mått- och Tumstocksfabriken
 Wedett Konfektions AB
 Vegete-Bolagen
 Wernlund Hovfoto
 AB Wiskadals Fabriksbod
 Viskafors Gummifabriks AB
 Åkerlunds Bomullspinneri AB
 Karl Ödman AB</p> |
|---|---|

INNEHÅLL

HÄRADSDRÄKT FRÅN GÄSENE	3
BILDER FRÅN GÄSENE HÄRAD	9
MEDELTIDSKYRKAN I ERIKSBERG. Av Harald Wideen	19
UPPBÅDSFANOR FRÅN GÄSENE HÄRAD. Av Gudrun Ekstrand	31
TAL TILL SLÄKTEN ODQVIST. Av Folke K. G. Odqvist	37
ETT "ATTENTAT" MOT DEN SVENSKA NYKTERHETSRO- RELSEN. Av Elin Odencrants	47
DET SENMEDELTIDA SNÄRSBOFYNDET. II. Diskar. Av Nils G. Wollin	59
DAGBOK SKRIVEN AV EN SKARADJÄKNE FRÅN BORÅS ÅR 1695. Av Gunnar Tilander	75
FRIDLYSTA OBJEKT INOM SJUHÄRADSBYGDEN. Av G. A. Westfeldt	91
SVEN SANDWALL. Av Ivar Moberg	105
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING. Till minnet av Alex. Engblom och Miles Stenström	123
Styrelse	126
Årsberättelse	127
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	136
ANNONSAVDELNING	145

